

Mehmed Kenović
ZAPOŠLJAVANJE JEDNO OD NAJVAŽNIJIH LJUDSKIH PRAVA

Džemal Najetović
PRAVO NA ODGOJ I OBRAZOVANJE NA MATERNJEM JEZIKU

Halid Ganija
DRUŠTVENA I PRAVNA ZASNOVANOST POLICIJSKE PRISILE
(ETIKA, POLICIJSKO PRAVO, SREDSTVA PRINUDE)

Kosim Trnka
BOSNA I HERCEGOVINA NA RASKRŠĆIMA
SAVREMENE ISTORIJE

ISN 1840-3999

Hana Korać, Alisa Begović
KRIZA KAZNE ZATVORA I POJAVA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA

Zijad Hasić
ULOGA DRŽAVE U UREĐENJU INSTITUCIONALNOG I PRAVNOG OKVIRA
PRAVA KONKURENCIJE U NEKIM RAZVIJENIM DRŽAVAMA I U BOSNI I HERCEGOVINI

UNIVERZITETSKA

Skrbić
PITANJE MEDUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA U
MEDUNARODNIM ORUŽANIM SUKOBIMA

Nedžad Korajlić, Almin Dautbegović, Driton Muharremi, Maida Bećirović
KRIMINALISTIČKO – KRIMINOLOŠKE SPECIFIČNOSTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

HRONIKA

Arzija Mahmutović
SLIKA O SEBI I PREVENCIJA POREMEĆAJA U
PONAŠANJU MLADIH

Maida Bećirović
REZIM STRANIH INVESTITORA U BOSNI I HERCEGOVINI

Boris Jukić
PENZIJSKO OSIGURANJE SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE
PENZIJSKOG OSIGURANJA U BIH

Dženita Kliko
ZAŠTITA POSJEDA U GRAĐANSKOM PRAVU

Hasan Balić
NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NEMA KRIVIČNOG DJELA
BEZ ZAKONA)
NULLA POENA SINE LEGE (NEMA KAZNE BEZ KRIVIČNOG
ZAKONA)

Džemal Najetović
OSVRT NA MEDUNARODNU PRAVNU REGULATIVU O TERORIZMU

Aleksandar R. Ivanović
KRIVIČNO-PRAVNI I KRIMINALISTIČKI ASPEKT KRIVIČNOG DELA
FALSIFIKOVANJA NOVCA

Osman Jašarević
KRIVIČNO-PRAVNI I SAOBRAČAJNO-KRIMINALISTIČKI
ASPEKTI PREVARA U OSIGURANJU

Mensur Kostura,
PROBLEMATIKA MOĆI I VLASTI U SOCIOLOŠKOJ TEORIJI
O POSREDOVANJU IZMEĐU CIVILNOG DRUŠTVA I PR
PROCEDURALNE DEMOKRATIJE

ČASOPIS UNIVERZITETA U TRAVNIKU
VOL. 3 BROJ 3

Hajrudin Sahić
SOCIJALNA POLITIKA I NEVLADIN SEKTOR

Ismet Alija
AKTUELNA PITANJA NOVOG SISTEMA INTELEKTUALNOG
VLASNIŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE

IZDAVAČ: Univerzitet u Travniku

ZA IZDAVAČA: Rasim Dacić, rektor Univerziteta

ADRESA: Aleja Konzula br. 5

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Mehmed Kenović

TEHNIČKI UREDNIK: Ajla Škrbić

REDAKCIONI ODBOR:

*Ismet Alija
Jozo Sović
Hasan Balić
Šefkija Čović
Mensur Kustura
Osman Jašarević
Džemal Najetović
Sead Dizdarević
Ferid Otajagić
Zijad Hasić
Ajla Škrbić
Zećir Hadžiahmetović
Suada Dacić
Milenko Dostić
Rasim Dacić
Mehmed Kenović
Zijad Nuhović
Halil Kalač
Jasna Bajraktarević
Safet Kurtović
Marinko Markić
Mehmedalija Hadžović
Mujo Dacić
Dubromir Bonacin
Halid Kurtović
Senad Turković
Hajriz Bećirević*

LEKTOR: Zemira Fazlić

KOREKTOR: Ismet Alija

ADRESA: Aleja Konzula broj 5, Travnik, 72270

TEL/FAX: 38730/541-061; 38761/172-158; 38762/467-266

E-MAIL: rasim.dacic@fmt.ba

ŠTAMPA: Štamparija FOJNICA D.D.

ZA ŠTAMPARIJU: Šehzija Buljina

TIRAŽ: 200 primjeraka

- Sadžaj -

<i>Mehmed Kenović</i> ZAPOŠLJAVANJE JEDNO OD NAJVAŽNIJIH LJUDSKIH PRAVA	7
<i>Hasan Balić</i> NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NEMA KRIVIČNOG DJELA BEZ ZAKONA) NULLA POENA SINE LEGE (NEMA KAZNE BEZ KRIVIČNOG ZAKONA)	11
<i>Kasim Trnka</i> BOSNA I HERCEGOVINA NA RASKRŠĆIMA SAVREMENE ISTORIJE	15
<i>Zijad Hasić</i> ULOGA DRŽAVE U UREĐENJU INSTITUCIONALNOG I PRAVNOG OKVIRA PRAVA KONKURENCIJE U NEKIM RAZVIJENIM DRŽAVAMA I U BOSNI I HERCEGOVINI	23
<i>Ismet Alija</i> AKTUELNA PITANJA NOVOG SISTEMA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE	31
<i>Hana Korać, Alisa Begović</i> KRIZA KAZNE ZATVORA I POJAVA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA	41
<i>Džemal Najetović</i> OSVRT NA MEĐUNARODNU PRAVNU REGULATIVU O TERORIZMU	47
<i>Džemal Najetović</i> PRAVO NA ODGOJ I OBRAZOVANJE NA MATERNJEM JEZIKU	55
<i>Halid Ganija</i> DRUŠTVENA I PRAVNA ZASNOVANOST POLICIJSKE PRISILE (ETIKA, POLICIJSKO PRAVO, SREDSTVA PRINUDE)	59
<i>Mensur Kustura</i> PROBLEMATIKA MOĆI I VLASTI U SOCIOLOŠKOJ TEORIJI OD JÜRGEN HABERMAS O POSREDOVANJU IZMEĐU CIVILNOG DRUŠTVA I PROCESA OBLIKOVANJA PROCEDURALNE DEMOKRATIJE	65
<i>Nedžad Korajlić, Almin Dautbegović, Driton Muharremi, Maida Bečirović</i> KRIMINALISTIČKO – KRIMINOLOŠKE SPECIFIČNOSTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA	71
<i>Osman Jašarević</i> KRIVIČNO–PRAVNI I SAOBRAĆAJNO–KRIMINALISTIČKI ASPEKTI PREVARA U OSIGURANJU	77
<i>Ajla Škrbić</i> PRIMJENA MEĐUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA U NEMEĐUNARODNIM ORUŽANIM SUKOBIMA	83

<i>Dženita Kliko</i> ZAŠTITA POSJEDA U GRAĐANSKOM PRAVU	89
<i>Maida Bećirović</i> REŽIM STRANIH INVESTICIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	95
<i>Aleksandar R. Ivanović</i> KRIVIČNO-PRAVNI I KRIMINALISTIČKI ASPEKT KRIVIČNOG DELA FALSIFIKOVANJA NOVCA	99
<i>Hajrudin Šahić</i> SOCIJALNA POLITIKA I NEVLADIN SEKTOR	105
<i>Arzija Mahmutović</i> SLIKA O SEBI I PREVENCIJA POREMEĆAJA U PONAŠANJU MLADIH	109
<i>Boris Jukić</i> PENZIJSKO OSIGURANJE SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE PENZIJSKOG OSIGURANJA U BIH	113

Poštovane kolegice i kolege, uvaženi čitaoci,

Treći broj časopisa Univerziteta u Travniku dočekuje se s ponosom. Treba podsjetiti da su osnivanje ovog Univerziteta i Pravnog fakulteta Kiseljak neki dočekali sa izojesnom skepsom, ali danas, kada bacimo pogled na taj početak, uvjerit ćemo se da je to bio puni pogodak za cijeli Kanton, posebno za Kiseljak, u kojem je počeo sa radom Pravni fakultet.

Danas već imamo i prve diplomante, veoma uspješan i cijenjen nastavničko-naučni i stručni kadar, a – što je naročito važno – izuzetno vrijedne asistente i marljive generacije novih studenata. Za sve to zasluga najviše pripada vrijednom entuzijasti – dr Ismetu Alija, koji je uložio materijalne i druge vrijednosti, a naročito što je okupio kvalitetan naučno-nastavni i stručni kadar te tako obezbijedio redovne i kvalitetne aktivnosti. Preko 50% tog sastava čine mladi ljudi, što obezbjeđuje osnovu za dobru budućnost. Preko petsto vrijednih i perspektivnih mladih ljudi – studenata redovno prati predavanja, učestvuju u raznim klinikama i konsultacijama.

Biblioteka i dokumentacija ovog Fakulteta broji preko 6.000 jedinica i stalno se dopunjava novim izdanjima.

Izuzetno je značajno da se naučno-nastavni fond sati i vježbi u cjelosti ostvaruje i da dosad nije propuštena ni jedna metoda jedinka. Sva naša nastojanja usmjerena su u pravcu da se taj trend održi i da se stalno usavršava i modernizuje nastava, odnosno fakultetsko obrazovanje i vaspitanje.

Naša je želja da Časopis vjerno odražava rezultate svojih aktivnosti ovog mladog i perspektivnog Fakulteta, te da podstakne sve nastavnike i asistente da permanentno istražuju, pišu i doprinose razvoju nauke kako na Pravnom fakultetu, tako i šire.

S poštovanjem,

*Prof. dr Mehmed Kenović
Dekan Pravnog fakulteta Kiseljak*

ZAPOŠLJAVANJE JEDNO OD NAJVAŽNIJIH LJUDSKIH PRAVA

EMPLOYMENT ONE OF THE MOST IMPORTANT HUMAN RIGHTS

Mehmed Kenović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U ovom radu učinjen je pokušaj kratke, funkcionalne ilustracije sa akcentom na korelaciji obrazovanja i zapošljavanja. Optimalno rješenje bi bilo da se stalni permanentni oblici obrazovanja – škole, fakulteti i drugo, kao i kursevi, seminari i drugi oblici dopunskog i permanentnog obrazovanja prilagode što više potrebama tržišta i rada. To je evidentno najsloženiji problem, jer napredak nauke i tehnike stalno izbacuje određen broj radnika iz procesa i otvara mnoga pitanja prilagođenosti sistema obrazovanja stvarnim potrebama. Izgleda da ovom pitanju treba ubuduće posvetiti posebnu pažnju, naročito u formiranju i funkcionisanju naučnih instituta za istraživanje tržišta rada.

Ključne riječi: zapošljavanje, pravo na rad, migracija, supsidijarnost, samouprava, socijalno osiguranje, samozapošljavanje.

Key words: employment, right to work, migration, subsidiarity, self-government, social security, self-employment.

ABSTRACT

In this paper, an attempt of short and functional illustration is made with a focus on the correlation of education and employment. The optimal solution would be to as much as possible adapt constantly permanent forms of education- schools, universities, etc.. as well as a courses, seminars and other forms of supplementary and permanent education to market needs and work. This is evidently the most complex problem, because the progress of science and technology always dumps a certain number of workers from the process and opens up many questions about education system's adaptation to real needs. It seems that in a future, a particular attention should be dedicated to this issue, especially in the formation and functioning of the scientific institutes for labor market research.

1. UVOD

Svjedoci smo velikog napretka nauke, tehnike i tehnologije, ali i velikih problema u zapošljavanju i ostvarivanja prava na rad. U najnaprednijim zemljama ostvaruju se velika dostignuća i stalna otkrića, a istovremeno milioni ljudi ostaju bez posla, što znači bez najbitnijeg egzistencijalnog prava.

Problemi zapošljavanja su u središtu proučavanja i istraživanja brojnih naučnih i stručnih disciplina, a naročito – naučne organizacije rada, ekonomije, psihologije i drugih nauka i struka, posebno sistema obrazovanja i zapošljavanja u vezi s uslovima tržišta rada. Ovim se problemom bave mnoge naučne i druge institucije. U Južnoj Evropi Slovenija ima već decenijama naučni institut koji proučava i istražuje ovu tematiku – „Inštitut za delo“ Ljubljana. Treba podsjetiti da su zavodi za zapošljavanje samo servisi države koji posreduju pri zapošljavanju, ali oni nemaju kapacitete za naučno-istraživački rad u ovoj oblasti. Danas se sve više osjeća potreba za takvim institucijama i za naučnim pristupom proučavanju problema tržišta rada i radne snage.

2. SISTEMI OBRAZOVANJA I ZAPOŠLJAVANJA

Škole, fakulteti i druge obrazovne institucije trebalo bi da imaju programe koji snažno saraduju s potrebama organizacija privrednih i društvenih djelatnosti kako u javnom, tako i u privatnom sektoru (Austrija i susjedne zemlje imaju posebne agencije za zapošljavanje u privatnim radnjama i radionicama). Smatra se osnovanim da najveći standard imaju one države i društvene zajednice koje zapošljavaju u sferi društvenih djelatnosti – oblasti kulture, umjetnosti, sporta i dr. i u te oblasti ulažu velika sredstva. Da bi to ostvarili, moraju obezbjeđivati dodatna sredstva u proizvodnim, odnosno privrednim i drugim djelatnostima. Nerazvijene zemlje, odnosno zemlje s niskim

nacionalnim dohotkom, objektivno nemaju znatnije mogućnosti ulaganja u te oblasti, što ih čini još siromašnijim.

2.1. Migracije

Već duže vremena u svijetu djeluju široke migracije, radne snage raznih struka – kako bi narod rekao: „Trbuhom za kruhom preko bijela svijeta“ i tu nema nekih programskih ili planskih normi – jedni idu u Ameriku, drugi iz Amerike u Evropu, i jedino se može u tom pogledu utvrditi da su najmasovnije migracije iz Kine. Razvoj tehnike i tehnologije, te modernog makro i mikro organizovanja donosi i migracije unutar djelatnosti i struka. Dok neki privredni i drugi subjekti traže specijalizacije i superspecijalizacije, odnosno specijaliste raznih struka i savremenih djelatnosti, kod drugih prednost imaju oni koji mogu obnašati dva ili više raznih stručnih poslova.

2.2. Stanje zapošljavanja

U evidenciji Agencije za zapošljavanje u januaru o.g. registrovano je: 357.664 nezaposlena lica u Bosni i Hercegovini, od čega – žena 182.921. S evidencije je brisano 6.061, od toga zaposleni 2.994, a prijavilo se novih 9.148¹.

Procjenjuje se da je broj ukupno zaposlenih oko 500.000 a nezaposlenih 600.000. lica, što treba uzeti s rezervom jer ima priličan broj zaposlenih koje poslodavci nisu prijavili radi izbjegavanja plaćanja doprinosa – rad na crno.

Nestabilnost tržišta rada i česta promjena uslova zapošljavanja karakterišu stanje u većini evropskih zemalja.

Interesantan je sistem zapošljavanja u Austriji, gdje već duže vrijeme djeluju:

a) supsidijarnost i samouprava

Taj princip je veoma snažno ugrađen u propise i rpaksu Austrije. Njega čine područni faktori sa zakonodavnim kompetencijama u okviru saveza („Bund“). Treba podsjetiti da je Austrija savezna država sa pokrajinama: Bungereid, Niderosterreich, Salzburg, Kmeten, Stenmark, Tirol, Forsrl berg i Wein. Savezni ustav reguliše kompetencije između zemalja i saveza.

b) samoupravna (funkcionalna) zanimanja

Tu se ne radi o grupi jednog određenog područja, nego o samoupravi građana. U Austriji se održava sveobuhvatni sistem zanimanja kroz komore. Za svaku grupu zanimanja funkcioniraju komore na saveznom, odnosno pokrajinskom nivou. One su više od interesnog povezivanja – imaju zadatke u otvorenim interesima i ostavljaju otvorene ruke za saradnju.

c) socijalna samouprava

Socijalno osiguranje obuhvata: bolest, nesreću na radu i penzijsko osiguranje. Organizacije u ovoj oblasti ostvaruju vlastiti model upravljanja.

d) slobodno udruživanje – savezi

U Austriji, kao i u drugim demkratskim zemljama ima mnogo saveza s dobrovoljnim učlanjivanjem. Značajni su: Savez austrijskih sindikata i Udruženje austrijskih industrijalaca.

e) Paritetske komore

Posebnost u Austriji čine i informacioni sistem „socijalnog partnerstva“ koji se zasniva na dobrovoljnom zajedničkom radu, vezama poslodovaca (komore) i posloprimaca – radnika. Savezna radnička komora i Savez sindikata Austrije² i poljoprivrede (prezidentska konferencija i zemaljska privredna komora) su važni članovi tog saveza.

Osnovni faktori zapošljavanja su:

DRŽAVA – Zakonodavstvo svih nivoa, praćenje sprovođenja zakona, kontrola (inspekcije, evidencije, informacije i sudska arbitraža)
MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE – KOMORE
RADNIČKA UDRUŽENJA
NAUČNE INSTITUCIJE (UNIVERZITETI, EKONOMSKI INSTITUT, ŠUMARSKI INSTITUT I DR.).

Stručne službe za zapošljavanje kod nas su: Zavod za zapošljavanje Bosne i Hercegovine, Kantonalni zavodi i instituti. Naravno, ovim problemom bave se i razna udruženja, kao i društveno političke organizacije.

¹ Dnevni list „Avaz“ od 9. marta 2010. god. str. 16

² Sistemi zapošljavanja u Evropi, Drugo izdanje – 2008. god. autor M. Kenović, str. 17-19.

3. ZAKLJUČAK

Zapošljavanje je jedan od najvećih i najosjetljivijih svjetskih problema. Još ni jedna država nije uspjela u potpunosti riješiti taj problem. Zato je u fokusu pažnje svake zemlje: SAMOZAPOŠLJAVANJE. Ocjenjuje se da bi podsticaji finansijske i druge podrške od opštine do Federacije mogle doprinijeti efikasnijem ublažavanju tog problema. U istom cilju trebalo bi stalno pratiti situaciju na tržištu rada i radne snage i saglasno novim saznanjima prilagođavati sisteme obrazovanja tim potrebama, a naročito inoviranje programa permanentnog obrazovanja, odnosno obrazovanja uz rad.

4. LITERATURA

1. B. Žepić, Radno i socijalno pravo, Logos, Split, 1998. godina
2. S. Dedić, J. Gradašćević-Sijerčić, Radno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005. godina
3. M. Kenović, Radna disciplina, Svjetlost, Sarajevo

**NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NEMA KRIVIČNOG DJELA
BEZ ZAKONA)
NULLA POENA SINE LEGE (NEMA KAZNE BEZ KRIVIČNOG
ZAKONA)**

**NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NO CRIMINAL ACT WITHOUT LAW)
NULLA POENA SINE LEGE (NO PUNISHMENT WITHOUT
CRIMINAL LAW)**

Hasan Balić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Platon (428/427 p.n.e. – 348/347 p.n.e.) nije bio pravnik. Bio je čovjek široke kulture, mislilac i filozof. Nakon što su Atinjani u ime zakona i zakonitosti pogubili njegovog učitelja Sokrata, i sam je dospio u velike probleme. Prijetila je opasnost da ga prodaju kao roba. Taj mudri čovjek u tako teška vremena po ljudska prava i slobode u pomoć je pozvao zakone koje su mogli da donose samo skupštine grčkih država. Njegovo kapitalno djelo "Zakoni" učinilo ga je besmrtnim.

Krivični zakoni se izučavaju u okviru materijalnog krivičnog prava u nastavnonaučnim programima i planovima na pravnim i drugim srodnim fakultetima. U udžbenicima krivičnog prava, krivičnom zakonu kao izvoru krivičnog prava i kao naučnom sredstvu kojim se suzbija kriminal poklanja se dužna pažnja.

Unutar toga postoji brojna značajna i kvalitetna literatura koja je objasnila dva osnovna principa materijalnog dijela krivičnog prava na kojima se temelji krunsko načelo krivičnog prava – načelo zakonitosti. To su principi:

- Nullum crimen sine lege (nema krivičnog djela bez zakona)
- Nulla poena sine lege (nema kazne bez krivičnog zakona).

Ključne riječi: zakon, zakonitost, kvalitet zakona, uloga zakona u suzbijanju kriminaliteta.

Key words: law, legalities, quality of law, the role of law in combating crime.

ABSTRACT

Platon (428/427 BC-348/347 BC) was not the jurist by legal profession. He was a man of wide culture, thinker and a philosopher. After the Athenians executed his teacher Socrates, in the name of law and legality, he got himself in a big trouble too. He was threatened by the danger to be sold as a slave. In a such difficult times for human rights and freedoms, wise Platon called for help the legislations that could be enacted only by the Greek states' assemblies. His major work named „The laws“ has made him immortal.

Criminal laws are studied in the framework of substantive criminal law, in the faculty of law and and other related faculties's educative-scientific programs and plans. In a textbooks of criminal law, it has been given an essential attention to criminal statute as a source of criminal law and as a scientific means to combat crime.

Within this, there are many significant and high-quality literature that have explained two basic principles of the substantive part of criminal law on which the principle of criminal law is crown-the principle of legality. These principles are:

- Nullum crimen sine lege (no criminal act without law)
- Nulla poena sine lege (no punishment without criminal law).

1. UVOD

U udžbeniku "Krivično pravo - opšti dio" autora prof. dr Aleksandra Stajića, Nikole Srzentića i prof. dr Ljubiše Lazarevića, koga sam kao udžbenik prilagodio za predavanje po naučno nastavnom planu po Bolonjskom procesu na Pravnom fakultetu

Kiseljak, Univerziteta u Travniku (Kiseljak 2008, str. 6-7) konstatovano je da se krivično pravo može definisati kao sistem zakonskih odredaba kojima se, u cilju zaštite osnovnih sloboda i prava čovjeka i građanina i nezavisnosti i bezbjednosti Bosne i Hercegovine i njenog ustavom utvrđenog poretka, određuju uslovi za primjenu kazne i drugih krivičnih sankcija prema učiniocima krivičnih djela. Iz ove definicije, koja je danas vladajuća u svijetu, da se zaključiti da se samo mijenja ime države. Sve drugo je isto. To znači da zakon danas može prepisati krivično djelo i kaznu. To se u literaturi i praksi naziva zakonitost u krivičnom pravu koja se zasniva i na pravnim principima i načelima.

Načelo zakonitosti u materijalnom krivičnom pravu temelji se na dva osnovna principa koja su sastavni dio povijesti - historije krivičnog prava. To su principi:

- Nullum crimen sine lege
(nema krivičnog djela bez zakona)
- Nulla poena sine lege
(nema kazne bez krivičnog zakona).

Na tim principima zasnovana je filozofija i praksa zaštitne i javne funkcije krivičnog prava.

2. POGLAVLJE II

Historija/ povijest – materijalnog krivičnog prava sastoji se od historije njegovih instituta. Svaki od njih se posebno i samostalno razvijao i izučavao. To se i danas radi jer sudbina je nauke, kako konstatuje akademik Ljubomir Berberović, u njenoj nedovršenosti (Sarajevo, 1997). Tako je i sa principima koji su, kako Hegel shvata, pravo dio objektivnosti filozofije prava. O tom historijskom putu materijalnog krivičnog prava značajne radove napisali su profesori krivičnog prava sa prostora bivše Jugoslavije. Napomenut ćemo samo one za koje smatramo da su među najprepoznatljivijim. To su: Aleksandar Stajić, Nikola Srzentić, Lj. Lazarević, F. Bačić, Lj. Bovcon, V. Bajer, J. Tahović, B. Zlatović i drugi. Veoma uspješnu sintezu historijskog puta instituta materijalnog krivičnog prava dao je prof. dr Zvonimir Tomić, sa Univerziteta u Sarajevu, u udžbeniku *Krivičnog prava II*³. On je povijest krivičnog prava ovdje izrazio ne samo kao povijest pojedinih instituta, već je to sistematizovao kao učenje krivično pravne doktrine koja je nastojala i razvijala se unutar pravnih škola. U posebnom poglavlju toga udžbenika "Škole krivičnog prava" (str. 77-98) dao je izvanredan prizor toga puta od

³ Tomić, Z., *Krivično pravo I*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

Klasične škole, Antropološke škole, Sociološke škole, Neoklasične škole, Pokreta nove društvene odbrane, do Savremenih koncepcija u nauci krivičnog prava. Na taj način objasnio je, pored ostalog, i historiju teškog i dugotrajnog puta na izgradnji i očuvanju krunskog načela krivičnog prava - načelo zakonitosti.

Što je načelo *Nullum crimen sine lege*?

To je veoma staro načelo materijalnog krivičnog prava koje je postalo danas osnova svih temeljnih ljudskih prava i sloboda. Postoji mišljenje da je preko građanskog prava, kome su Heleni i Rimljani pridavali više pažnje, ušao u krivično pravo.

U ovome tekstu o tome nećemo voditi rasprave, jer se i bez toga može izvesti valjan zaključak da je načelo zakonitosti jedan od univerzalnih principa na kojima počivaju pravo i pravda.

Da bi egzistiralo ovo načelo, u praksi nije sporno da je osnovni uslov za to da postoje zakoni, jer bez zakona nema ni zakonitosti. Na to je među prvim skrenuo pažnju mudri Platon u djelu "Zakoni", "Epinomis" (OXFORD, 1973) koga je na srpski jezik preveo dr Albin Vilhar, predgovor je napisao prof. dr Veljko Kovač, a objavio Beogradski izdavačko - grafički zavod, Beograd 1990.

Taj mudri Grk, nakon što je doživio razočarenje među kojima je bila i smrtna presuda njegovom učitelju Sokratu, konstatovao je da država koja dozvoli da ubije svoga Sokrata, nema izgleda da preživi njegovu smrt. I sam je bio doveden na rub propasti da bude prodat kao rob ili pogubljen. I nakon svega toga on se okreće Zakonu. On vjeruje da se pomoću Zakona može suzbiti da ne zavlada haos na Zemlji. Platon nam vraća vjeru u objektivnost mogućeg, što će kasnije Hegel i ostali filozofi i pravnici Njemačke i Evrope prihvatiti kao pravnu filozofiju i pravnu praksu.

Uputimo se od filozofije prava i zakona na krivični zakon i našem principu - *nullum crimen sine lege*, što on ustvari znači. To jednostavno znači da je onaj ko donosi zakone, a to je zakonodavac, jedino ovlašten da utvrdi i propiše koje radnje čovjeka i predstavljaju krivično djelo. Dakle, zakonodavac utvrđuje krivično djelo. On na taj način stvara krivično pravo. Zbog toga je ono, pored ostalog, i javno pravo, jer donošenje zakona nije tajni postupak, to je javna funkcija države. Zakoni se javno objavljuju. Otuda je proisteklo pravilo da nepoznavanje zakona nikoga ne oslobađa (*Ignorantia legis neminem excusat*).

U tekstu ovoga obima i namjere nije upitno voditi šire rasprave o kvalitetu zakona i njihovoj namjeri

za opće dobro. Svjesni smo da postoje i da će postojati diskriminirajući zakoni, slabi i dobri zakoni. Toga je bio svjestan i Platon kada je napisao ovo djelo. Po Platonu bitno je da postoji zakon da nas upozorava, jer staro je pravilo da je i loš zakon bolji od onoga koji uopće ne postoji. Danas u svijetu nije sporna metodologija donošenja zakona, njihova obrada, predlaganje i usvajanje, što sve doprinosi kvalitetu zakona. Problem nastaje kod tumačenja kod primjene zakona.

Platon ukazuje na VRLINE zakona i konstatuje (str. 27) da su KRETSKI ZAKONI naročito čuveni jer „čine sretnim ljude koji prema njima žive“.

Platon je filozof, mislilac, ali i „živ“ čovjek koji instistira na dvosmjernoj vezi, tj. na odnosu čovjeka prema zakonu i zakona prema čovjeku. To nije nemoguće, idealan svijet. To je svijet stvarnosti. Pažljivo pročitajmo čl. 33 KZ F BiH i vidjet ćemo da ima sličnosti sa kretskim zakonima koji čine čovjeka sretnim jer mu olakšavaju život. To znači da krivični zakon upozorava, vaspitava i kažnjava. Njegov junak je bezimen. To je zaštićeno dobro pojedinca i opće dobro. Kazna je druga strana toga zakona. Ona je predviđena za bezimenog čovjeka. Za svako ljudsko biće koje povrijedi drugog čovjeka i njegovo dobro. To je sadržina i smisao zakona, čija potpuna i pravilna primjena daje autoritet institucijama i državi, jer svoju vlast i moć zasnivaju na zakonima kao izvorima prava.

Zbog toga je bitno da se budući diplomirani pravници upute i nauče da, bez obzira da li se radi o miru ili o ratu, da jedini pravi put vodi do izvornog prava, a to je krivični zakon kao pozitivni propis. Pod pojmom „pozitivni propis“ podrazumijeva se onaj krivični zakon koji je na snazi.

Da bi se zakonom kao naučnim univerzalnim sredstvom pravde mogli koristiti, potrebno je da usvojimo i neophodno znanje o historiji zakona, o strukturi njegovih pravnih normi, o pravnim principima i pravnim načelima. Jednom riječju, potrebno je da posjedujemo pravnu logiku i pravnu kulturu. Krivično pravo je društvena nauka koju razborito predaju i razborito slušaju. Prava sretna okolnost je kada se to dvoje spoji i potkrijepi učiteljima koji su uz naučna zvanja bili visoki dostojanstvenici, sudije ili tužioc i u domaćim i međunarodnim institucijama. To je u pravilu na skoro svim katedrama Pravnog fakulteta Kiseljak. To omogućava obostranu komunikaciju, drži pažnju studenata i daje im prednost kod zapošljavanja – jer pokazuju bolje rezultate na testovima (u takve profesore spadaju Šefkija Čović, Jozo Sović, Šefko Međedović, Hasan Balić, Kasim Trnka, Mehmed Kenović i drugi).

Platon je dao analizu starog grčkog društva i helenske kulture posmatrane sa stanovišta zakona kao univerzalnog izvora reda na Zemlji. Zbog toga on u razgovoru između Atinjana, Megila Klenija zakone koje su donijeli Bogovi Zeus i Apolon i time potvrđuje svoje dobro poznavanje mita, ali ostaje vjeran svojoj ideji da su zakoni donijeli ljudi, i zbog toga Platon, kao uostalom i svi razboriti ljudi, nije osuđivao zakone već ljude koji ih krše. Taj princip doprinio je vjeri u zakon. O tome Veljko Korać u predgovoru Platonovim zakonima (isto djelo str. 9.) konstatuje: „Sokratu je izrečena smrtna kazna u ime zakona i zakonitosti. Mnogi Atinjani bili su ogorčeni zbog te presude. Najbliži Sokratov prijatelj Kriton došao je u tamnicu da mu predloži da uz pomoć najbližih prijatelja pobjegne iz tamnice i Atine. Sokrat je odbio taj prijedlog, ali i argumente, uz prijedog navodeći da će njegovo pogubljenje biti sramotno pred svetom i da će biti učinjena velika nepravda njegovoj deci. Odbijajući prijatelje Sokrat je rekao da nema nikakva značaja šta će o njegovoj smrti reći svet koji ne ume da razlikuje pravdu od nepravde i da nije nepravda pokoravati se zakonima, već je nepravda vršiti ih silom“. Drugim riječima, to znači da niti jedno pitanje krivičnog djela ne treba tražiti izvan zakonskog rješenja. Dobar sudija i dobar tužilac je onaj koji sporni odnos riješi na osnovu zakona.

3. KAZNA JE SVRHA KRIVIČNOG POSTUPKA

Da bi kazna bila zakonita potrebno je da onaj koji je izrekne poštuje pravni princip: Nulla poena sine lege. Što ustvari znači pravni princip Nulla poena sine lege? Prevedeno na bosanski jezik to znači da se osuđenom ne može izreći krivična kazna ili neka druga sankcija ako nije u zakonu propisana za to djelo.

Kada se prođe kroz historiju/ povijest učenja o krivičnoj kazni, dobije se prava predstava o periodizaciji krivičnog prava, od robovlasničkog društva preko feudalnog, doba Francuske revolucije 1789. godine, kapitalističkog i socijalističkog društva, sve do modernog doba - savremenog doba. O tome su prof. dr Borislav Petrović i Dragan Jovašević ozbiljan prizor dali u udžbeniku krivičnog prava⁴. Razumljivo je da ovi autori kao legaliste čvrsto stoje na principu nulla poena sine lege.

Na tim principima smo i mi i apsolutna većina teoretičara iz ove oblasti.

⁴ Petrović, B., Jovašević, D., Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine - opći dio. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005

Za razliku od principa *Nullum crimen sine lege*, gdje nije došla mogućnost ublažavanja ili „otežavanja“ krivičnog djela, kod kazne i drugih sankcija postoji mogućnost izricanja blaže kazne. Tu jeste ostavljena mogućnost slobodnog sudijskog uvjerenja, ali u granicama i pod uslovima koji su propisani zakonom. Tako je i kod ocjene otežavajućih okolnosti koje dolaze do izražaja kod visine kazne, ali se ovdje ne može izreći teža vrsta kazne od one koja je propisana zakonom. O svrsi kazne i krivičnih sankcija uopće korisno je obratiti pažnju na izlaganja prof. dr Franje Bačića sa Univerziteta u Zagrebu⁵. Posebno je interesantno pratiti pravne izvore sa konca prve polovine XX stoljeća, kao što su Statut i pravilo procedure Nirnberškog suda iz 1946. godine, Fočanske propise iz 1942. godine, te one sa kraja XX stoljeća, Statut i Pravilo procedure i druga kazivanja

Međunarodnog krivičnog ad hoc suda za ratne zločince učinjene na prostoru bivše Jugoslavije iz 1993. (Haški tribunal) i praksu tih sudova. Za Nirnberške izvore, uključujući i Presudu, može se reći da su u značajnoj mjeri istraženi i objašnjeni. O tome nezaobilaznu studiju pisao je Ari Nej (Neave Airey), jedan od učesnika pravnog tima u Nirnberškom procesu⁶.

Fočanski propisi nisu zapostavljeni. Onjima je pisao prof. dr Hamdija Čemerlić, prof. dr Hasan Balić sa Univerziteta u Sarajevu i Travniku. Razumljivo je da su do sada najmanje obrađivani izvor i praksa Tribunala. To je i za razumjeti, obzirom na relevantno kratku distancu. Međutim, ohrabruje postojanje naučnoistraživačkih institucija (poput Instituta za istraživanje zločina genocida i zločina protiv čovječnosti, na čijem je čelu istaknuti stručnjak i entuzijazista prof. dr Smail Čekić).

Taj sud obilježio je svojim radom kraj XX i početak XXI stoljeća. Njegova suđenja interesantna su i sa stanovišta odnosa, prije svega prema načelu *nullum crimen sine lege*. Ovo se naročito osjeća kod uloge tužioca u procesu optuženja i samog suđenja. Sve je ovdje u njegovim rukama, i optuženje i suđenje. To se nije pokazalo dobro za pravdu jer tužilac i optuženi, zaobilazeći žrtvu, sačine nagodbu o krivnji i kazni. To donekle podriva dva vijeka stara instituta krivičnog materijalnog prava kojima govorimo u ovome tekstu. Sve to nerijetko baca tamnu sjenu na odluke Tribunala, pogotovo kada je u pitanju izricanje blagih kazni i za najteža krivična djela. To nije moglo poljuljati naše uvjerenje da nam je Haški tribunal bio potreban.

4. ZAKLJUČAK

Iz teksta kojeg smo iznijeli proizilazi da je krivično pravo potrebno čovječanstvu. On je dio opće njegove historije i vjerna slika odnosa koji vlada unutar toga društva. Društvo nije niti može biti idealno. Unutar njega su neminovni različiti interesi koji svoje rješenje dobijaju i putem nasilja, pojedinačnih i masovnih zločina, koji se dešavaju kako u ratu tako i u miru. Suština krivičnog prava je u tome da ih prati i na zakonit način rješava. Kriminal je veoma složena društvena pojava i ona se ne može iskorijeniti. Ona se može suzbiti, a jedno od efikasnih rješenja jeste uporno i sistematsko educiranje pravnika ali i drugih da časno služe zakonima. Tužioc, sudije i ostali subjekti krivična djela i kaznu ne smiju tražiti izvan zakona.

5. LITERATURA

1. Hasan Balić, Bosanska kataklizma, studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo 2001
2. Franjo Bačić, Kazneno pravo – opći dio, peto prerađeno i prošireno izdanje, Informator, Zagreb, 1998
3. Neave, A., Nürnberg, Globus, Zagreb, 1990
4. Aleksandar Stojić i grupa autor, Krivično pravo, Savremena administracija, Beograd 1998.
5. Petrović, B., Jovašević, D., Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine - opći dio. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005
6. Platon, Zakoni i efinomisi, Beograd 1990.
7. Zvonimir Tomić, Krivično pravo I i II, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
8. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948 godine
9. Evropska konvencija o temeljnim ljudskim pravima i slobodama iz 1951 god.
10. Statut Međunarodnog krivičnog suda u Nirnbergu, 1948.
11. Statut i Pravila procedure i dokazivanja Međunarodnog suda za bivšu Jugoslavij
12. Fočanski propisi, Sarajevo 1981
13. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, 2005. godina.

⁵ Bačić, F., Kazneno pravo – opći dio, peto prerađeno i prošireno izdanje, Informator, Zagreb, 1998.

⁶ Neave, A., Nürnberg, Globus, Zagreb, 1990

BOSNA I HERCEGOVINA NA RASKRŠĆIMA SAVREMENE ISTORIJE - Versailles – Jalta – Dayton –

BOSNA I HERCEGOVINA AT THE CROSSROADS OF MODERN HISTORY - Versailles – Jalta – Dayton -

Kasim Trnka

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U svojoj desetovjekovnoj historiji Bosna i Hercegovina baštini trajne vrijednosti multikulturalnosti, suživota i tolerancije. Zbog svoga geo-političkog položaja i drugih resursa stalno je bila izložena aspiracijama i posezanja, kako od strane susjednih država, tako i od velikih sila. Djelila je sudbinu malih zemalja koje su objekat odmjeravanja snaga i interesa velikih sila. Ipak, zahvaljujući svojim tradicionalnim vrijednostima uspjela je da očuva vlastiti integritet i posebnost. O tome svjedoče nagodbe velikih sila iz Versailles-a, Jalte i Daytona. Suprotstavljeni interesi aktera ovih događaja destruktivno su djelovali na prihvaćena rješenja koja, u značajnom dijelu, nisu u skladu sa savremenim demokratskim standardima. Uprkos svemu, Bosna i Hercegovina je očuvala svoju cjelovitost i državno-pravni kontinuitet. U procesima evro-atlanskih integracija ima šansu da rehabilituje svoje tradicionalne vrijednosti.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, tradicionalne vrijednosti, multikulturalnost, suživot, velike sile, međunarodni mirovni ugovori.

Key words: Bosnia and Herzegovina, traditional values, multiculturalism, coexistence, the great powers, international peace treaties.

ABSTRACT

In its millennium old history, Bosnia and Herzegovina inheritances a lasting value of multiculturalism, coexistence and tolerance. Because of its geo-political position and other resources, it has been constantly exposed to aspirations and attempts to be conquered, both

from the neighboring countries and from the major powers. It has shared the fate of small countries which are the object of determining the strenghts and a great powers' interest. Yet, due to its traditional values, BiH has managed to preserve its own integrity and uniqueness.

That integrity and uniqueness is evidenced by the settlement of the great powers from a Versailles, Yalta and Dayton. Conflicting interests of these events's actors had a destructive effect on adopted solutions, which in a substantial part, are not in line with the modern democratic standards. Nevertheless, Bosnia and Herzegovina has preserved its integrity, and state-legal continuity. In a processes of Euro-Atlantic integrations, BiH has an opportunity to rehabilitate its traditional values.

1. UVOD

Tokom devedesetih godina prošlog vijeka u Bosni i Hercegovini su se dogodile brojne i krupne promjene koje se ne dešavaju generacijama. U zgusnutom slijedu događaja došlo je do raspada komunističkog sistema, do disolucije zajedničke države, do agresije i stravičnog rata u kome je izgubljeno stotine hiljada ljudskih života, više od polovice stanovništva je protjerano iz svojih domova, devastirana materijalna dobra i zaustavljen tehnološki i ekonomski razvoj. U takvim okolnostima Bosna i Hercegovina se vraća vrijednostima građanskog društva i pokušava uspostaviti demokratske odnose i institucije. Toliko krupnih promjena u kratkom vremenu moraju imati efekat civilizacijskog šoka.

Nesumnjivo je da će „*smirivanje tla*“ još dugo trajati. Zato i danas svi pokušaji ugrađivanja stabilizirajućih elemenata materijalnog i društvenog razvoja nailaze na otpore i opstrukcije. Savremeni kontekst zbivanja u BiH ne može se razumjeti ukoliko se ne uzmu u obzir najvažnije historijske konstante koje su i do sada, u velikoj mjeri, određivale karakter procesa i odnosa u ovoj zemlji. Čini se da je Bosna i Hercegovina, zbog svog geostrateškog položaja, multireligijske, multietničke i višenacionalne strukture, više nego druge zemlje, bila izložena utjecaju vanjskog faktora. Kako u prošlosti, tako i danas, odnosi političkih i vojnih snaga u susjednim zemljama, u širem regionu, pa i u cijelom svijetu, snažno su se reflektirali na stanje i unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini. U pojedinim periodima snažne pretenzije prema Bosni i Hercegovini prijetile su nestankom njenog identiteta. Činjenica da je ona opstala i pored svih tih prijetnji i nepovoljnih okolnosti potvrđuje da se BiH temelji na takvim vrijednostima koje su mogle izdržati i odbiti sva ta iskušenja.

2. GLAVA II

Kontinuitet bosanskohercegovačke državnosti počinje, kao što je poznato, od X stoljeća, da bi od 1180. do 1453. godine trajao period procvata srednjovjekovne državnosti koja ni po čemu nije zaostajala za tadašnjim razvijenim evropskim državama. I u razdoblju u kome je bila u sastavu Otomanskog carstva, Austro-Ugarske monarhije i Jugoslavije Bosna i Hercegovina, izuzev kratkog perioda od 1929. do početka Drugog svjetskog rata, nije gubila svoju geopolitičku i teritorijalnu cjelovitost i poseban pravni status. Postoji nekoliko konstanti koje karakteriziraju Bosnu i Hercegovinu u cijelom periodu njenog državno-pravnog kontinuiteta. Na njenom prostoru su se oduvijek ispojavljale različite vjere, razvijale različite kulture, njegovali različiti običaji i tradicije. Pripadnici različitih naroda su živjeli jedni sa drugima, a ne jedni pored drugih. Tako se uspostavljala kultura međusobnog uvažavanja i tolerancije. Nezavisni izvori potvrđuju da ratovi i sukobi, kojih je, nažalost, bilo, svoje primarne uzroke nisu imali u odnosima unutar Bosne i Hercegovine.⁷

⁷ „Bosna nikad nije bila ugrožena stvarnim unutrašnjim napetostima, nego posezanjem većih sila i susjednih država. Povijest Bosne nam pokazuje, ako ostavimo po strani ekonomske sukobe između zemljoposjednika i seljaka, da su 'nacionalne' nesnošljivosti u samoj zemlji dosegnule točku međuetničkog nasilja samo kao posljedica pritisaka koji su dolazili izvana.“ Noel Malcolm, Povijest Bosne, kratki pregled, Zagreb, izdanje Erasmus, Gilda, Novi liber, Dani, 1995. god., str. 311.

Posebno bitna konstanta u historiji BiH jeste da se njena teritorijalno-politička organizacija nikad nije zasnivala na vjerskim, etničkim ili nacionalnim kriterijima.

Pokušaji, posebno izraženi u posljednjem ratu i poslijeratnom periodu, da se ovi kriteriji nametnu kao odlučujući predstavljaju nasilje u odnosu na ne samo tradicionalne vrijednosti na kojima počiva Bosna i Hercegovina nego i u odnosu na demokratske standarde savremenog svijeta.

Bitna karakteristika državno-pravnog kontinuiteta BiH izražena je i u njenim stabilnim prirodnim granicama, koje su u više navrata sankcionirane i značajnim međunarodnim ugovorima.⁸

Imajući u vidu ove i druge konstante historijskog razvoja Bosne i Hercegovine, nameće se kao vrlo zanimljivo pitanje utjecaj vanjskog faktora na njen razvoj. U međunarodnim odnosima male zemlje su mnogo češće u prilici da budu objekt nego značajniji subjekt tih odnosa. One su, obično, dio interesnih sfera velikih zemalja ili, još gore, mjesto preplitanja tih sfera i utjecaja. Od kvaliteta i snage integrirajućih faktora identiteta zavisi položaj, pa često i sam opstanak takvih zemalja. Sa ovog stanovišta čini se izuzetno zanimljivim razmotriti neke ključne elemente pozicije Bosne i Hercegovine u prelomnim trenucima savremene historije.

U posljednjem vijeku redefinicija svjetskih strateških odnosa formalizirana je Versajskim ugovorom, kojim je okončan Prvi svjetski rat, i Sporazumom iz Jalte, kojim je uspostavljena nova podjela interesnih sfera nakon Drugog svjetskog rata. Pedeset godina nakon završetka Drugog svjetskog rata Dejtonski mirovni sporazum, osim što je predstavljao pokušaj razrješavanja bitnog elementa jugoslavenske krize, bio je prilika za ponovno odmjeravanje snaga ključnih aktera međunarodne scene. Bilo je to jedno od prvih multilateralnih odmjeravanja snaga nakon raspada komunističkog sistema i nestanka suparničkog vojno-političkog saveza. U strateškim odnosima velikih praktično se ušlo u fazu unilateralizma i globalizacije kreiranih prema novom odnosu snaga.

⁸ To je učinjeno još Karlovačkim mirom 1699. godine, zatim na Berlinskom kongresu 1878. godine, međunarodnim priznanjem Federativne narodne republike Jugoslavije poslije Drugog svjetskog rata, jer su u njenom Ustavu republike, pa i Bosna i Hercegovina, definirane kao države u kojima građani ostvaruju suverena prava, a na saveznom nivou ostvaruju samo one nadležnosti koje su, u zajedničkom interesu, svojom voljom prenijele na saveznu državu. Takve granice su potvrđene i međunarodnim priznanjem Republike Bosne i Hercegovine 1992. godine, kao i Dejtonskim sporazumom.

Kada je krajem Prvog svjetskog rata postalo jasno da će centralne sile sa Njemačkom na čelu biti poražene, počeli su se voditi tajni i javni pregovori o uslovima mira, čime su potvrđivani novi odnosi vojnih i političkih snaga u svijetu. Kao što je poznato, o mirovnim uslovima pregovaralo je 27 pobjedničkih zemalja Antante. Njemačka i druge poražene zemlje (Austro-Ugarska, Turska, Bugarska i dr.) nisu učestvovala u tim pregovorima. Sve ključne odluke, zapravo, donosilo je Vijeće četvorice (*Big Four – SAD, Velika Britanija, Francuska i Italija*) Versajskim ugovorom. Osim diktata poraženim državama i formiranja Lige naroda, uveliko su prekrajane granice velikog broja država i izvršena preraspodjela kolonija poraženih. Tada su neke države međunarodno priznate (Austrija, Čehoslovačka i Poljska). Država SHS je tretirana kao država koja nastaje, pa njeni odnosi sa susjednim državama nisu uređivani ovim nego kasnijim mirovnim sporazumima. Tako je Austrija, ugovorom zaključenim 1919. godine u Saint-Germain-en-Laye sa zemljama Antante, potvrdila raspad Austro-Ugarske monarhije i priznala novonastale države, uključujući i SHS. Trianonskim ugovorom iz 1920. godine, zaključenim, takođe, sa zemljama Antante, Mađarska je priznala novo stanje, uključujući navedene nove države, kao i novu teritorijalnu preraspodjelu u kojoj je izgubila 70% teritorija nekadašnje Ugarske.

Do raspada Austro-Ugarske monarhije, odnosno do kraja Prvog svjetskog rata, Bosna i Hercegovina je održala svoju cjelovitost i poseban državno-pravni status kao *corpus separatum* unutar Monarhije. Njeni građani nisu bili ni austrijski, ni ugarski državljani, nego bosanskohercegovački zemaljski pripadnici. Za njih je važio, istina nametnuti, Ustav za Bosnu i Hercegovinu iz 1910. godine. Borba za prevlast i utjecaj u BiH nije jenjavala kako unutar Monarhije, tako i u susjednim zemljama. Tako su se pravili planovi o njenom pripojenju Austriji, odnosno Ugarskoj, kao i o njenoj podjeli između Austrije i Ugarske. Istovremeno je, kao što je poznato, jačao jugoslavenski pokret koji je oslobađanje južnoslavenskih naroda od austrougarske vlasti vidio u njihovom pravu na samoopredjeljenje i ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

Izlazak iz jedne višenacionalne države i uspostavljanje druge, takođe, višenacionalne države, ovoga puta sastavljene od nacija koje su prema jeziku i tradiciji bliže jedna drugoj, bili su opterećeni nacionalističkim tendencijama. S obzirom na nacionalnu strukturu, Bosna i Hercegovina je pojavom nacionalnih pokreta od sredine XIX vijeka predstavljala poligon za nadmetanje i pretenzije nacionalističkih varijanti tih pokreta. Srpski nacionalistički krugovi, koji su

imali oslonac u politici Vlade Srbije, zagovarali su tezu da svi Srbi treba da budu okupljeni u jednoj državi. Tako je Nikola Pašić, šef Radikalne stranke i dugogodišnji predsjednik Vlade Srbije i Vlade SHS, «...shvaćao buduću jugoslavensku državu kao proširenu Srbiju. Bio je predstavnik prave radikalne tradicije devetnaestog stoljeća koja je centralizam smatrala progresivnim, a dalekosežnu regionalnu autonomiju reakcionarnom i razornom. Stoga je želio veliku centraliziranu državu, koju će oblikovati prošireni birokratski srpski aparat, ali će je naseljavati 'troimeni' narod. ... Pašić je bio opsjednut primjerom Piemonta. ... Srbija je po njegovom planu u novoj državi morala biti mješavina Piemonta i Pruske.»⁹

Hrvatski nacionalisti su oduvijek pretendirali na Bosnu i Hercegovinu. Glavni pobornik velikohrvatske ideje bio je Ante Starčević. «Po njegovom mišljenju, područje između Alpa i Crnog mora naseljeno je samo jednim narodom, ali njegovo ime nije Iliri već Hrvati. Hrvatska bi nacija morala uključiti one koji su u toku vremena postali pravoslavci ili muslimani. Ostala imena kojima se služi narod što stanuje u tom području samo su regionalni a ne nacionalni nazivi. Moguće je govoriti o stanovnicima područja poznatim pod imenom Srbija kao 'Srbima', ali je pogrešno govoriti o Srbima kao o naciji.»¹⁰

U rasponu između ovih suprotstavljenih nacionalističkih koncepcija javljao se niz umjerenijih projekata sa jedinstvenim ciljem oslobađanja južnoslavenskih naroda i od Turske i od Austro-Ugarske. Jugoslavenska ideja, koja se sve više pretvarala u pokret, predstavljala je oblik sinteze različitih pristupa i koncepcija. U izvedbi ovog projekta dominantnu ulogu, pored političkih snaga srpske, hrvatske i slovenačke provenijencije, imale su tadašnje velike sile. Zato je eventualno ujedinjenje Južnih Slavena u velikoj mjeri tretirano kao problem teritorijalne preraspodjele i ratnih kompenzacija između tih sila i njihovih saveznika.¹¹

⁹ Hugh Seton – Watson, *Nacije i države*, izdanje Globus, Zagreb, 1980. godine, str. 146.

¹⁰ Isto, str. 141 - 142.

¹¹ „Tako su sile Antante, posebno Rusija, u želji da Bugarsku privuku na svoju stranu, vršile od početka pritisak na Srbiju da ustupi Bugarskoj znatan dio Vardarske Makedonije. Za taj ustupak Srbiji je obećavano teritorijalno obeštećenje u drugoj strani, u prvom redu u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji. Istovremeno, sile Antante tajnim Londonskim protokolom, potpisanim 26. VI 1915, obećale su Italiji kao kompenzaciju za njen ulazak u rat na njihovoj strani, uz ostalo, Istru i skoro cijelu Dalmaciju sa otocima. Vijesti o tome veoma su uzbunile južnoslavenske političare iz Austro-Ugarske, koji se počinju vezivati za Srbiju, u želji da zajedničkim naporima ponište odredbe Londonskog protokola. Nigdje se interesi i težnje južnoslavenske političke emigracije, okupljene u Jugoslavenskom odboru, i srpske vlade nisu tako slagali kao u 'jadranskom pitanju'. Dok je pritisak velikih sila u 'makedonskom pitanju' gurao Srbiju na zapad, dotle je 'jadransko pitanje' tjeralo hrvatske i slovenačke političare na približavanje Srbiji.“ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, izdanje Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“, Sarajevo, 1997. godine, str. 472.

Političke snage u BiH su se tek pred kraj rata uključile u rasprave o budućem statusu južnoslavenskih naroda. Djelovale su sa različitim pozicijama opredijeljenih, uglavnom, nacionalnom i vjerskom pripadnošću njihovih aktera.

Srpski političari, od kojih su neki bili uključeni u Jugoslavenski odbor, podržavali su stavove Vlade Srbije.

Nadbiskup Štadler je zastupao „hrvatsko rješenje“ kao način da se sačuva dualistička struktura Monarhije, ali uz mogućnost i njenog trialističkog preuređenja, u kom bi treći entitet sačinjavale Hrvatska, Slovenija, Dalmacija i Bosna i Hercegovina. Safvet-beg Bašagić je zagovarao ideju ujedinjenja BiH sa Ugarskom, koje bi uključivalo autonomiju BiH. Snažnija je bila bošnjačka struja sa Mehmedom Spahom na čelu, koja je rješenje za BiH vidjela u realizaciji jugoslavenske ideje u slobodnoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca. Takva rješenja je podržao i reisul-ulema Džemaludin Čaušević. Franjevci, naglašavajući svoju bosansku autohtonost, rješenje za BiH su, takođe, vidjeli u oslobođenju i državnom ujedinjenju južnoslavenskih naroda.¹²

U drugoj polovini 1918. godine, kada je raspad Monarhije bio izvjestan, u pripremi formiranja južnoslavenske države počela su se osnivati tijela za uspostavljanje nove vlasti u obliku „narodnih vijeća“ za pojedine krajeve, uključujući i Narodno vijeće za Bosnu i Hercegovinu. Raskidanjem državno-pravnih veza sa Monarhijom uspostavljena je nova država Slovenaca, Hrvata i Srba, u čijem je sastavu i BiH. Iako su bosanski, posebno bošnjački, političari imali marginalnu ulogu u ovim procesima, ipak je izuzetno važno to što je i za cjelovitu Bosnu i Hercegovinu formirano Narodno vijeće. Posljednji austrougarski poglavar za BiH, general Sarkotić, vlast je predao upravo Glavnom odboru Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu, što je, takođe, posebno značajno. Formiranje Vlade za Bosnu i Hercegovinu, što je neposredno uslijedilo, koja je odmah pristupila uspostavljanju struktura vlasti na cijeloj teritoriji, potvrđuje da je i BiH, kao poseban konstitutivni element, formirala zajedničku državu sastavljenu od područja Austro-Ugarske naseljenih Južnim Slavenima.

Svi pokušaji, uključujući Ženevsku deklaraciju, da se u novoj državi nastaloj ujedinjenjem novonastale države Slovenaca, Hrvata i Srba sa Kraljevinom Srbijom osigura federativno uređenje nisu dali rezultate, pa je 1.12.1918. godine uspostavljena

¹² O tome opširnije - isto, str. 476. i dalje

unitarna monarhija Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Federalni status Bosna i Hercegovina je zadržala do usvajanja Vidovdanskog ustava 1919. godine kojim je sankcionirano centralističko uređenje Kraljevine SHS.

Članom 135. ovog ustava bilo je, ipak, garantirano očuvanje političko-teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Zavođenjem monarhističke diktature 1929. godine pogažene su ove ustavne garancije i teritorija BiH je razdijeljena u četiri banovine koje su se prostirale i na susjedne zemlje.

Uspostavljanju nove države nastale raspadom Austro-Ugarske monarhije i njenom kasnijem ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom pogodovala su i tadašnje međunarodne okolnosti. Američka politika, iz svojih razloga, podržavala je oslobođanje južnoslavenskih naroda, a Oktobarska revolucija je proklamirala pravo naroda na samoopredjeljenje.

Zaoštreni nacionalni i socijalni odnosi u unitarističkoj Kraljevini Jugoslaviji, što je eskaliralo zavođenjem monarhističke diktature, pokušali su se rješavati nagodbama srpskih i hrvatskih nacionalnih elita. To je ponovo urađeno na štetu Bosne i Hercegovine. Sporazumom Cvetković-Maček iz 1939. godine, odnosno uspostavljanjem Banovine Hrvatske u čiji je sastav ušlo 13 bosanskohercegovačkih srezova, ponovo je atakovano na jedinstveno biće Bosne i Hercegovine i na njenu teritorijalnu cjelovitost.

Mada, zbog skorog početka Drugog svjetskog rata, Banovina nikad nije uspostavljena, u ustavno-pravnoj teoriji i danas postoje sporovi o pravnoj prirodi ove tvorevine. Bez obzira na to, kad god bi to prilike dozvoljavale, hrvatski nacionalisti su se pozivali na ovaj sporazum kao minimum u zadovoljavanju hrvatskih nacionalnih interesa. To se dešavalo tokom Drugog svjetskog rata i na to se pozivao predsjednik Tuđman u svim fazama mirovnog procesa tokom posljednjeg rata.

Poznato je da je oslobodilački i antifašistički pokret, kojim je dominirala Komunistička partija Jugoslavije, u svojim programskim ciljevima imao očuvanje Jugoslavije uz temeljitu rekonstrukciju njenog državnog i društvenog uređenja. Pokret se oružanom borbom suprotstavljao kako četničkim ciljevima obnove unitarizma i monarhije, tako i uspostavljenju nacionalističkoj kvistlinškoj tvorevini NDH. Zbog toga je od početka oružane borbe, preko izgradnje vojne strukture i novih organa civilne vlasti, oslobodilački pokret najavljivao buduću federativnu strukturu države. U tu svrhu su bili uspostavljeni glavni štabovi oružanih snaga

i pred kraj 1943. godine i zemaljska antifašistička vijeća kao civilni organi vlasti za pojedine zemlje, uključujući i Glavni štab za BiH i ZAVNOBiH. Odluke ZAVNOBiH-a imaju ključni značaj ne samo sa stanovišta obnove državnosti Bosne i Hercegovine nego i za potvrđivanje njenog jedino mogućeg i održivog koncepta izraženog u formuli da je ona i srpska, i hrvatska, i muslimanska, a da, istovremeno, nije ni hrvatska, ni muslimanska, ni srpska. Ovome treba dodati da je ZAVNOBiH, u jeku rata, usvojio Deklaraciju o pravima građana Bosne i Hercegovine, koja je garantirala sve ključne vrijednosti građanske demokratije, od jednakosti pred zakonom i jednakog biračkog prava do garancija privatnog vlasništva, preduzetništva i slobode udruživanja.

U pripremama za drugo zasjedanje AVNOJ-a, kada je trebalo da se definitivno uspostavi federativna struktura Jugoslavije, unutar najužeg vođstva KPJ, koja je svoju monolitnost gradila po uzoru na sovjetsku Komunističku partiju, oživjele su stare nacionalističke reminiscencije na Bosnu i Hercegovinu. Zbog toga su, skoro do posljednjeg dana, bile u opticaju ideje o drukčijem, nižem državno-pravnom statusu BiH u odnosu na ostale federativne jedinice, o BiH kao autonomnoj pokrajini direktno vezanoj za saveznu državu, o BiH kao autonomnoj pokrajini u sastavu federalne Srbije i sl.

Vjekovne tradicionalne vrijednosti Bosne i Hercegovine, potvrđene i u oslobodilačkoj antifašističkoj borbi, opredijelile su i učvrstile rješenje usvojeno na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, prema kome je Bosna i Hercegovina ravnopravna i u istom kapacitetu federalna jedinica sa ostalim federalnim jedinicama koje uspostavljaju federativnu Jugoslaviju.

Ustavno-pravni status BiH, kao i ostalih federalnih jedinica, konstituiran je Ustavom FNRJ od 31. januara 1946. godine, kao i republičkim ustavima iz te godine. Federativna struktura se temeljila na izvornom suverenitetu i državnosti republika koje, polazeći od prava na samoopredjeljenje, koje je nominalno uključivalo i pravo na otcepljenje, prenose neka prava na saveznu državu. Istina, ovaj ustavni model je uspostavljen po uzoru na Ustav SSSR-a iz 1936. godine koji je podrazumijevao jednopartijski sistem zasnovan na tzv. demokratskom centralizmu i jedinstvenim oružanim snagama.

Na prilike u Jugoslaviji tokom Drugog svjetskog rata i poslije bitno su utjecali odnosi u međunarodnoj zajednici, posebno oni između velikih sila ključnih aktera antihitlerovske

koalicije. SAD, Velika Britanija i Sovjetski Savez su tokom rata na više tajnih i javnih sastanaka i konferencija, osim o pitanjima koordinacije vojnih napora, raspravljali i odlučivali i o najznačajnijim političkim pitanjima poslijeratnog svjetskog poretka. Tako su na Moskovskoj konferenciji, oktobra 1943. godine, uz ostalo, odlučivali o osnovnim načelima buduće svjetske organizacije, o uspostavljanju demokratskog režima u Italiji, o ponovnom uspostavljanju nezavisne Austrije, o odgovornosti za ratne zločine i o drugim političkim pitanjima. Na Teheranskoj konferenciji (novembar-decembar 1943. godine) Ruzvelt, Čerčil i Staljin, nakon kapitulacije Italije, fokusirali su se na politička pitanja budućeg svjetskog poretka. Odlučeno je o budućim granicama Poljske, garantiran je teritorijalni integritet Irana, priznat je narodnooslobodilački pokret Jugoslavije, a donesen je i niz drugih značajnih odluka.

Konferencija na Jalti je održana od 4. do 12. februara 1945. godine na kojoj su Ruzvelt, Čerčil i Staljin odlučili o brojnim pitanjima u vezi sa završetkom Drugog svjetskog rata kao što su: potpisivanje ugovora o bezuslovnoj kapitulaciji Njemačke, o njenoj podjeli na četiri okupacione zone, o plaćanju ratnih reparacija, o sazivanju konferencije UN, o načinu glasanja u Vijeću sigurnosti UN, usvojena je „Preporuka o Jugoslaviji“ kojom se, na osnovu „Sporazuma Tito-Subašić“, predviđa uspostavljanje prelaznih organa vlasti i održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu.

Konferencija na Jalti u istoriji je ostala poznata po sporazumu između tadašnjih velikih sila o podjeli sfera utjecaja prema principu „fifti-fifti“. Kada je u pitanju Jugoslavija, i zapadne sile i Sovjetski Savez su pretendirali na ostvarivanje svog utjecaja. Na ovom primjeru, kao i na drugim mjestima u Evropi, ovaj princip je, u uslovima blokovskih podjela i hladnog rata, dovodio do produbljivanja konfrontacija, pa i do otvorenih sukoba.

Ovakvi odnosi velikih sila reflektirali su se ne samo na globalni plan nego i na događaje u Jugoslaviji, pa time i u Bosni i Hercegovini. Utjecaj Sovjetskog Saveza je bio dominantan do početka 60-ih godina, od kada se u Jugoslaviji razvija sukob dviju koncepcija: - etatističko-centralističke i demokratske. One su se konfrontirale na svim ključnim pitanjima, od uloge države i jedine političke partije preko doziranih dometa samoupravljanja, vlasništva, tržišta i preduzetništva do nacionalnog pitanja i položaja republika.

Neuspjeh demokratskih snaga u nastojanju da se rekonstrukcijom federalnih odnosa otklone posljedice pretjeranog centralizma i etatizma

potaknuo je legitimne težnje republika koje su isticala takve zahtjeve da rješenja potraže u potpunom preuzimanju odgovornosti za vlastiti razvoj, odnosno za njihovo državno osamostaljivanje.

Raspad starog sistema i zajedničke države, u uslovima nepostojanja demokratskih vrijednosti, odnosa i institucija sposobnih da odgovore novom izazovu, ispoljavao se kao međunarodni sukob. Pri tome su se izdiferencirale dvije tendencije među kojima je ponekad bilo teško napraviti preciznije razgraničenje. Prva je utemeljena na legitimnom pravu republika, zasnovanom na međunarodnom pravu i domaćim ustavnim odnosima, da uspostave državni suverenitet i dobiju međunarodno priznanje. Druga tendencija izražavala se u nacionalističkom konceptu prema kojem su se stekle okolnosti za ispunjenje starih mitova o velikim nacionalnim državama koje će obuhvatiti sve pripadnike jedne nacije.

Sve države nastale raspadom bivše Jugoslavije, osim Bosne i Hercegovine, mogu se označiti kao nacionalne države. Kada u nacionalnoj državi odlučujuće pozicije preuzmu nacionalističke snage, one najprije pokušavaju da realiziraju svoje velikodržavne ambicije. Te snage u Bosni i Hercegovini i susjednim državama su procijenile da su tadašnje nestabilnosti u međunarodnim odnosima pravo vrijeme za ostvarivanje starih nacionalističkih projekata.

To su bili ključni razlozi za rat i agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Neodlučnost i nesposobnost međunarodne zajednice da na početku rata to nazove pravim imenom i na osnovu toga izvrši svoje obaveze prijetile su nestankom Bosne i Hercegovine. Projekt agresije kompletiran je iniciranjem i svesrdnim pomaganjem destrukcije ustavnog poretka Bosne i Hercegovine uspostavljanjem paradržavnih tvorevina koje su vršile faktičku vlast na najvećem dijelu državne teritorije i koje su raspolagale velikom vojnom silom.

Dejtonski mirovni sporazum je rezultat ovakvih međunarodnih i unutrašnjih okolnosti. Zato njegove slabosti uveliko nadmašuju vrijednosti uspostavljenog nedovršenog mira. One se ogledaju, naročito, u sljedećem:

1. Mirovni sporazum se nije odredio prema ključnom pitanju uzroka i karaktera rata u BiH. Diplomatska formulacija u samoj preambuli Sporazuma, prema kojoj „strane“: Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i

Savezna republika Jugoslavija: «Priznajući potrebu za sveobuhvatnim sporazumom radi okončanja tragičnog sukoba u regiji;...», bitno smanjuje mogućnost uspostavljanja principijelnih rješenja. Ovom početnom pozicijom pokušavaju se usaglasiti nepomirljive ratne koncepcije, od kojih se jedna zalagala za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke neovisnosti BiH, zasnovane na demokratskim principima, a druga za njenu podjelu i nestajanje.

2. Sporazum je pošao od priznavanja faktičkog stanja i pozicija stečenih silom i ratnim osvajanjima.
3. Uspostavljena je entitetska struktura BiH koja nikada nije postojala u istoriji BiH.
4. Međuentitetska linija razgraničenja se, gotovo u cijelosti, podudara sa tadašnjom linijom vojne konfrontacije.
5. Nisu uspostavljeni efektivni mehanizmi eliminacije rezultata etničkog čišćenja, niti je precizirana uloga međunarodne zajedice, kao ni odgovornost domaćih vlasti u slučaju neizvršavanja obaveza u ostvarivanju povratka prognanih. Naprotiv, brojna rješenja pogoduju onima koji nastoje da zadrže «ratne dobitke» etničke homogenizacije odgovarajućih teritorija. Zbog toga je, praktično, ostavljena mogućnost za selektivnu primjenu Sporazuma, da se, sa jedne strane, favorizira jednonacionalna entitetska vlast, a da se, istovremeno, opstruiraju obaveze u pogledu povratka prognanih ili saradnje sa Tribunalom za ratne zločine.
6. Sporazum je sankcionirao glomaznu, višestepenu, nefunkcionalnu i ekonomski neodrživu strukturu vlasti. Uspostavljena je nedovoljno definirana i nefunkcionalna distribucija moći između struktura države, asimetričnih struktura entiteta, vlasti kantona, te lokalne samouprave na opštinskom i gradskom nivou. Tome treba dodati specifična rješenja za Distrikt Brčko, za Grad Mostar i nedovršena rješenja za glavni grad Sarajevo.
7. Izborni sistem nije usklađen sa demokratskim standardima. Zasnovan na etničko-entitetskoj osnovi, on direktno iz izbornog procesa za pojedine organe vlasti diskriminira (odnosno isključuje) gotovo trećinu biračkog tijela. Pripadnici nacionalnih manjina u značajnom dijelu izbora lišeni su pasivnog izbornog prava. Rješenje da se može glasati i u novom

mjestu boravišta (nakon provedenih 6 mjeseci) direktno podržava rezultate etničkog progona.

8. U strukturi i funkcioniranju institucija vlasti visoko je preferiran nacionalni u odnosu na građanski princip. Nije uspostavljen optimalan balans između neophodne zaštite pune nacionalne ravnopravnosti i zaštite vitalnog nacionalnog interesa konstitutivnih naroda i neophodnog uvažavanja principa demokratije i efikasnosti. Zbog toga je sistem opterećen neuobičajeno složenom strukturom institucija i načinima odlučivanja u njima, što uključuje široku mogućnost njihove blokade. Rezultat toga je velika neefikasnost institucija sistema. Veoma često, u nedostatku političke volje da se prevaziđu ove slabosti, uspostavlja se intervencija visokog predstavnika. To, svakako, ne može predstavljati dugoročnije rješenje.
9. Kreatorima mirovnog sporazuma od početka je bilo jasno da ovakav sistem neće moći samostalno funkcionirati. Zbog toga je i predviđeno značajno učešće međunarodne zajednice koje će ga podržavati. Uspostavljeni su uloga mirovnih snaga, uloga visokog predstavnika, specifičan doprinos u funkcioniranju policijskih snaga, uloga OSCE-a u izbornom procesu, uloga UNHCR-a u povratku prognanih i niz drugih izričito predviđenih oblika utjecaja međunarodne zajednice. I kad se ostave po strani rasprave o tome da li se radi o protektoratu ili drugačijim oblicima vanjske intervencije, ostaje činjenica da kreatori Sporazuma ni u naznakama nisu najavili ni koncepciju, a kamoli strategiju i taktiku povlačenja međunarodne zajednice.

3. ZAKLJUČAK

U cjelokupan mirovni proces za rješavanje krize na prostoru bivše Jugoslavije i, posebno, u finalne pregovore za zaključivanje Dejtonskog sporazuma bile su uključene sve relevantne svjetske sile i sve ključne međunarodne institucije. Osim tzv. strana iz BiH koje su pravno označene kao Republika Bosna i Hercegovina, Federacija BiH i Republika Srpska, ugovorne strane su: Republika BiH, Republika Hrvatska i Savezna republika Jugoslavija. Ova činjenica najbolje ilustrira ulogu i umiješanost susjednih država u rat u Bosni i Hercegovini. Kao garanti, Sporazum su potpisali najviši predstavnici SAD, Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske, Njemačke i Rusije, kao članovi Kontakt-grupe, te predstavnici Organizacije islamskih zemalja, Organizacije ujedinjenih nacija i NATO-a.

Svi ovi subjekti su imali svoje interese u definiranju mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu. U tome treba tražiti razloge brojnih kompromisa od kojih su mnogi u suprotnosti sa civilizacijskim standardima i demokratskim principima pravno verificiranim u međunarodnoj zajednici.

Nasuprot svim ovim nepovoljnim i protivrječnim okolnostima, Bosna i Hercegovina, iako ranjena i destruirana, opstala je zahvaljujući svojim vrijednostima. Njene vrijednosti se podudaraju sa evropskim vrijednostima zasnovanim na njegovanju zajedničkog uz istovremeno uvažavanje posebnosti. Tradicionalne vrijednosti Bosne i Hercegovine su identične evropskim i one će sve više dolaziti do izražaja u procesu približavanja evro-atlantskim integracijama. Time će gubiti na značaju retrogradne tendencije koje su nametane silom oružja.

Bosna i Hercegovina je zahvaljujući svojim vrijednostima opstala i ostala u svim prelomnim vremenima savremene istorije.

4. LITERATURA

1. Noel Malcolm, Povijest Bosne, kratki pregled, Zagreb, izdanje Erasmus, Gilda, Novi liber, Dani, 1995. god
2. Hugh Seton – Watson, Nacije i države, izdanje Globus, Zagreb, 1980. godine
3. Mustafa Imamović, Historija Bošnjaka, izdanje Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“, Sarajevo, 1997. godine

ULOGA DRŽAVE U UREĐENJU INSTITUCIONALNOG I PRAVNOG OKVIRA PRAVA KONKURENCIJE U NEKIM RAZVIJENIM DRŽAVAMA I U BOSNI I HERCEGOVINI

ROLE OF THE STATE IN THE REGULATION OF THE INSTITUTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF THE LAW OF COMPETITION IN SOME DEVELOPED STATES AND IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

Zijad Hasić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U svijetu traju procesi globalizacije u kojima se nužno nameće potreba osiguranja postojanja funkcionalnog svjetskog tržišta, a u svakoj državi izgrađuje se jedinstven ekonomski prostor, koji treba osigurati zdravu ekonomiju i prosperitet stanovništva. Na domaćem i svjetskom tržištu nalaze se brojni subjekti koji u međusobnim odnosima koriste sva sredstva da bi jeftinije, bolje i više osigurali sredstava za sebe. Ali, da bi ekonomski subjekti fer i pošteno, kroz zdravu konkurenciju, osigurali utakmicu koja će polučiti kvalitetniju robu, bolje usluge, manje cijene i bolji prosperitet naroda, država mora stvoriti funkcionalan sistem. Taj sistem mora imati pravne norme kojim će urediti te odnose, te stvoriti institucije koje će pratiti da ih subjekti i poštuju. Kroz historijske primjere SAD, Evropske Unije i nekih drugih razvijenih država, vidljivo je da je ta aktivnost počela u XIX stoljeću, te se uporno i strpljivo izgrađivala do danas. Danas, međunarodna zajednica je stvorila solidnu osnovu pravnih normi za uređenje prava konkurencije, a i regionalno (Europska Unija) i u svakoj pojedinačno državi ima dovoljno funkcionalnih institucija da prate provođenje normi prava konkurencije.

Bosna i Hercegovina je dio svijeta i dio zajedničke Evrope i njenog tržišta. Kao međunarodno priznata država, ona izgrađuje takav jedinstven ekonomski prostor i donosi potrebne norme konkurencijskog prava, koje će osigurati zdravu konkurenciju ekonomskih subjekata. Njene institucije, prije svega Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine, pratit će i sankcionirati sve one koji to pravo budu kršili.

Ključne riječi: država, pravo konkurencije, jedinstveni ekonomski prostor, tržište, institucije, globalizacija.

Key words: State, law of competition, unique economic space, market, institutions, globalization.

ABSTRACT

The processes of globalization prevalent in the world today forces the need to ensure a functional world marketplace, given that in every country a unique economic space is being built, that needs to ensure a healthy economy and the prosperity of the populace. On the domestic and the world marketplace there are numerous subjects, which in international relations utilize all means available to insure gains for themselves as cheaply, in better ways and in as large quantities as possible. In order for the economic subjects to, in a fair and honest manner, through healthy competition insure an "even playing field" that will yield an end product of higher quality, better services, smaller prices and a better outlook for the people, the state must create a functioning system. That system must have legal rules with which it shall regulate those relations and must create institutions that the state will oversee the implementation of and the adherence to by the subjects in question. Through historic examples of the United States, The European Union, and some other developed countries, it is visible that this activity began in the 19th century, and has since, through perseverance and patience been built up to its position in the present day. Today, the international community has created a solid foundation of legal rules for the regulation of the law of competition, and regionally (as is the case with the European Union, for example) and in each individual state there is enough functioning

institutions that can follow the implementation of the norms of the law of competition.

Bosnia and Hercegovina is a part of the world and a part of the common Europe and its marketplace. As an internationally recognized state, she is in the process of building one of those unique economic spaces and is bringing about the necessary rules of competition law that will insure a healthy competition of its economic subjects, and her institutions, before all the Competition council of Bosnia and Hercegovina, shall oversee and sanction all those who are in breach of these rules.

1. UVOD

U posljednjih nekoliko stoljeća nacionalne države su ušle u skokovite promjene svojih međusobnih odnosa. Kako se mijenja tehnologija, tako se oslobađaju i druge ljudske snage, kao što su ekonomske, obrazovne, političke i sl. To je sve dovelo do procesa političkog, ekonomskog, kulturnog i drugog preobražaja svijeta i približavanja država. Velike migracije ljudi, kako turista, ekonomskih migranata i ratnih izbjeglica, kretanje kapitala, robe, usluga i ideja stvaralo je slabljenje granica nacionalnih država i otvaralo ih međusobno. Prestanak i nestanak nekih država (npr. bivšeg SSSR-a, Čehoslovačke i bivše Jugoslavije), a nastanak drugih država i širih ujedinjenih regija (npr. Evropska unija), kao i nastanak raznih drugih oblika organiziranja, proizvod su tih procesa globalizacije.

Na takvom globalnom planu, kao i na unutarnjim ekonomskim prostorima i tržištima, vodi se bespoštedna borba između ekonomskih učesnika za pribavljanje profita i za opstanak na tržištu. Svi subjekti se rukovode istim ciljem: proizvesti bolje, više i jeftinije, što predstavlja osnovni zamajac svake ekonomije. Konkurenti na tržištu žele nadmašiti jedni druge, pa svi žele što više unaprijediti svoje poslovanje, kako bi opstali na tržištu

Zdrava tržišna konkurencija, onakva kakva je potrebna svakoj ekonomiji, naslanja se na efikasno državno djelovanje koje treba imati sljedeće osobine:

1. stvaranje sveobuhvatne i jasne zakonske regulative (normativni okvir) kojom se reguliraju odnosi konkurencije;
2. obrazovanje, obučavanje i djelovanje institucija i tijela (institucionalni okvir) koja prate, kontroliraju i kažnjavaju nedopušteno antikoncekurencijsko ponašanje;

3. izgradnja objektivnog i informiranog javnog mnijenja koje će nadzirati konkurencijske procese;
4. stvaranje objektivnih, transparentnih i prihvatljivih kriterija da svako ko ima interes može ući na tržište i tržišno djelovati;
5. osiguranje drugih neophodnih uvjeta za odvijanje tržišne utakmice, jačanjem infrastrukture kroz podsticanje i obrazovanje drugih tijela i uvjeta za odvijanje konkurencije.

Sve je to uticalo na stvaranje posebnog prava, prava konkurencije, koje se definiše kao skup pravnih normi koje uređuju procese proizvodnog i trgovačkog natjecanja, u kome suparnici nastoje boljim sredstvima i metodama proizvesti moderniji, kvalitetniji i jeftiniji proizvod, te ga pod povoljnijim uvjetima i boljom reklamom, plasirati ili pribaviti, prodati ili kupiti na dostupnom tržištu.¹³

Konkurencija može biti između proizvođača istih ili različitih proizvoda, među kupcima iste ili različite robe, vršenja usluga ili radova, te između kupaca kao ekonomskih subjekata koji, koristeći različita sredstva, utiču na ponudu i potražnju, jedno od osnovnih tržišnih zakonitosti.

U globaliziranom svijetu država podstiče konkurenciju. Konkurencija se javlja sa sve većom ulogom u podjeli rada, kako proizvodnje, tako i vršenja usluga i izvođenja radova. Ona znatno pridonosi razvoju proizvodnih snaga, na način da se unapređuju sredstva za rad. To ima odjeka i na same proizvođačke odnose i unapređenje proizvodnje, te zadovoljavanje različitih potreba građana. Globalno, zdrava konkurencija utiče na povezivanje proizvođača i kupaca, kako na lokalnom, tako i na međunarodnom, tržištu.

U doba globalizacije država i svijeta, svi vidovi konkurencije podjednako zahvataju sve zemlje i pozitivno utiču na njihov tehnološki, privredni, kulturni i opći društveni razvoj.

¹³ Opširnije: Grupa autora, Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007. str. 606.

2. HISTORIJSKI OSVRT NA STVARANJE INSTITUCIJA I PRAVA KONKURENCIJE

Prva država koja je uočila opasnost nekontroliranog odvijanja ekonomskih procesa liberalnog kapitalizma (*"laissez faire"* - slobodne ruke) su Sjedinjene Američke Države (SAD), koje su već krajem XIX stoljeća bile primorane donijeti norme za uređenje konkurencije (anti-trust prava). U tom periodu pojedini učesnici tržišta su se udruživali u posebna privredna udruženja, trustove.

Kartel ili trust je kombinacija nekoliko firmi u kojoj se subjekti nisu spojili i utopili međusobno, već djeluju jedinstveno, kao jedno tijelo pri obavljanju određenih aktivnosti kao što su: određivanje zajedničkih cijena proizvoda koje trust proizvodi i nadziranje proizvedene količine pojedinih subjekata trusta. Kartel je specifičan *oligopol* u okviru koga proizvođači, umjesto da pravedno konkurišu, ulaze u proces otvorene saradnje.

Tako se karteli shvataju kao sporazumi između različitih proizvođača u cilju slijeđenja zajedničkih pravila ponašanja, tj. sistema obostrano i slobodno prihvaćenih obaveza. Na taj način otvara se mogućnost trustovima da mogu djelovati monopolski i unutar trusta, kao i prema drugim učesnicima. U periodu od 1870-1880 godine, formiran je u SAD veliki broj trustova u važnim privrednim granama svake države SAD (željeznica, čelik, duhan, nafta i sl.).

Inspirirana ovim procesima Vlada SAD je morala donijeti određene konkurencijske (anti-trust) norme, jer su na američkom tržištu počeli djelovati štetni procesi koji su gasili neke subjekte, a druge štitili. *Proces Standard Oil-a* pokazao je da je ova firma, vlasništvo Johna D Rockfeller-a, od željeznica nedozvoljeno tražila smanjenje troškova transporta na iznos transportne tarife, što je omogućilo Standard Oil-u da smanji cijene nafte, a što nisu mogli uraditi ostali dobavljači. Do 1882. godine iz konkurencije je izbačen veliki broj dobavljača. Nakon tih aktivnosti, Standard Oil stvara trust u koji "ulaze" svi oni koji su na tržištu nafte ostali i opstali. U to doba trust je, dobivši moć, zatvarao rafinerije, podizao cijene, ograničavao proizvodnju nafte i sl. kod svojih članica u trustu, samo je jačeo Standard Oil.

Ova dešavanja natjerala su Vladu SAD da donese norme kojim će se urediti odnosi na tržištu. Donosi se **Šermanov zakon (Shermans Act-26. Stat. 209 (1890))** koji je usvojen 1890. godine. Zakon je imao dva dijela, dvije snažne poruke, koje su jasno definirale antimonopolsko ponašanje i to:

1. dio – svaki ugovor kojim se udružuje u oblik trusta ili drugi oblik, a s namjerom urote radi ograničenja trgovine ili prometa među državama USA ili s inostranstvom, proglašava se nelegalnim;
2. dio - svaka osoba koja bi mogla ostvariti monopol ili pokušati steći monopol ili planira urotu s drugom osobom ili više njih, s namjerom da stekne monopol nad bilo kojim dijelom trgovine ili prometa među državama SAD-a ili sa inostranstvom, bit će smatrana odgovornom za prekršaj ili ako bude proglašena krivom, bit će kažnjena novčanom kaznom do 5 hiljada \$ ili kaznom zatvora do jedne godine ili sa obje navedene kazne. Odluka je u diskrecionom pravu suda.

Iako je Šermanov zakon obuhvatao širok dijapazon subjekata tržišta i učinioca kršenja konkurentskih normi, on je u nekim svojim dijelovima bio nejasan, prebacio je obavezu na sudove i bio je blag (nije bio izričit u zabrani monopola), on je kasnije zamijenjen Klajtonovim aktom - Clayton Act (38 Stat. 730 (1914)) donesenim 1914. godine, a amandmanski promijenjenim 1950. godine.

Slučajevi *American Tobacco* i *US Steel* pokazali su složenost monopolskog položaja subjekata.

U slučaju "*US STEEL*" iz 1920. godine, Vrhovni sud SAD-a u presudi je konstatirao da je US Steel (firma za proizvodnju i distribuciju čelika) po strukturi monopolist, ali nije bio u izvedbi u svom ponašanju. Ona se nije bavila nefer poslovanjem i nije kršila antimonopolski zakon, pa nije ni osuđena da bude razbijena na manje subjekte. Ipak, ona je pomogla da se norme anti-trust prava (konkurencijskog prava) dograde.

Klajtonov akt (Clayton Act (38 Stat. 730 (1914)) je proglasio nezakonitim četiri specifična monopolska djelovanja:

1. diskriminacija u cijeni, odnosno kad se ista dobra prodaju različitim kupcima po različitim cijenama
2. Vezujući ugovori u kojima se kupac mora obavezati da će poslovati samo i isključivo sa jednim prodavcem i da neće kupovati ta dobra od njegove konkurencije
3. međusobno povezano rukovodstvo kod kojih su članovi upravnih odbora u dvije ili više firmi isti
4. Kupovanje dionica konkurentske firme kada je svrha te kupovine da se smanji konkurencija.

Od institucija koje su se specijalizirale za ovu oblast posebno treba istaknuti Federalnu trgovinsku

komisiju, osnovanu **Zakonom 1914. godine**, koja se bavila slijedećim problemima konkurencije: nefer metodama konkurencije, prevarantskim aktivnostima ili praksom, bez obzira da li to ima ili nema uticaja na konkurenciju.

Najnoviji slučajevi: *Alcoa (ALCOA (Aluminium Company of America), IBM-a iz 1982., AT&T iz 1982. i Wal-Marta 1995., kao i Gencor Ltd. v Commission (case T-102/96 iz 1999. 5C.M.L.R. 1076) i General Electric/Honeywel (Case comp/M.2220 Commission Decision 3. July 2001, pokazuju daljnu profinjenost ove problematike kroz profinjenost ponašanja subjekata tržišta i njihove borbe za profit, te kršenje prava konkurencije, a što će državu tjerati na veći oprez i daljnu normativnu dinamičnost.*

3. IZGRADNJA INSTITUCIJA I KONKURENCIJSKOG PRAVA U EVROPI

Proces izgradnje konkurencijskog prava u Evropi kroz stvaranje pravnih normi i osnivanje adekvatnih insitucija tekao je u više pravaca.¹⁴ Zemlje Europe izgrađivale su svoje vlastite sisteme borbe protiv nelojalne konkurencije, a nakon otpočinjanja procesa integracije, institucije Europske unije su izgrađivale i zajedničke norme i insitucije. Raznolikost ekonomske razvijenosti, te političkih, kulturnih i drugih pravaca razvoja uticali su i na politiku stvaranja prava konkurencije i stvorili različita gledišta.

“Individualistička filozofija slobodnog tržišta i konkurencije je u temeljima EZ i ukoliko na njoj počiva zajedničko-jedinstveno-unutarnje tržište Zajednice” ističe se u knjizi Nevenka Misite.¹⁵

Ali, zemlje Evrope, kao i Japan, koje su izišle iz II svjetskog rata i počele izgrađivati svoja tržišta i ekonomiju, uočile su neophodnim urediti odnose na tržištu. Uticaj SAD u Zapadnoj Njemačkoj u izgradnji zemlje kroz Maršalov plan osjetio se i u ovoj oblasti. Uočeno je da brojni karteli, posebno u industriji uglja i čelika, mogu imati elemente kršenja zdrave konkurencije.

Godine 1957. šest evropskih država potpisalo je **Ugovor iz Rima** i kreiralo Evrpsku Ekonomsku Zajednicu (EEZ). Bio je to nastavak procesa započetog 1951. godine, kada je ustanovljena Evropska zajednica za ugralj i čelik **Ugovorom u Parizu**. Članovima 85. i 86. (kasnije prenumerisano

¹⁴ Evropski sistem prava konkurencije zasniva se na velikom broju različitih normi, različitih država, različitog ekonomskog razvoja i različite ekonomske tradicije.

¹⁵ Misita Nevenko, *Osnove prava zaštite potrošača Evropske zajednice, Pravni centar Fond Otooreno društvo Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1997. str. 50.

u čl. 81. i 82.) Ugovora iz Rima ugrađene su odredbe o pravu konkurencije.

Amsterdamskim ugovorom iz 1997. godine mnoge odredbe Ugovora iz Rima su promijenjene ili prenumerisane.

Administraciju konkurentskog prava u Evropskoj uniji vodi **Evropska komisija**, u skladu s postojećim pravom. U kontekstu EZ pravila koja reguliraju antikonkurencijske soprazume i djelovanja (karteli i drugi oblici sporazuma), u skladu s članom 81. Ugovora o EZ, kao i pravila koja zabranjuju zloupotrebu dominantnog položaja u skladu s članom 82. Ugovora o EZ, zajedno se nazivaju **antimonopol**.

Izgrađeno na dobriim osnovama, uz insitucionalnu podršku organa Evropke Unije i dobar rad Evropske komisije, evropsko pravo konkurencije je postalo glavni svjetski model.¹⁶

Sušтина konkurencijskog prava Evropske unije je u čl. 81. do 89. (ranije 85. do 94.) Ugovora iz Rima, u kojima su istaknuta četiri principa, i to:

1. zabrana zajedničkog djelovanja subjekata na sprečavanje, ograničenje ili narušenje konkurencije na zajedničkom EU tržištu
2. zabrana zloupotrebe dominantne pozicije unutar Zajedničkog tržišta
3. nadgledanje pomoći dodijeljene od zemalja članica a prijeti se narušenju konkurencije
4. Liberalizacija određenih sektora u kojima su javna ili privatna preduzeća dosad bila monopolistički postavljena (telekomunikacije, transport, energija i sl.)

Najvažniji članovi Ugovora su:

- Član 81. (raniji član 85.) Ugovora o EZ koji se primjenjuje na sve sporazume koji imaju nužnu posljedicu sprečavanje, ograničavanje ili narušavanje konkurencije. On zabranjuje, kao neuskладivo sa zajedničkim tržištem, širok spektar sporazuma i odluka između preduzeća i udruženja i njihovih djelovanja, jer takvo ponašanje može imati ograničenje ili iskrivljenje konkurencije unutar zajedničkog tržišta. Član 81. Ugovora o EZ predviđa da su sporazumi i odluke koje su predmet zabrane automatski ništavni.

- Član 82. (raniji 86.) Ugovora o EZ zabranjuje kao neuskладivu sa Zajedničkim tržištem bilo kakvu zloupotrebu dominantnog

¹⁶ Opširnije: Andreas F. Lowenfeld, *International Economic Law*, Oxford Uviversity Press, New York, 2003. p.345.

položaja od strane jednog ili više poduzeća unutar Zajedničkog tržišta.

U provođenju ovih članova, koji su se izgradili kao principi, Evropska komisija radi na uspostavi pomoći evropskim preduzećima u adaptaciji na novu globalizaciju, iskorištavanje konkurentne prednosti za prelazak na politiku znanja, promociju održivog razvoja industrije i smanjenje vremenskog zaostatka u vezi ponude i potražnje na tržištu.

Evropska komisija je izvršno tijelo Evropske zajednice (Evropske unije) koje široko primjenjuje pravila 81. do 89. Ugovora. Djelujući na uređenju odnosa na Evropskom ekonomskom prostoru, ona osigurava njegovu otvorenost i zdravu konkurenciju njegovih učesnika. Ona osigurava nesmetan ulazak na tržište i svima jednak pristup tehnologiji svakog subjekta koji izrazi želju, te osigurava jasnu informiranost o cijenama. Unutar Evropske komisije djeluje **Generalni direktorat za konkurenciju** (Directorate Generale for Competition).

Institucionalno, osim Evropske komisije u sistemu uređenja odnosa prava konkurencije nalazi se i **Evropski sud pravde** kome pomaže **Prvostepeni sud**, konstituiran 1989. godine. Ova sudska instanca, koja provodi čl. 81.-89., razmatra prvostepene predmete, sasluša stranke i druge učesnike postupka i donosi prvostepene odluke, a u svom radu može djelovati i protiv Evropske komisije ako ocijeni postojanje njihove greške. Čini ga 25 sudija koji mogu donositi presude ili izvršavati zadatke glavnog zastupnika, a mandat im je šest godina.

Najvrjedniji pravni okvir konkurencijskog prava čini *pravna stečevina (acquis communautaire)* Evropske unije, koja ne predstavlja samo zbir zakona, već i drugih akata koji proističu iz Ugovora. Izuzimanje neke države ili drugog subjekta iz pravne stečevine može biti samo u krajnjem slučaju.

Pravo Evropske unije na polju konkurencije koje provodi Evropska komisija pokriva razne oblasti, a najvažnije su: nadgledanje i kontrola ograničavajućih soprazuma, otkrivanje i procesiranje zloupotrebe sporazuma u tržišnoj ekonomiji, spajanja koja imaju uticaj na konkurenciju i nadgledanje i efektivnu deregulaciju monopola npr. u javnim uslugama.

Osim Evropske komisije u Evropskoj uniji postoje i druge institucije koje se bore protiv subjekata koji krše norme konkurencije, kao što je **Savjetodavni**

komitet, kojeg čine predstavnici zemalja članica. Od drugih važnijih normativnih akata kojim se uređuje pravo konkurencije treba istaknuti Uredbu EZ o kontroli spajanja iz 1989. (izmjene i dopune 1997.) i Amsterdamski sporazum, stupio na snagu 1.5.1999.

Prema Sporazumu, svrha pravila o konkurenciji je osiguranje efikasnog funkcioniranja Evropskog ekonomskog prostora. koje je zasnovano na tržišnim snagama. Od drugih instrumenata treba spomenuti i uredbe, direktive i smjernice.

4. IZGRADNJA INSTITUCIJA I KONKURENCIJSKOG PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Slijedeći savremene razvojne imperative i koristeći se iskustvima razvijenih i tranzicijskih zemalja, kao i zemalja u svom okruženju, Bosna i Hercegovina je donijela Zakon o konkurenciji 2002. godine. Pravni osnov jedinstvenog tržišta Bosne i Hercegovine definiran je članom I/4. Ustava Bosne i Hercegovine, u kojem se ističe:

“Sloboda kretanja postoji po cijeloj Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina i entiteti neće ometati punu slobodu kretanja osoba, roba, usluga i kapitala po cijeloj Bosni i Hercegovini. Niti jedan entitet neće postavljati bilo kakve kontrole na granici između entiteta.”¹⁷

Temeljem tog zakona, osnovano je Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine 1. maja 2004. godine, pa je na taj način, prvi put, na prostoru Bosne i Hercegovine nastala institucija za zaštitu jedinstvenog ekonomskog prostora odnosno tržišta.

Zakon o konkurenciji nije bio usklađen s čl. 81. i 82. Ugovora o osnivanju EZ pa su se pojavili problemi na tržištu. On je pokušao pratiti praksu Evropske unije, njenog zakonodavstva i pravne stečevine, ali se ubrzo osjetilo da se mora bolje prilagoditi. U pokušaju da se donese kompatibilniji zakon, donesen je novi **Zakon o konkurenciji (“Službeni glasnik BiH” 48/05)**, koji je stupio na pravnu snagu 27. jula 2005. godine.

Novi zakon se odnosi na sve oblike sprečavanja, ograničavanja ili narušavanja tržišne konkurencije na teritoriji BiH ili izvan nje ako ima uticaja na teritoriju BiH. Posebno je posvetio pažnju na sporazume kojim nastaju, dijele se, prestaju i stapaju privredni subjekti, te na dominantan položaj pojedinih subjekata i njihovo ponašanje.

¹⁷ Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), Aneks IV Ustav Bosne i Hercegovine, član I/4.

Zakon, koji se temelji na principima modernog evropskog tržišnog konkurentskog prava i prakse, pažnju je usmjerio i na pravila i postupke u vezi s konkurencijom između privrednih subjekata, primjenjujući se na sve privredne subjekte, odnosno njihove aktivnosti koje imaju za svrhu ili efekat sprečavanje, ograničavanje ili narušavanje konkurencija na tlu BiH i u inozemstvu ako imaju odjeka na BiH. Osim zakona, pravo konkurencije u Bosni i Hercegovini je regulirano i brojnim podzakonskim aktima.¹⁸

Institucionalna zaštita prava konkurencije ostvaruje se kroz aktivnost Konkurencijskog vijeća Bosne i Hercegovine. Ono je uspostavljeno 2004. godine, kao nezavisno i samostalno tijelo sa sjedištem u Sarajevu koje ima isključiva ovlaštenja u odlučivanju o postojanju zabranjenog konkurencijskog djelovanja. Njegov sastav čini šest članova, od kojih tri imenuje Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, dva člana imenuje Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, i jednog člana imenuje Vlada Republike Srpske, a koji imaju status privremenih sudija.

Zadatak Konkurencijskog vijeća je da provodi Zakon i time osigurava unapređenje principa slobodne tržišne konkurencije i sprječava da određeni privredni subjekti imaju nepravedno povoljniji položaj u odnosu na druge. Na taj način Konkurencijsko vijeće Bosne i Hercegovine eliminiše zabanjeno konkurencijsko djelovanje privrednih subjekata u cilju zaštite i održanja slobodne tržišne konkurencije, kao i uspostavljanje jedinstvenih i transparentnih kriterija za sve privredne i druge subjekte na tržištu.

Glavne aktivnosti Konkurencijskog vijeća su na sprečavanju zaključivanja štetnih sporazuma, eliminaciji zloupotrebe dominantnog položaja i kontroliranju spajanja, pripajanja i preuzimanja privrednih subjekata na jedinstvenom tržišnom prostoru, a što je vidljivo iz zakona, kao i iz godišnjih izvještaja.

¹⁸ Odluka o utvrđivanju relevantnog tržišta, Odluka o utvrđivanju sporazuma male vrijednosti; Odluka o grupnom izuzeću sporazuma između privrednih subjekata koji djeluju na različitim nivoima proizvodnje odnosno distribucije (horizontalni); Odluka o grupnom izuzeću sporazuma između privrednih subjekata koji djeluju na istom nivou proizvodnje odnosno distribucije (vertikalni sporazumi); Odluka o grupnom izuzeću sporazuma o prenosu tehnologije, licenci i know how Odluka o grupnom izuzeću sporazuma o osiguranju; Odluka o distribuciji i servisiranju motornih vozila; Odluka o proceduri ublažavanja odnosno oslobađanja od kazne (lienency policy) i drugi.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ponašanje konkurenata na određenom ekonomskom prostoru, na način da se takmiče u proizvodnji proizvoda i vršenju usluga, u nižim cijenama i stabilnijoj proizvodnji, poželjno je za svako društvo i državu. I sve dok se konkurencija odvija na fer i pošten način, ona postiže dobru svrhu unapređenja privrednih djelatnosti. Međutim, ako se dopusti nekontrolirana utakmica, tada ona može dovesti do brojnih deformacija u sferi proizvodnje, vršenja usluga i radova, te u cijelom društvu.

Da bi se izbjegle štetne posljedice konkurencije, potrebno je da država donese određene norme kojim će urediti te odnose. Potpomognuto slobodnim djelovanjem tržišnih zakona, posebno zakona ponude i potražnje, te donošenjem funkcionalnih normi, stvorit će se mehanizam dobrog poslovnog ponašanja na tržištu, a što će rezultirati unapređenjem privrednih djelatnosti.

Država treba iskazati mnogo umješnosti i stručnosti da na svom tržištu **normira** ove odnose te osigura prohodnost ulaska i izlaska s tržišta njegovih učesnika, da odredi njihov broj i veličinu, te primora učesnike da poštuju ta pravila. S druge strane, ona treba **stvoriti funkcionalna tijela**, koja će štiti zdravu konkurenciju na tržištu, a sankcionirati svako kršenje donesenih normi.

Analizirajući svjetsku globalizaciju, te mjesto i ulogu države u nastanku prava konkurencije i njegovom provođenju, može se zaključiti:

- pravo konkurencije može biti efikasan mehanizam zaštite tržišta, te discipline ponašanja subjekata na njegovom prostoru;
- intelektualna osnova za pravo konkurencije je industrijski organizirana ekonomija koja se bavi pitanjima ponašanja poduzeća koja posluju u raznim uslovima tržišne strukture koji vode ka različitim privrednim rezultatima, a koju može ustanoviti država i paziti na neno djelovanje;
- mnogo energije državnih organa usmjerava se na periferna pitanja i "sitne ribe" (što je vidljivo iz brojnih izvještaja Konkurencijskog vijeća Bosne i Hercegovine), pa se pažnja treba usmjeravati na suštinske probleme i krupne slučajeve;
- mnogi problemi se mogu prevenirati dobrim procjenama, te normirati, da bi se otklonili problemi u budućnosti;
- zahtijevati od subjekata na tržištu da trebaju prije transformacija (udruživanja, spajanja, stapanja i sl.) znatno ranije najaviti te procese, da bi nadležni organi mogli pratiti stanja i osujetiti loše namjere;
- postoji kontinuirana potreba praćenja stanja i

donošenje propisa, te država treba djelovati svojim autoritetom na sektor obrazovanja i infrastrukturu. Time će država težiti izjednačenju polazne osnove pojedinih učesnika u nadmetanju, kako bi sve kreativne snage društva bile maksimalno iskorištene i osigurale zdrav tržišni prostor.

6. LITERATURA

1. Grupa autora, *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007
2. N. Misita, *Osnove prava zaštite potrošača Evropske zajednice*, Pravni centar Fond Otvorenoi društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1997.
3. F. Lowenfeld, *International Economic Law*, Oxford Uviversity Press, New York, 2003. p.345.
4. Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), Aneks IV Ustav Bosne i Hercegovine, član I/4.
5. Odluka o utvrđivanju relevantnog tržišta, Odluka o utvrđivanju sporazuma male vrijednosti; Odluka o grupnom izuzeću sporazuma između privrednih subjekata koji djeluju na različitim nivoima proizvodnje odnosno distribucije (horizontalni); Odluka o grupnom izuzeću sporazuma između privrednih subjekata koji djeluju na istom nivou proizvodnje odnosno distribucije (vertikalnisporazumimi); Odluka o grupnom izuzećusporazuma o prenosu tehnologije, licenci i know how Odluka o grupnom izuzeću sporazuma o osiguranju; Odluka o distribuciji i servisiranju motornih vozila,; Odluka o proceduri ublažavanja odnosno oslobađanja od kazne (lienency policy) i drugi.

AKTUELNA PITANJA NOVOG SISTEMA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE

CURRENT ISSUES OF NEW SYSTEM OF THE INTELLECTUAL PROPERTY OF BiH

Ismet Alija

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Novi sistem intelektualnog vlasništva Bosne i Hercegovine predstavlja osnov za sistemsko uspostavljanje, razvoj i djelovanje cjelovitog i efikasnog sistema intelektualnog vlasništva Bosne i Hercegovine u skladu sa ponajprije zahtjevima aktuelnih, te predstojećih integracijskih procesa Bosne i Hercegovine u EU, ispunjenjem obaveza iz SPP, te pristupanjem WTO-u, ali, isto tako, i stvaranjem preduvjeta za upotrebu intelektualnog vlasništva u postizanju ekonomskog razvoja zasnovanog na konkurentnosti robe i usluga. U uskoj vezi s time su podsticaj za razvoj inovacijskih aktivnosti, transfer tehnologije, uspostavljanje tržišnih odnosa i slobodno kretanje robe i usluga.

O intelektualnom vlasništvu kao savremenom resursu za postizanje ekonomskog razvoja i njegovim osnovnim značenjima skreće se pažnja na činjenicu da upotreba intelektualnog vlasništva, po prirodi stvari, predstavlja neupitan interes kako Bosne i Hercegovine tako i pojedinaca koji stvaraju nove vrijednosti, što zaslužuje i podršku šire društvene zajednice.

Polazeći od stanja postojećeg sistema intelektualnog vlasništva Bosne i Hercegovine težište novog sistema intelektualnog vlasništva stavljeno je na izgradnju efikasnog institucionalnog okvira, prvenstveno Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine kao vrhovne institucije u iniciranju, moderiranju i koordiniranju aktivnosti kojima se postižu uspostavljanje, razvoj, djelovanje i primjena novog sistema intelektualnog vlasništva BiH.

Kučne riječi: Intelektualno vlasništvo, menadžment, tehnologija, ekonomija, znanje, tržište, privredni razvoj, globalizacija, obrazovanje, organizacija.

Key words: intellectual property, management, technology, economy, knowledge, market, economic development, globalisation, education, organisation.

ABSTRACT

The new system of intellectual property of Bosnia and Herzegovina presents the foundation for the systematic implementation, development and functioning of complete and efficient system of intellectual property in Bosnia and Herzegovina, in accordance with the notably demands of current and forthcoming integration processes of Bosnia and Herzegovina in EU, the fulfillment of the SPP obligations, and joining the WTO, but also foundation for creating the pre conditions for the use of intellectual property in achieving the economic development based on the competitiveness of goods and services. Closely connected with this are an incentives for the development of innovative activities, transfer of technology, establishment of the market relations and the free movement of goods and services. Intellectual property as a contemporary resource for achieving the economic development and its basic meaning draws attention to the fact that the use of intellectual property, by its nature, represents an unquestionable interest in Bosnia and Herzegovina and also for the individuals who create new values, which the values that deserve the support of wide social community.

Starting from the present state of the existing system of intellectual property of Bosnia and Herzegovina, the focus of a new system is set on building an efficient institutional framework, primarily the Institute for Intellectual Property of Bosnia and Herzegovina as the supreme institution which can be initiator of new initiatives,

moderation and coordination of the activities in order to achieve the establishment, development, operation and implementation of a new system of intellectual property of BiH.

1. UVOD

Historijska izgradnja međunarodnog, kao i nacionalnih sistema intelektualnog vlasništva, koja datira od kraja 19. vijeka, odvijala se u smjeru zaštite interesa entiteta i pojedinaca koji su stvarali određene kreacije uma, ali je sve više rastao ekonomski značaj upotrebe industrijskog vlasništva u funkciji postizanja privrednog razvoja.

Kontinuirani i snažni razvoj sistema intelektualnog vlasništva u posljednjih stotinjak godina posljedica je uvjerenosti vodećih zemalja u svijetu da je intelektualno vlasništvo dio ukupnog nacionalnog bogatstva i moćno sredstvo privrednog razvoja. Tako sistem intelektualnog vlasništva postaje moćno oruđe za transformaciju kreativnosti u kapital i ugled, budući da omogućava zakonsko vlasništvo na intelektualnoj imovini s isključivim pravom raspolaganja.

Danas se sistemska upotreba intelektualnog vlasništva u funkciji privrednog razvoja susreće redovno u zemljama čije su ekonomije zasnovane na vlasničkim i tržišnim principima.

Kao rezultat takvog stanja, u tim državama su uspostavljeni, razvijeni i uspješno djeluju nacionalni sistemi upotrebe intelektualnog vlasništva koji, osim legislativne i institucionalne komponente, obuhvataju i djelotvornu korisničku komponentu. Ta komponenta počiva na modelima upotrebe intelektualnog vlasništva u funkciji razvojnih i poslovnih ciljeva, u ključnim sektorima kao što su privredni (veliki privredni sistemi, malo i srednje preduzetništvo, zanatlije), istraživačko-razvojni, naučni i visokoobrazovni sektor.

Prava industrijskog vlasništva (patent, robni i uslužni žig, industrijski dizajn, geografska oznaka, planovi rasporeda integriranih kola) stječu se u upravnim postupcima koji se vode pred nadležnom institucijom (u BiH to je Institut za intelektualno vlasništvo). A autorska prava (prava autorā na djelima iz područja književnosti, nauke i umjetnosti) i srodna prava (prava umjetnika izvođača, prava proizvođača fonograma, videograma, baza podataka i prava radiodifuznih organizacija – proizvođača emisija) nastaju stvaranjem samog djela i ona nisu uvjetovana ispunjenjem bilo kakvih formalnosti.

2. INSTITUT ZA INTELEKTUALNO VLASNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE

2.1. Status Instituta

Zakonom o osnivanju Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH" broj: 43/04) osnovan je Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine. Od 1. januara 2007. godine Institut djeluje kao samostalna državna upravna organizacija, odgovorna Vijeću ministara Bosne i Hercegovine. Institut se finansira iz Budžeta Bosne i Hercegovine. Sjedište Instituta je u Mostaru. Institut ima ispostave u Sarajevu i Banjoj Luci. Za područje intelektualnog vlasništva Institut je pravni sljednik Instituta za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine, koji je osnovan 1.10.1992. godine.

2.2. Nadležnost Instituta

Institut obavlja stručne i upravne poslove u području intelektualnog vlasništva:

- vođenje postupaka za stjecanje, održavanje, promet i prestanak prava industrijskog vlasništva (patent, patent sa skraćenim trajanjem, žig, industrijski dizajn, geografska oznaka),
- postupak za registraciju topografije integriranih kola,
- poslove u području autorskog prava i srodnih prava koji se odnose na prava autora na djelima iz područja književnosti, nauke, umjetnosti, prava umjetnika izvođača, proizvođača fonograma, prava organizacija za radiodifuziju, prava proizvođača videograma i baza podataka,
- dodjeljuje organizacijama autora i drugih nosilaca autorskog prava dozvole za kolektivno ostvarivanje ovih prava i vrši nadzor nad njihovim radom,
- informacijsko-dokumentacijske poslove u skladu sa standardima koje je predložila Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo (WIPO), zakonima i provedbenim propisima kojima se uređuje intelektualno vlasništvo,
- pripremanje osnova za pristupanje bilateralnim i multilateralnim sporazumima, konvencijama, pripremanje zakona i drugih propisa iz područja intelektualnog vlasništva,
- poslove s ciljem ostvarivanja međunarodne saradnje sa institucijama drugih država, kao i sa međunarodnim organizacijama u području intelektualnog vlasništva osnovanim na svjetskom, regionalnom ili drugom nivou,

- publicistička djelatnost u području intelektualnog vlasništva.

Za prava industrijskog vlasništva u Bosni i Hercegovini (patent, žig, industrijski dizajn, geografska oznaka) Institut vodi registre:

- registar prijava za priznanje prava industrijskog vlasništva
- registar priznatih prava industrijskog vlasništva
- registar zastupnika za zaštitu industrijskog vlasništva.

Registri su javni i dostupni trećim licima, na zahtjev.

Postupci koji se vode u Institutu:

- postupak za stjecanje, održavanje, promet i prestanak prava industrijskog vlasništva
- postupak za oglašavanje ništavim rješenja o priznanju prava industrijskog vlasništva.

Pri Institutu je formirana Komisija za žalbe, koja je ovlaštena za rješavanje o žalbama u drugostepenom upravnom postupku protiv odluka Instituta. Sjedište Komisije je u Mostaru.

3. VAŽEĆI PROPISI IZ INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA

Zakon o industrijskom vlasništvu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH" br.3/02 i 29/02)

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH" br. 7/02, 32/02 i 76/06)

Zakon o administrativnim taksama ("Službeni glasnik BiH" br. 16/02, 19/02 i 43/04)

Zakon o zaštiti novih biljnih sorti ("Službeni glasnik BiH" broj 46/04)

3.1. Propisi koji se nalaze u parlamentarnoj proceduri

- Prijedlog zakona o autorskim i srodnim pravima
- Prijedlog zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskih i srodnih prava
- Prijedlog zakona o patentu
- Prijedlog zakona o žigu
- Prijedlog zakona o industrijskom dizajnu
- Prijedlog zakona o zaštiti geografskog porijekla
- Prijedlog zakona o zaštiti topografije integrisanog kola.

3.2. Propisi za provođenje zakona

- Pravilnik o žigu ("Službeni glasnik BiH" broj 22/02)
- Pravilnik o industrijskom dizajnu ("Službeni glasnik BiH" broj 22/02)
- Pravilnik o geografskim oznakama ("Službeni glasnik BiH" broj 22/02)
- Pravilnik o postupku za priznanje patenata ("Službeni glasnik BiH" broj 22/02)
- Odluka o posebnim troškovima postupka za stjecanje, održavanje i promet prava industrijskog vlasništva ("Službeni glasnik BiH" broj 29/02)
- Odluka o osnivanju Komisije za žalbe ("Službeni glasnik BiH" broj 45/08)
- Pravilnik o stručnom ispitu za zastupnike za industrijsko vlasništvo i Program polaganja stručnog ispita ("Službeni glasnik BiH" broj 26/05)
- Odluka o uvjetima za upis u registar zastupnika za industrijsko vlasništvo ("Službeni glasnik BiH" broj 26/05).

3.3. Članstvo Bosne i Hercegovine u međunarodnim konvencijama

- Konvencija o osnivanju Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo WIPO (1.3.1992)
- Pariška konvencija za zaštitu industrijskog vlasništva (1.3.1992)
- Madridski aranžman o međunarodnoj registraciji žigova (1.3.1992)
- Ničanski aranžman o međunarodnoj klasifikaciji robe i usluga u svrhu registracije žigova (1.3.1992)
- Lokarnski sporazum o ustanovljenju međunarodne klasifikacije za industrijski dizajn (1.3.1992)
- Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela (1.3.1992)
- Univerzalna konvencija o autorskom pravu (1.3.1992)
- Konvencija u vezi sa distribucijom programa putem signala koji se prenosi satelitom (1.3.1992)
- Ugovor o saradnji u području patenata (PCT) (7.9.1996)
- Sporazum o saradnji i proširenju u području patenata zaključen između Vijeća ministara Bosne i Hercegovine i Evropske patentne organizacije (EPO) (1.12.2004.)
- Ugovor o zakonu o žigu (22.12.2006.)
- Singapurski ugovor o zakonu o žigu (31.3.2006.)
- Ugovor o intelektualnom vlasništvu u vezi sa

integriranim kolima (8.3.2007.)

- Protokol u vezi sa Madridskim aranžmanom o međunarodnom registriranju žigova (27. 1. 2009.)
- Budimpeštanski sporazum o međunarodnom priznavanju depozita mikroorganizama u svrhu patentnog postupka (27.1.2009)
- Ugovor o međunarodnoj klasifikaciji patenata (27. 10.2009.)
- Haški sporazum u vezi sa međunarodnom registracijom industrijskog dizajna (Ženevski akt 1999) (27.12.2008)
- Međunarodna konvencija o zaštiti umjetnika izvođača, proizvođača fonograma i organizacija za radiodifuziju (25.5.2009.)
- Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neovlaštenog umnožavanja njihovih fonograma (25.5.2009.)

3.4. Informacijske usluge

Institut pruža usluge stručno-informacijske pomoći korisnicima koje uključuju opće informacije o zakonskom okviru za prava industrijskog vlasništva, informacije o postupcima i procedurama za stjecanje određenog prava, načinu i mogućnostima zaštite u inozemstvu, te stanju prijavljenih i priznatih prava industrijskog vlasništva u Bosni i Hercegovini. Usluge „IP-helpdesk“ ne uključuju pravne savjete strankama u konkretnim postupcima koji se vode pred Institutom, koje pruža registrirani zastupnik za zaštitu industrijskog vlasništva. Usluge se pružaju usmenim konsultacijama u prostoru Instituta, putem telefona i elektronskom poštom. Odgovori i izvještaji na pisane upite dostavljaju se podnosiocu, u pravilu, u roku od 1 do 3 dana. Državnim institucijama odgovori se dostavljaju, u pravilu, odmah, odnosno najkasnije narednog dana od dana zaprimanja upita.

Kao informacijske usluge izvan postupka dodjele prava, Institut pruža usluge pretraživanja baza podataka o prijavljenim i priznatim pravima na patent, žig i industrijski dizajn. Usluga se pruža na osnovu uredno dostavljenog pisanog zahtjeva.

3.5. Službeni glasnik Instituta

Podaci o pravima industrijskog vlasništva objavljuju se u „Službenom glasniku Instituta“. Glasnik se izdaje kvartalno u papirnoj i elektronskoj formi.

3.6. Strateški ciljevi

- Iniciranje, koordiniranje i participiranje u realizaciji uspostavljanja, razvoja i djelovanja novog sistema intelektualnog vlasništva Bosne i Hercegovine u skladu sa potrebama za ostvarivanjem ekonomskog razvoja, te sa zahtjevima aktuelnih i predstojećih integracijskih procesa Bosne i Hercegovine i pristupanjem Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) Razvoj kapaciteta Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine i osiguranje uvjeta za vršenje potrebnih funkcija
- Unapređenje sistema diseminacije informacija, osiguranje pristupa informacijama o pravima industrijskog vlasništva putem informacijskog punkta
- Priprema osnovazapristupanje međunarodnim konvencijama iz intelektualnog vlasništva
- Postizanje veće efikasnosti administrativnih procedura u Institutu za procesuiranje zahtjeva za priznanje prava industrijskog vlasništva
- Podizanje svijesti o važnosti intelektualnog vlasništva
- Podrška razvoju šireg okruženja za ostvarivanje prava intelektualnog vlasništva.

4. NOVA ORGANIZACIJSKA STRUKTURA INSTITUTA

VIJEĆE MINISTARA BOSNE I HERCEGOVINE
INSTITUT ZA INTELKTUALNO
VLASNIŠTVO

URED DIREKTORA

URED ZAMJENIKA DIREKTORA

SEKTOR ZA PATENTE

- Odjel specijalista za područja tehnike
- Odjel za administrativno-pravne poslove

SEKTOR ZA ZNAKOVE RAZLIKOVANJA

- Odjel za žigove
- Odjel za industrijski dizajn i oznake geografskog porijekla

SEKTOR ZA RAZVOJ SISTEMA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA

- Odjel za autorsko pravo
- Odjel za srodna prava
- Odjel za razvoj legislative intelektualnog vlasništva
- Odjel za suradnju s institucijama za ostvarivanje prava intelektualnog vlasništva
- Odjel za razvoj međunarodne saradnje
- Odjel za poništenje i zastupnike

SEKTOR ZA INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKU TEHNOLOGIJU,

DOKUMENTACIJU I SARADNJU SA KORISNICIMA

- Odjel za razvoj i primjene ICT
- Odjel za zaprimanje, klasificiranje i arhiviranje dokumenata
- Odjel za informacije i saradnju sa okruženjem
- Odjel za izdavaštvo

SLUŽBA ZA KADROVSKE, OPĆE I FINANSIJSKE POSLOVE

- Odsjek za kadrovske i opće poslove
- Odsjek za finansije i računovodstvo

4.1. Sektor za patente

Aktivnosti Sektora su:

- postupci dodjele i održavanja prava na patent;
- postupci proglašavanja ništavim rješenja o dodjeli patenta;
- učestvovanje u postupcima međunarodne zaštite patenta u skladu sa Ugovorom o saradnji u području patenata (PCT), Budimpeštanskim sporazumom o međunarodnom deponiranju mikroorganizama u svrhu patentnog postupka, Konvencijom o evropskom patentu (KEP);
- učestvovanje u harmonizaciji legislative i regulative u relevantnom području;
- učestvovanje u međunarodnoj saradnji u području patenata;
- učestvovanje u unapređenju stručnog područja patenata;
- informacijsko-dokumentacijski poslovi u području patenata (pretraživanje nacionalne i međunarodnih baza patenata).

U pripremi je novi zakon o patentima prema kojem bi postupak dodjele patenata slijedio sistem registracije.

4.2. Sektor za znakove razlikovanja

Aktivnosti Sektora su:

- postupci dodjele i održavanja prava na žig i industrijski dizajn;
- postupci međunarodne zaštite žiga i industrijskog dizajna u skladu sa Madridskim aranžmanom i Protokolom uz Madridski aranžman, te Haaskim sporazumom o

međunarodnoj registraciji industrijskog dizajna;

- učestvovanje u harmonizaciji legislative i regulative u relevantnom području;
- učestvovanje u međunarodnoj saradnji u području žigova i industrijskog dizajna;
- učestvovanje u unapređenju stručnog područja žigova i industrijskog dizajna;
- informacijsko-dokumentacijski poslovi u području žigova i industrijskog dizajna (pretraživanje nacionalne i međunarodnih baza žigova i industrijskog dizajna).

U pripremi su novi zakon o žigu i zakon o industrijskom dizajnu. Novim zakonom o žigu uveo bi se institut prigovora (opozicije), što je koncept koji danas prevladava u EU.

Krucijalni razlozi zbog kojih se predlaže razdvajanje dosadašnjeg Sektora za industrijsko vlasništvo na dva nova sektora jeste činjenica da će se, slijedeći prijedlog o izradi novih separativnih zakona za patente, žigove i industrijski dizajn, stvoriti pretpostavke za kvalitetniji, brži i transparentniji postupak dodjele prava industrijskog vlasništva. Naime, kako bi se otklonili deficiti u legislativnim rješenjima (kolektivno ostvarivanje autorskog prava i srodnih prava, uvjeti za registriranje oznaka geografskog porijekla, dodatna zaštita za vina i alkoholna pića, well-known žigovi...), te kako bi se povećali kvalitet i fleksibilnost upotrebe legislative u području intelektualnog vlasništva u BiH, priprema se 6 novih zakona u području industrijskog vlasništva koji bi zamijenili glomazne postojeće zakone: Zakon o industrijskom vlasništvu i Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima koji su u rješenjima umnogome preuzeti iz bivše države i više puta dograđivani.

Koncept da se područje industrijskog vlasništva uredi separatnim zakonima prihvatila je i većina zemalja EU.

4.3. Sektor za razvoj sistema intelektualnog vlasništva

Sektor obavlja sljedeće aktivnosti:

- učestvovanje u izradi nacrtu prijedloga zakona, pravilnika i drugih propisa za provođenje i primjenu zakona kojima se uređuju prava autora književnih, naučnih i umjetničkih djela (autorsko pravo), te prava umjetnika izvođača, proizvođača fonograma, baza podataka i videograma i organizacija za radiodifuziju (srodna prava);
- stručna mišljenja i objašnjenja u vezi s prim-

- jenom i provođenjem zakona;
- učestvovanje u međunarodnoj saradnji u području autorskog prava i srodnih prava;
  - provođenje upravnog postupka po zahtjevima za izdavanje rješenja o obavljanju djelatnosti zastupanja u području ostvarivanja autorskog prava i srodnih prava;
  - inspekcijski nadzor nad radom udruženja autora, te udruženja nosilaca srodnih prava koja se bave kolektivnim ostvarivanjem autorskog prava, odnosno srodnih prava.

Treba napomenuti da se priprema nova legislativa u području autorskog prava i srodnih prava (Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (*individualno ostvarivanje*) i Zakon o kolektivnom ostvarivanju autorskog i srodnih prava) koja će biti potpuno usaglašena s direktivama EU i WTO/TRIPS.

- Poslovi razvoja sistema i pospješnja ostvarivanja prava intelektualnog vlasništva;
- Praćenje svih aspekata primjene legislative i regulative u području intelektualnog vlasništva;
- Praćenje ostvarivanja industrijskog vlasništva;
- Ostvarivanje saradnje s privrednim subjektima-nosiocima prava i njihovim asocijacijama, nadležnim sudovima, carinskom službom, policijom i drugim relevantnim organima državne uprave;
- Sistemsko praćenje razvoja međunarodnih propisa i doktrine na području intelektualnog vlasništva;
- Iniciranje, predlaganje i učestvovanje u izradi nacrtu zakona i drugih propisa u svrhu ostvarivanja sistema intelektualnog vlasništva, kao i harmonizacije sa ostalim pozitivnim propisima i međunarodnim standardima u svrhu ispunjavanja obaveza preuzetih međunarodnim ugovorima;
- Nadziranje i koordinacija aktivnosti u postupku donošenja zakona i drugih propisa, te akata o ratifikaciji ili pristupanju međunarodnim ugovorima na području intelektualnog vlasništva;
- Praćenje stručnog područja, doktrine i prakse ostalih oblika intelektualnog vlasništva (povjerljive informacije, nelojalna utakmica, biljne vrste,...);
- Iniciranje i preduzimanje mjera za pristupanje ugovorima i konvencijama u području industrijskog vlasništva;
- Predlaganje, razrada i koordiniranje aktivnosti harmonizacije relevantnih propisa sa zahtjevima koji proizlaze iz TRIPS-a (SSP.);
- Učestvovanje u ostvarivanju saradnje s međunarodnim, regionalnim i nacionalnim

organizacijama, kao i u radu stalnih i povremenih radnih grupa i ekspertnih odbora u području industrijskog vlasništva;

- Poslovi u vezi sa poništajem prava industrijskog vlasništva;
- Poslovi u vezi sa zastupnicima u području industrijskog vlasništva.

4.4. Sektor za informacijsko-komunikacijsku tehnologiju, dokumentaciju i saradnju sa korisnicima

U narednom periodu u kojem predstoji proširivanje kadrovskog resursa i intenzivni razvoj funkcionalnih komponenti Instituta očekuje se povećanje broja zahtjeva i potreba u području upotrebe informacijsko-komunikacijske tehnologije (ICT) u svim segmentima djelovanja Instituta.

Sve aktivnosti koje se navode imaju kao krajnji cilj povećanje efikasnosti postupka dodjele prava industrijskog vlasništva i omogućavanje najširem krugu korisnika pristupa i pretrage podataka o patentima, žigovima, industrijskom dizajnu u BiH, elektronskim bazama podataka, te razmjene podataka s institucijama EU i WIPO-a.

Pristup tehničkim informacijama sadržanim u patentnim specifikacijama putem Interneta je ključni korak u izgradnji snažnog utjecaja intelektualnog vlasništva na privredne i razvojno-istraživačke aktivnosti u BiH.

Ključna uloga ovog sektora odnosi se i na osiguranje doprinosa razvoju korisnika sistema intelektualnog vlasništva BiH.

Edukacija i promocija u području intelektualnog vlasništva nameću se kao nužnost za stvaranje kulture intelektualnog vlasništva u društvu, što će se postići edukativnim i promotivnim aktivnostima koje prvenstveno treba da obuhvate sljedeće ciljane grupe:

- privredne subjekte, mala i srednja preduzeća koje treba ohrabriti da koriste intelektualno vlasništvo kao dio korporacijske i marketinške strategije;
- naučnoistraživačke i razvojne institucije koje treba podstaknuti da štite svoja intelektualna rješenja, ali i da koriste informacijske fondove u procesu istraživanja i razvoja;
- obrazovni sistem na svim nivoima koji obrazuje mlade stručnjake za društvo budućnosti;
- sredstva javnog saopćavanja koja moraju imati lica koja razumiju pojmove i terminologiju

intelektualnog vlasništva kako bi mogli korektno i ispravno informirati najširi krug javnosti o ovom specifičnom području.

Za sve njih Institut, uz pomoć i podršku državne administracije, treba osigurati podršku njihovom razvoju, te kontinuirano educirati o mogućnostima i pogodnostima koje nudi intelektualno vlasništvo, kao i o potrebi njihovog osposobljavanja za prihvatanje, analizu i implementaciju informacija u području intelektualnog vlasništva, koje u ogromnim količinama emitiraju nacionalni, regionalni i globalni sistemi.

Potreba i opravdanost toga su evidentne znajući da sistem intelektualnog vlasništva, posebno patenti, danas u svijetu ima ključnu ulogu u širenju novih tehnoloških informacija. Otkrivanje biti izuma objavljivanjem patentne prijave povećava fond tehnoloških znanja i potencijalno smanjuje iznose sredstava utrošenih u dupliciranje razvojno-istraživačkih procesa. Procjenjuje se da patentni fondovi sadrže oko 50 miliona dokumenata i povećavaju se svake godine za oko milion novih informacijskih jedinica. U patentnim fondovima sadržano je oko 70% tehničkog znanja i većina tih informacija prvi put se objavljuje putem objave prijave patenta i ne objavljuje se nigdje drugdje. Patentni fondovi predstavljaju izuzetno dragocjen izvor informacija i omogućavaju:

- izbjegavanje troškova istraživanja već poznatog izuma
- provjeru patentibilnosti izuma
- pronalaženje tehnologija za licenciranje i tehnološki transfer
- držanje koraka s tehnološkim trendovima
- otkrivanje gotovih rješenja
- izvor ideja za daljnje inovacije
- monitoring konkurencije
- izbjegavanje povrede tuđih patentnih prava
- identifikaciju povrede vlastitih prava.

Omogućavanje da ti fondovi budu dostupni najširoj javnosti predstavlja veliki korak u razvoju pretpostavki za izgradnju nacionalne ekonomije zasnovane na znanju.

Za efikasno korištenje intelektualnog vlasništva u BiH neophodno je razviti sistem diseminacije informacija koji ima nekoliko bitnih elemenata:

- Web-stranica Instituta treba biti glavni publikacijski i informacijski portal dostupan svakom korisniku koji raspolaže ličnim računom i ima pristup Internetu. Omogućava pristup informacijskim resursima intelektualnog vlasništva, te pretraživanje

domaćih i stranih baza podataka;

- Službeno glasilo i ostale publikacije Instituta u elektronskoj formi treba da omoguće brzo i efikasno informiranje korisnika o novim prijavama i pravima, te ostalim novostima u području intelektualnog vlasništva u BiH;
- Informacijski centri, namjenski uspostavljeni za područje intelektualnog vlasništva u okviru EU, poznati pod nazivom centri PATLIB, predstavljaju vrlo važan element sistema diseminacije informacija.

Help-desk u njihovom sastavu treba da bude tehnički i kadrovski osposobljen za davanje odgovora na pitanja korisnika u vezi sa zaštitom i korištenjem informacija iz nacionalnih, regionalnih i svjetskih fondova intelektualnog vlasništva, postavljenih putem telefona, e-maila, faks i tokom ličnih posjeta. Funkcioniranje help-deska treba razvijati u smjeru konsultativne pomoći korisnicima i u složenijim pitanjima, kao što su obimnije pretrage, analize i tumačenja podataka iz informacijskih fondova intelektualnog vlasništva. Takve složene zadatke treba da obavljaju educirani kadrovi profila patentnih ispitivača.

Uspostavljanju centara PATLIB u pojedinim regionima u Bosni i Hercegovini treba pristupiti postepeno, a prioritet treba dati sjedištu Instituta u Mostaru, Ispostavi u Sarajevu i Ispostavi u Banjoj Luci, gdje je uspostavljanje centra PATLIB u toku.

- Saradnja sa razvojno-istraživačkim sektorom u BiH, prvenstveno sa univerzitetima, u svrhu asistencije i podsticanja njihovih inovacijskih aktivnosti. Jedan od načina razvoja te saradnje je u okviru *University Initiative* WIPO-a.
- Saradnja s privrednim subjektima u BiH s ciljem povećanja njihove konkurentnosti inkorporiranjem aspekta intelektualnog vlasništva u njihove poslovne i razvojne programe.

U tu svrhu u BiH, pod vodstvom Instituta, treba razviti i provoditi kvalitetan i efikasan sistem diseminacije informacija, za šta treba omogućiti Institutu da izgradi tehničke i kadrovske preduvjete.

4.5. Služba za kadrovske, opće i finansijske poslove

Služba obavlja sljedeće aktivnosti:

- Poslovi u vezi sa komercijalnim i finansijsko-planskim aktivnostima, investicijama i materijalnim poslovanjem, knjigovodstveno-računovodstvenim poslovima;
- Prati odvijanje i preduzima mjere za povećanje ostvarivanja na tržištu sredstava na osnovu djelatnosti Instituta, kao i iz državnog budžeta;
- Izrađuje finansijske izvještaje;
- Prati mjere kadrovske politike i obavlja kadrovske poslove;
- Izrađuje i nadzire ugovore koje Institut sklapa;
- Prati i nadzire primjenu i učinke zakona i propisa relevantnih za institucije i organe državne uprave;
- Učestvuje u pripremi i provođenju javnih konkursa i ostalih nabavki u skladu sa zakonom, nabavlja osnovna sredstva, uredski i sitni materijal;
- Oprema poslovne prostorije Instituta;
- Obavlja poslove u vezi sa korištenjem prometnih sredstava Instituta;
- Brine o načinu održavanja sredstava i opreme Instituta.

5. ZAKLJUČAK

Od posebne važnosti je potreba da se, po uzoru na zemlje sa ekonomijama tradicionalno zasnovanim na vlasničkim i tržišnim principima, u Bosni i Hercegovini postignu razmjere sistemskog korištenja intelektualnog vlasništva u funkciji ekonomskog razvoja, te aktuelnih i predstojećih integracijskih procesa.

U članku se definiraju legislativna, institucionalna i korisnička komponenta sistema intelektualnog vlasništva BiH, te daju pretpostavke koje će omogućiti njihovo djelovanje u izgradnji novog sistema intelektualnog vlasništva BiH.

U kontekstu toga u tekstu je dat poseban akcent na razvoj Instituta kako bi, uz postojeće, mogao preuzeti i nove nadležnosti i tako postati vrhovna institucija u uspostavljanju, razvoju i djelovanju novog sistema intelektualnog vlasništva BiH. To obuhvata i razvoj legislative u području intelektualnog vlasništva, davanje doprinosa razvoju institucija za ostvarivanje prava intelektualnog vlasništva, te razvoju korisnika intelektualnog vlasništva.

U ostvarivanju navedenog cilja prioritet predstavlja izgradnja adekvatnih kapaciteta Instituta da bi mogao efikasno i kvalitetno izvršavati aktivnosti prema postojećim nadležnostima. To pretpostavlja daljnje povećanje kapaciteta Instituta povećanjem broja radnika, te osiguranje zadovoljavajućeg finansiranja, potrebnog radnog prostora i opreme i provođenje obuke i specijalizacije osoblja.

Istovremeno je potrebno stvoriti pretpostavke i osposobiti Institut za preuzimanje i novih nadležnosti kako bi bilo moguće da izvrši ulogu u uspostavljanju, razvoju i djelovanju novog sistema intelektualnog vlasništva Bosne i Hercegovine.

6. LITERATURA

1. Marković M. Slobodan, Pravo intelektualne svojine, Magistrat, Sarajevo, 2007.
2. Besarović Vesna, „Intelektualna svojina - industrijska svojina i autorsko pravo“; Čigoja, Beograd, 2005.
3. Zećir Hadžiahmetović, Dženan Kulović, Slaven Jurešić, Menadžment putokaz za menadžere, Štamparija „Fojnica“, Travnik, 2007.
4. Jozo Sović, Poslovno upravljanje, Pravni fakultet u Kiseljaku, Des Sarajevo, Sarajevo, 2008.
5. Hilmija Šemić, „Trgovačko pravo“ Knjiga I i II – Trgovačko ugovorno pravo, Sarajevo, 2001.,
6. Sead Dizdarević, „Upravljanje privrednim preduzećima & menadžmentskim ugovorima“, MULLER, Sarajevo, 2004.
7. Šefkija Čović, „Poslovno pravo: statusno pravo i pravo privrednih društava“, Pravni fakultet Univerziteta, Sarajevo, 2003.
8. Heap J., The Managment of Inovation and Design, London, Cassell, 1989.
9. Katulić Tihomir, Uvod u zaštitu intelektualnog vlasništva u R.Hrvatskoj, Zagreb, 2006.
10. Krneta Slavica, Evropsko pravo intelektualnog vlasništva, Pravni centar, Sarajevo, 1996.
11. Zakon o autorskim i drugim srodnim pravima BiH; Službeni glasnik BiH; broj 07/02.
12. Zakon o industrijskom vlasništvu BiH; Službeni glasnik BiH; broj 03/02.
13. Zakon o osnovanju Instituta za intelektualno vlasništvo BiH; Službeni glasnik BiH; broj 43/04.
14. Strategija razvoja Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2008.
15. Prijedlog zakona o autorskim i srodnim pravima (parlamentarna procedura)

16. Prijedlog zakona o kolektivnom ostvarivanju autorskih i srodnih prava (parlamentarna procedura)
  17. Prijedlog zakona o patentu (parlamentarna procedura)
  18. Prijedlog zakona o žigu (parlamentarna procedura)
  19. Prijedlog zakona o industrijskom dizajnu (parlamentarna procedura)
  20. Prijedlog zakona o zaštiti geografskog porijekla (parlamentarna procedura)
  21. Prijedlog zakona o zaštiti topografije integrisanog kola (parlamentarna procedura)
  22. www.wipo.int-website Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo.
  23. www.ipr.gov.ba-website Instituta za intelektualno vlasništvo BiH.
  24. www.ipmall.fplc.edu-website Franklin Pierce Law Centre, specijalizovan za pravo intelektualnog vlasništva
- intelektualnog vlasništva)
UNECE – United Nations Economic Commission for Europe (Ekonomska komisija Ujedinjenih naroda za Evropu)
VPN – Virtual Private Network (Virtualna privatna mreža)
WCO – World Customs Organization (Svjetska carinska organizacija)
WIPO – World Intellectual Property Organization (Svjetska organizacija za intelektualno vlasništvo)
WTO - World Trade Organization (Svjetska trgovinska organizacija)

7. SKRAĆENICE

BiH – Bosna i Hercegovina
CARDS – Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation (Pomoć Evropske zajednice za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju)
EPC - European Patent Convention (Evropska patentna konvencija)
EPO – European Patent Organization (Evropska patentna organizacija)
FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine
HW – Hardware (mašinska informatička oprema)
ICT - Information and Communication Technologies (Informacijske i komunikacijske tehnologije)
IP - Intellectual Property (Intelektualno vlasništvo)
IPR - Intellectual Property Rights (Prava intelektualnog vlasništva)
IT - Information Technologies (Informacijske tehnologije)
IV – Intelektualno vlasništvo
OHIM – Office for Harmonization in the Internal Market (Ured za harmonizaciju internog tržišta, Ured za žigove i industrijski dizajn Evropske unije)
PC – lični računar
PCT – Patent Cooperation Treaty (Ugovor o saradnji u području patenata)
RS - Republika Srpska
SIPA - Državna agencija za istrage i zaštitu
SSP – Stabilization and Association Agreement (Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju)
TRIPS – Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (Sporazum o trgovinskim aspektima prava

KRIZA KAZNE ZATVORA I POJAVA ALTERNATIVNIH MJERA I SANKCIJA

CRISIS OF IMPRISONMENT AND OCCURRENCE OF ALTERNATIVE MEASURES AND SANCTIONS

Hana Korać

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

Alisa Begović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Alternativne sankcije predstavljaju koncept sankcija i mjera pod okriljem društvene zajednice, zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja mogu postići i u manje restriktivnim uslovima.

Alternativne sankcije se mogu posmatrati kao kazne u kojima se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor, a uspješno se kažnjavaju jer su učinili krivična djela. Izbjegavanjem zatvaranja učinoca krivičnog djela alternativnim mjerama, sankcijama ili kaznama se nastoji postići svrha kažnjavanja: zastrašivanje, resocijalizacija i rehabilitacija, retribucija i zadovoljenje pravde i pravičnosti.

Razlozi, koje treba tražiti u prevenciji a manje retributivnoj komponenti kazne, mogu se tražiti u negativnim efektima kazne zatvora i drugih kazni, tj. u posljedicama koje kazna zatvora ostavlja na osuđenika, porodicu i društvenu zajednicu.

Alternativne sankcije uključuju kazne u javnom interesu koje počinioce proglašavaju odgovornima za njihove postupke, a mogu uključivati i novčane kazne, vrijeme provjeravanja i širok spektar predužbenih, predžalbenih i posliježalbenih alternativa zatvoru. Trenutno se naglasak stavlja na uvođenje novih tipova alternativnih sankcija: neplaćenog rada (u javnom interesu i vremena provjeravanja) i posredovanja, pomirenja i poravnjanja sa oštećenim i na uslovni otpust.

Ključne riječi: alternativne sankcije, kazna zatvora, rehabilitacija osuđenika.

Key words: alternative sanctions, imprisonment, rehabilitation of prisoners.

ABSTRACT

Alternative sanctions represent the concept of sanctions and measures under the auspices of the social community, based on the assumption that the objectives of punishment can be achieved even in a less restrictive circumstances. Alternative sanctions can be seen as a punishment in which the convicted persons are not sentenced to punishment of imprisonment while they are still successfully punished for committing a criminal offense. Avoiding the imprisoning of convict who has committed a crime, by alternative measures, sanctions or penalties is an attempt to achieve the purpose of punishment :intimidation, resocialization and rehabilitation, retribution and satisfaction of justice and fairness.

The reasons, which should be searched for in a prevention rather than in justice' retributive component of the sentence may be sought in the negative effects of imprisonment and other penalties, i.e. the consequences that a prison sentence leaves on a convicted person, his family and community.

Alternative sanctions include penalties in the public interest where by the perpetrators are declared accountable for their actions, and may include fines, probation period and a wide range

of prior to sentence, pre-appeals and post-appeals alternatives to imprisonment.

Currently, the emphasis is put on the introduction of new types of alternative sanctions, such as: unpaid work (in a public interest and the probation period), mediation, reconciliation for offenders, victim-offender alignment and release on parole.

1. UVOD

U posljednjih dvadeset godina došlo je do ogromnog porasta primjene kazne zatvora širom svijeta, i to često u pravosuđima kojima je na raspolaganju širok spektar nezatvorskih alternativa. U nekim zemljama kazna zatvora se primjenjuje samo kod onih koji su izvršili vrlo ozbiljne zločine. U drugim zemljama se kazna zatvora primjenjuje kod velikog broja učinioaca koji su izvršili lakša krivična djela, uključujući i lica koja su mentalno oboljela i ona koja zloupotrebljavaju opojne supstance.

Tamo gdje se kazna zatvora izriče zbog lakših prekršaja i gdje broj zatvorenika raste, zatvorske vlasti nisu u stanju da obezbijede dodatne resurse (ni materijalne ni ljudske), neophodne da se uspješno bore s porastom broja zatvorenika, što za posljedicu ima prenaseljenost zatvora. U tom slučaju države shvataju da nisu u stanju da izvrše svoju dužnost da vode brigu o onima koje su zatvorile, a narušava se sposobnost zatvorskih vlasti da garantuju osnovna ljudska prava zatvorenicima, da rade u cilju rehabilitacije zatvorenika, pripremajući ih za reintegraciju u društvo. Tamo gdje se učinioциma manje ozbiljnih krivičnih djela određuju alternativne sankcije, resursi zatvorskih vlasti mogu da budu oslobođeni i one mogu da rade efikasnije sa onima za koje je zatvor jedina opcija. Ovo je u skladu sa R (1999) 22, gdje se preporučuje da na lišavanje slobode treba gledati kao na sankciju kojoj treba pribjegavati samo u krajnjem slučaju, kada bi ozbiljnost krivičnog djela bilo koju drugu sankciju ili mjeru učinila neadekvatnom.

Alternativne sankcije predstavljaju koncept sankcija i mjera pod okriljem društvene zajednice, zasnovan na pretpostavci da se ciljevi kažnjavanja mogu postići i u manje restriktivnim uslovima.

2. DRUGO POGLAVLJE

Alternativne sankcije uključuju kazne u javnom interesu koje počinioци proglašavaju odgovornima za njihove postupke, a mogu uključivati i novčane kazne, vrijeme provjeravanja i širok spektar

predtužbenih, predžalbenih i posliježalbenih alternativa zatvoru.

Trenutno se naglasak stavlja na uvođenje novih tipova alternativnih sankcija: neplaćenog rada (u javnom interesu i vremena provjeravanja) i posredovanja, pomirenja i poravnanja sa oštećenim i na uslovni otpust.

Primjena alternativnih sankcija, umjesto kazne zatvora, sprovodi se na temelju propisa: Standarda Savjeta Evrope, revidirana Evropska zatvorska pravila: Preporuka Rec (2006) 3 (u daljem tekstu „EPR“),

Preporuka Rec (1992) 16 o sankcijama i mjerama vezanim za javni interes (u daljem tekstu R (1992) 16),

Preporuka Rec (1997) 12 o osoblju zaduženom za sprovođenje sankcija i mjera (u daljem tekstu R (1997) 12) i Preporuka Rec (2000) 22 o poboljšanju izvršenja Evropskih pravila sankcijama i mjerama vezanim za javni interes (u daljem tekstu R (2000) 22).

Pored toga, ocjene se zasnivaju na principima izloženim u međunarodnim instrumentima [Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Preporuci Savjeta Evrope Rec (1999) 22 o prenaseljenosti zatvora i povećanju zatvorske populacije (u daljem tekstu R (1999) 22], Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija o nezatvorskim mjerama (Tokijska pravila) i praksi u drugim evropskim zemljama. Alternativne mjere (kazni zatvora):

I – one kojima se prije suđenja pokušava spriječiti izvođenje prestupnika pred sud,
II – posebne mjere nezatvorskog karaktera izrečene od suda,
III – sredstva kojima se za vrijeme trajanja zatvora nastoje otkloniti negativne posljedice lišavanja slobode.

Pozitivni efekti efikasnog sprovođenja alternativnih sankcija su višestruki:

- Alternativnim sankcijama se izbjegavaju negativni efekti zatvaranja kao što su odvajanje od porodice, gubitak posla, prekid obrazovnog procesa i dr.,
- Neposredna korist društvenoj zajednici kod alternativne sankcije, rad za opće dobro,
- Reintegracija osuđenih i efikasnije vraćanje u socijalnu sredinu,
- Ublažavanje i otklanjanje štete žrtvi i prevencija povrata i ponovne viktimizacije žrtve,
- Alternativnim sankcijama se smanjuje stigmatizacija osuđenika od strane društvene

- zajednice,
- Povećanjem primjene alternativnih sankcija smanjuje se broj osuđenika u penološkim ustanovama, pa tako se smanjuju i troškovi društvene zajednice,
- Kod primjene alternativnih sankcija društvena zajednica ima aktivniju ulogu u krivičnoppravnom sistemu

-
Alternativne mjere koje se tiču izvršenja zatvorskih kazni:

- polusloboda (osuđeno lice boravi u zatvoru preko noći, ili u periodu kada iz drugih razloga ima odobrenje, a svoj posao obavlja izvan zatvora),
  - otpuštanje na posao (osuđeno lice se nalazi na izdržavanju zatvorske kazne u zatvoru, ali, uz određene uslove i odobrenja, on može raditi posao izvan zatvora),
  - izdržavanje kazne za vrijeme vikenda (tokom radnih dana učinilac se nalazi na slobodi i može se baviti svojim radnim aktivnostima),
  - kućni zatvor (primjenjuje se kada kažnjenik iz zdravstvenih, socijalnih i drugih razloga ne može boraviti u zatvoru a radi se o kaznama koje traju do 30 dana),
  - izdržavanje kazne u nekoj vanjskoj instituciji (ova kazna se primjenjuje kod osoba sa posebnim potrebama, npr. ovisnika o opojnim drogama, trudnicama i sl., a kojima je potreban poseban tretman koji se ne može dobiti u zatvoru),
- 1) Nezatvorske kazne/sankcije (novčana sankcija, sankcija kojom se ograničavaju ili oduzimaju neka prava: zabrana upravljanja vozilom, sloboda pod nadzorom, uslovna osuda ili zaštitni nadzor, mjere društveno korisnog rada, restitucija);
  - 2) Mjere kojima se izbjegava izricanje kazne (oslobođenje od kazne i odgađanje izvršenja kazne).

Kada su u pitanju maloljetni učinioци, svakako da je neophodna primjena Zakona o maloljetnim učinioциma, gdje je neophodna saradnja uprave zatvora sa socijalnim službama.

Odsustvo jasno fokusiranog plana implementacije može se, donekle, dovesti u vezu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, koji ne reguliše detaljno procese koji su uključeni u sprovođenje alternativnih sankcija, niti propisuje konkretne mjere koje bi za cilj imale smanjenje zatvorske populacije (naprimjer, prijevremeno otpuštanje iz zatvora podržano elektronskim nadzorom i kućnim policijskim časom). Međutim, ako se žele postići ciljevi uvođenja alternativnih sankcija, neophodno je da oni budu jasno određeni i razumljivi svima

koji su uključeni u njihovu implementaciju. Naprimjer, u vezi sa ciljem zamjenjivanja

kraćih kazni zatvora alternativnim sankcijama, iskustvo drugih zemalja pokazuje da alternativne sankcije same po sebi nužno ne smanjuju primjenu kazne zatvora.

U skladu sa R(1992)16, naglašeno je daje "...osnovni zadatak alternativnih sankcija zaštita društva od kriminaliteta, odnosno zaštita konkretne žrtve protupravnog djela i njena satisfakcija, a na način da se izbjegnu negativni uticaji zatvorskih ustanova i osigura bolji oblik resocijalizacije osuđene osobe i njegove reintegracije u društvo". U Preporuci se postavljaju i određeni zahtjevi kao što su: prilikom izvršenja sankcija ne smije se vršiti diskriminacija prema spolu, rasnoj ili vjerskoj pripadnosti i ne smiju se ograničavati građanska ili politička prava; sve alternativne sankcije moraju biti prethodno određene u zakonu; izrečena sankcija treba biti u skladu s težinom počinjenog krivičnog djela i ličnim svojstvima počinioca, njegovom socijalnom kartom, ekonomskim statusom; trajanje i način prestanka alternativne sankcije mora biti određen zakonom; neispunjavanje obaveze predviđene sankcijom nije krivično djelo, te ukoliko osuđeno lice ne izvrši alternativnu sankciju, onda mu se izriče neka druga sankcija predviđena zakonom, tj. izvršava se zapriječena kazna zatvora uz uslov da je isto neophodno radi ispunjenja sankcioniranja. Pravilo 44, preporučuje: „Trebalo širiti odgovarajuće informacije o prirodi i sadržaju sankcija i mjera vezanih za javni interes, kao i o različitim načinima na koje se one sprovode, tako da šira javnost... može da ih razumije i uvidi da predstavljaju adekvatan i uvjerljiv odgovor na kriminalno ponašanje“.

R (2000) 22, stav 18, preporučuje: „Uvođenje u zakonodavstvo i praksu novih sankcija i mjera vezanih za javni interes treba da prate snažne kampanje vezane za odnose s javnošću usmjerene ka pridobijanju podrške javnosti.“

Alternativne sankcije u fazi izricanja kazne su:

- rad u javnom interesu i oduzimanje određenih prava, ili profesionalnog statusa i dozvola, npr. vozačke dozvole, plus mjeru upozorenja (uslovna osuda uz zaštitni nadzor).

Mjere upozorenja uključuju i uslovnu osudu i sudsku opomenu.

- Uslovna osuda uz nalog za obavezno liječenje (za učinioce koji su ovisnici od droga, za pijane vozače, za učinioce seksualnih krivičnih djela, za nasilne učinioce, itd; Danska, Mađarska, Švedska),
- Kućni zatvor (u kontinuitetu ili ne sa predkrivičnim kućnim pritvorom; sa ili

- bez policijskog časa; sa ili bez elektronskog nadzora; Engleska i Vels, Francuska; kućni zatvor može da bude i alternativna mjera (Italija),
- Vikend - pritvor (za kraće kazne da se omogući izvršavanje profesionalnih ili porodičnih obaveza; Portugal); može da bude i alternativna mjera,
  - Uslovna sloboda (za kazne do šest mjeseci zatvora, da se izbjegne gubitak zaposlenja; Francuska); uslovna sloboda može da bude i alternativna mjera (Francuska, Italija),
  - Pojačani nadzor (za neke kategorije učinioca); to je način da se izbjegne slanje u zatvor višestruko problematičnih učinioca za koje je potreban jači nadzor, stalna pomoć i koordinacija intervencija,
  - Nalog za poravnanje/nadoknadu štete/restituciju, također u kombinaciji sa probacijom (Irska, Norveška).
  - Alternative kazni zatvora u fazi poslije izricanja
  - Alternative kazni zatvora smatraju se mjerama vezanim za javni interes.
  - Opća načela i preporuke Savjeta Evrope: se odnose na primjenu individualiziranih uslova i nadzora poslije otpusta, zajedno sa preporukom da uslovni otpust bude omogućen svim osuđenim zatvorenicima, uključujući i one koji su osuđeni na doživotne kazne zatvora, u odjeljku Priprema za uslovni otpust preporučuje se saradnja zatvorskog osoblja i osoblja uključenog u nadzor poslije otpusta (osoblje za probaciju),
  - Specijalni režimi, poput uslovne slobode, otvorenih režima, nezatvorskog smještaja navode se među modalitetima koji pripremaju zatvorenike za život u zajednici, pored internih programa koji prethode otpustu,
  - Što se tiče sprovođenja uslovnog otpusta u zajednici, potrebno je znati da se posljednjih decenija u svim zapadnoevropskim zemljama (i sve više i u istočnoevropskim pravosuđima) uslovni otpust uvijek kombinuje sa nadzorom tokom preostalog vremena izdržavanja kazne. Nadzor, uglavnom, obavlja Služba za probaciju.
  - Gledajući evropska iskustva na polju alternativa u fazi sprovođenja, nalazimo nekoliko primjera drugih mjera vezanih za javni interes:
  - Fragmentacija kazne zatvora (za kraće kazne, za ne manje od 2 dana nedjeljno; slično vikend pritvoru: Albanija, Belgija, Holandija),
  - Privremeni otpust/otput uz privremenu dozvolu (Engleska i Vels),
  - Policijski čas za vrijeme kućnog zatvora (prije automatskog otpusta u Engleskoj i Velsu; iz ličnih i porodičnih razloga u Italiji, Španiji i Švedskoj),
  - Uslovna sloboda, uslovni pritvor, otpust radi posla, odsustvo radi posla, odsustvo iz zatvora za duže kazne; radi posla, obrazovanja ili drugih razloga; radi posjeta porodici itd.),
  - Alternativna sankcija se izvršava na način koji je u skladu sa dostojanstvom i osnovnim pravima i slobodama osuđenog lica i njegove porodice,
  - Osuđeno lice, čije je dostojanstvo ili čija su osnovna prava i slobode prekršeni tokom izvršenja alternativne sankcije, ima pravo na kompenzaciju,
  - Prije izricanja alternativne sankcije, sud može da zatraži izvještaj prije izricanja presude. Služba dostavlja ovaj izvještaj sudu.
  - Izvještaj prije izricanja presude može da ukaže na to koja alternativna sankcija ili sankcije bi bile odgovarajuće za osuđeno lice s obzirom na ciljeve rehabilitacije i prevencije vršenja krivičnih djela ubuduće,
  - Tokom sprovođenja alternativne sankcije, kada sud dobije izvještaj koji sadrži informacije o kršenju uslova ili neispunjenju obaveze, sud razmatra opoziv alternativne sankcije i obavještava osuđeno lice o sadržaju izvještaja i daje mu pravo da se izjasni o izvještaju. Osuđeno lice se obavještava o svom pravu na pomoć branioca čije će usluge sam plaćati,
  - Tokom perioda razmatranja opoziva suspenduje se izvršenje alternativne sankcije,
  - Nakon što razmotri izvještaj Službe i izjašnjenje osuđenog lica ili njegovog branioca, sud odlučuje da li će opozvati alternativnu sankciju ili preduzeti neku drugu radnju,
  - Sud donosi obrazloženu odluku, Odluka se šalje osuđenom licu, braniocu, Službi i javnom tužiocu,
  - Osuđeno lice može da podnese žalbu na odluku,
  - Služba izrađuje program rada u javnom interesu za osuđeno lice, u skladu sa odredbama krivičnog zakonika i sposobnošću, vještinama i porijeklom osuđenog lica,
  - Služba nadzire izvršenje naloga o radu u javnom interesu,
  - Služba, u koordinaciji sa organizacijom u kojoj će se rad obavljati, izrađuje pravila za osiguranje od povrede ili bolesti na radu, opće ponašanje na radnom mjestu i druga relevantna pitanja prije početka rada u javnom interesu. Opća pravila koja se odnose na radno vrijeme, pauze, nedjeljni odmor i bezbjednost na radnom mjestu primjenjuju se na vršenje rada u javnom interesu,
  - Ako osuđeno lice ne ispuni svoju obavezu da održava kontakt sa Službom ili da ispuni drugu obavezu koju je naložio sud, Služba

o tome obavještava sud nakon što provjeri činjenice i razloge zbog kojih nije održavan kontakt ili nije ispunjena obaveza,

- Organizacija u kojoj se obavlja rad u javnom interesu odmah obavještava Službu ukoliko osuđeno lice ne obavlja rad na zadovoljavajući način. Nezadovoljavajuće obavljanje rada, što uključuje kašnjenje na posao, neovlašten izostanak sa posla, nepridržavanje pravila posla i nepoštivanje propisa, ocjenjuje Služba i o tome izvještava sud,
- Ako osuđeno lice nije u stanju da obavlja rad u javnom interesu zbog izmjenjenih okolnosti, Služba može da revidira program,
- Izvršenje naloga o radu u javnom interesu može da bude obustavljeno ili suspendovano zbog: iznenadne bolesti osuđenog lica koja zahtijeva liječenje i sprečava ga da obavlja rad; bilo koje druge vanredne okolnosti koja, iz humanitarnih razloga, zahtijeva stalno prisustvo osuđenog lica,
- Sud donosi odluku o obustavljanju ili suspenziji izvršenja naloga o radu u javnom interesu; u odluci se navodi period u kom se nalog obustavlja ili suspenduje,
- Služba za izvršenje alternativnih sankcija potčinjena je i odgovorna nadležnom javnom organu u sastavu Ministarstva pravde

Služba je odgovorna za:

- 1) izradu upitnika o socijalnom statusu maloljetnih počinioca krivičnih djela,
- 2) podnošenje izveštaja prije donošenja presude kada to zatraži sud,
- 3) nadziranje i pomaganje osuđenim licima kojima su izrečene alternativne sankcije,
- 4) nadziranje i pomaganje počiniocima koji su ovisnici o drogama ili alkoholu, a izrečen im je nalog o obaveznom liječenju koji će se izvršiti na slobodi,
- 5) nadziranje i pomaganje osuđenim licima kojima je određen uslovni otpust,
- 6) usmjeravanje i pomaganje osuđenim licima po okončanju njihove kazne,
- 7) bilo koji drugi zadatak koji odredi nadležni javni organ u sastavu Ministarstva pravde.

3. ZAKLJUČAK

Alternativne mjere se mogu primjenjivati u predkrivičnom postupku, u fazama suđenja i izricanja kazne ili poslije izricanja kazne. Međunarodno iskustvo i činjenice pokazuju da alternativne sankcije pružaju veću mogućnost nego kazna zatvora da dođe do rehabilitacije učinioca krivičnog djela i da se poveća bezbjednost zajednice. Osim toga, alternativne sankcije su

barem isto toliko efikasne, a često i efikasnije, u smanjivanju prestupničkog ponašanja koliko i kraće kazne zatvora, a ujedno su i jeftinije.

Zatvorske vlasti mogu da doprinesu svojim saznanjima o efikasnosti postojećeg sistema kažnjavanja, informacijama o širokom spektru osuđenika kojima se bavi zatvorski sistem, procjenama vjerovatnoće da će se osuđenici držati uslova nezatvorskih kazni i stručnošću koja je važna za nadzor nad učiniocima krivičnih djela u zajednici. Među najpozvanijima da učine velik doprinos uvođenju alternativa zatvoru u pravosudnim sistemima u kojima još nije razvijen sistem alternativnih sankcija su upravo zatvorske vlasti. Pouke izvučene iz procjena međunarodnog iskustva sa alternativnim sankcijama su direktno relevantne za proces implementacije. Ako se žele postići ciljevi uvođenja alternativnih sankcija, neophodno je da oni budu jasno određeni i razumljivi svima koji su uključeni u njihovu implementaciju.

Alternativne sankcije se mogu posmatrati kao kazne u kojima se osuđene osobe ne upućuju na izdržavanje kazne u zatvor, a uspješno se kažnjavaju jer su učinili krivična djela. Izbjegavanjem zatvaranja učinoca krivičnog djela, alternativnim mjerama, sankcijama ili kaznama, se nastoji postići svrha kažnjavanja: zastrašivanje, resocijalizacija i rehabilitacija, retribucija i zadovoljenje pravde i pravičnosti. Razlozi, koje treba tražiti u prevenciji a manje retributivnoj komponenti kazne, mogu se tražiti u negativnim efektima kazne zatvora i drugih kazni, tj. u posljedicama koje kazna zatvora ostavlja na osuđenika, porodicu i društvenu zajednicu.

4. LITERATURA

1. G. Panoussis, Prenatranost zatvora (u Evropi) i ideološko oslobođenje, Institut za kriminološko istraživanje, Beograd, 2003.
2. K. Hains, Uslovno kažnjavanje u Rumuniji, Alternative zatvorskim kaznama, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005.
3. M. Bošković, M. Radoman, Penologija, Pravni fakultet, Novi Sad, 2002.
4. N. Christie, A suitable amount of crime, Routledge, London, 2004.
5. S. Carić, Odmeravanje kazne osuđenom licu, Utvrđivanje činjeničnog stanja u krivičnom postupku izricanje i izvršenje krivičnih sankcija, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1998.
6. Z. Karabec, Alternative zatvorskim kaznama, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2005.

OSVRT NA MEĐUNARODNU PRAVNU REGULATIVU O TERORIZMU

Džemal Najetović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Cilj ovog osvrta je ograničen na pregled različitih načina kojima se međunarodno pravo nastoji boriti protiv terorizma. Iako su Vijeće sigurnosti, Generalna skupština i Generalni sekretar UN-a dosta zaokupljeni problemom terorizma, pregovori o sveobuhvatnom sporazumu za borbu protiv terorizma koji su u toku imaju ograničen uspjeh. Neko se može upitati da li bi bilo primjerenije podsticati ratifikaciju postojećih sporazuma o borbi protiv terorizma, nego trošiti energiju na diplomatske aktivnosti, na ono što bi moglo biti nemoguće. Gdje je terorizam svrstan u grupu međunarodnih zločina, odredbe koja se odnose na međunarodne zločine jednako se primjenjuju na bilo koji teroristički akt. U suprotnosti s ovim, neki naučnici, kao što je prof. dr Antonio Cassese, vjeruju da se terorizam pretvorio u međunarodni kriminal sa svim popratnim pojavama. Međutim, do sada države i međunarodne organizacije koje se bave pitanjima vezanim za terorizam koristile su one mehanizme koji su se odnosili na problem kriminaliteta unutar njihovih granica, a ne na međunarodni kriminalitet.

Ključne riječi: Međunarodna pravna regulativa o terorizmu, Konvencije UN-a, međunarodni kriminal, transnacionalni kriminal.

Keyword. International law on terrorism, United Nations conventions, international crimes, transnational crimes.

ABSTRACT

The purpose of this piece is limited to an overview of the various different ways in which international law seeks to combat terrorism. The UN Security Council, the General Assembly, and the Secretary-General have engaged extensively with the issue of terrorism. Although negotiations on a comprehensive terrorism treaty are ongoing, it is admittedly with limited success. One might ask whether the more appropriate route to take would be to encourage ratifications of the existing treaties rather than to expend diplomatic energy

on what might be impossible. Where terrorism is subsumed under other international crimes, the considerations that apply to international crimes apply equally to any terrorist offences that fall under that rubric. In opposition to this, some scholars, like Antonio Cassese, believe that terrorism has matured into a fully-fledged international crime in its own right. However, so far, States and international organisations dealing with terrorism have used the mechanisms of transnational, rather than international, criminality.

1. UVOD

Terorizam je tema koja je, iz očiglednih razloga, postala predmetom akademskih istraživanja. U manje od deset godina on se pretvorio u nešto više, od specijaliziranog područja do teme koja je ogromna i koja se sve više širi i o kojoj postoji sve više literature.¹⁹ Slično se može reći i o međunarodnom krivičnom pravu. Postoje značajna preklapanja koja ove dvije naučne discipline razmatraju i, prema tome, pozamašna literatura međunarodnog krivičnog prava koja se može primijeniti i za izučavanje terorizma.²⁰ Međutim, cilj ovog osvrta je ograničen na pregled različitih načina kojima se međunarodno pravo nastoji boriti protiv terorizma. Ove dvije teme su vrlo kompleksne i često se preklapaju, što na više načina utiče na decentralizovanu prirodu međunarodnog pravnog poretka i sporazume između država koji se odnose na kriminalitet na međunarodnom nivou.

¹⁹ Za noviju monografiju vidjeti Ben Saul, *Definisanje terorizma u međunarodnom pravu* (Oxford: OUP, 2006); Vidjeti, takođe, Vaughan Lowe, "Jasna i trenutna prijetnja: Odgovor na terorizam" (2005) 54 *International and Corporate Law Quarterly* 185; Anne-Marie Slaughter and William Burke-White, "An International Constitutional Moment" (2002) 43 *Harvard International Law Journal* 1; Louise Arbour, "In Our Name On Our behalf" (2006) 55 *International and Corporate Law Quarterly* 511; Sean Murphy, "Terorizam i koncept oružanog napada, Article 51, UN Charter" (2002) 43 *Harvard International Law Journal* 41; Tal Becker, *Terorizam i država: Preispitivanje pravila državne odgovornosti* (Oxford: Hart, 2004);

²⁰ Vidjeti Andrea Bianchi, *Poboljšavanje međunarodnih pravnih normi protiv terorizma* (Oxford: Hart, 2006); Roberta Arnold, *Međunarodni krivični sud kao novi instrument borbe protiv terorizma* (New York: Transnational, 2004);

2. MEĐUNARODNI I TRANSNACIONALNI KRIMINAL

Da bi se proučio zakon, neophodno je napraviti razliku između dvije različite vrste zakona koji se odnose na kriminal – međunarodni kriminalitet u užem smislu i onoga što se često naziva „transnacionalni kriminal“.²¹ I pored činjenice da se ova dva pojma razlikuju, često se tretiraju zajednički, pod generalnim nazivom „međunarodni kriminal“. Granice između ove dvije vrste kriminala su neprobojne i tu vlada neslaganje u tome da li određeni zločini spadaju pod jednu ili drugu kategoriju. Međutim, razlike između ova dva pojma predstavljaju značajan faktor, a naročito se to odnosi u pogledu pitanja retrospektive i nadležnosti.

2.1. Međunarodni kriminal

Ono što često nazivamo međunarodnim kriminalom, u tradicionalnom smislu su ona kriminalna djela zbog kojih se sudi pred međunarodnim krivičnim tribunalima, kao što su naprimjer djela agresije, zločina protiv čovječnosti, genocida i ratnih zločina. Najznačajnija karakteristika ove vrste kriminalnih djela je obuhvaćena na suđenju pred Međunarodnim vojnim tribunalom u Nirnbergu, gdje se ustanovilo da su „kriminalna djela počinjena u suprotnosti sa pravilima međunarodnog prava, počinjena od strane osoba, a ne apstraktnih entiteta, i samo ona u kojima se kažnjavanjem pojedinaca koji su počinili ta djela mogu primijeniti odredbe međunarodnog prava... pojedinci imaju ingerencije koje prevazilaze nacionalne granice ili pravila nametnuta od strane pojedinih država.“²² Inače, rat je prvi put pravno zabranjen Brian-Kelogovim paktom (27.08.1928. godine). Ovaj pakt nije precizirao pojam pravične samoodbrane. Njemačka je, iako vezana ovim paktom, otpočela Drugi svjetski rat. Međunarodni vojni sud u Nirnbergu proglasio je krivim njene političare i vojne rukovodioce, koji su pred ovim sudom odgovarali za povrede obaveza preuzetih ovim paktom.

Drugim riječima, osnovno stajalište za razumijevanje ove vrste kriminalnih djela je da geografska lokacija ne postavlja zabrane vršenja tih kriminalnih djela kroz domaće zakonodavstvo nego su pravila uspostavljena kroz osnove

²¹ Dvije korisne diskusije slijedećih autora: Bruce Broomhall, Međunarodni sud pravde i Međunarodni krivični sud: Između suvereniteta i vladavine zakona (Oxford: OUP, 2003) pp. 10-23, i Neil Boister, „Transnacionalno krivično pravo“ (2003) 14 European Journal of International Law 953;

²² „Nirnberg IMT: Presuda i kazna (1947) 41 izdanje Američkog biltena za međunarodno pravo 172, str.221.

međunarodnog prava. Države su odlučile da međunarodno pravo u posebnim okolnostima treba premostiti domicilni pravni poredak kako bi se određena vrsta krivičnih djela direktno tretirala. Iako povremeno postoje dvojbe po ovom pitanju, međunarodni kriminal može biti tretiran u okvirima običajnog prava²³ ili u okviru sporazuma.²⁴

2.2. Transnacionalni kriminal

Transnacionalni kriminal, koji se veoma često naziva „kriminal oko kojeg postoji zabrinutost šire međunarodne zajednice“, podrazumijeva široki spektar kriminalnih djela. Značajan aspekt ovih kriminalnih djela je da su ona predmet međunarodnih pravnih zahtjeva koje su države obuhvatile domaćom legislativom i, na osnovu toga, izručuju ili procesuiraju moguće počinioc zločina. Fundamentalna razlika između ovih djela je da je relevantni pravni poredak koji zapravo osigurava osudu tih djela domaći prije nego međunarodni. Ne postoji individualna odgovornost za narušavanje relevantnih međunarodnih normi ali države mogu biti nadležne ukoliko te norme nisu u stanju da obuhvate takva djela i da osumnjičene procesuiraju na odgovarajući način. Primjeri takvih djela uključuju, naprimjer, prekidanje podvodnih kablova²⁵, djela trgovine ljudima,²⁶ otmice²⁷ i trgovina obscenim publikacijama.²⁸ Često djela koja su spomenuta imaju malo zajedničkog osim činjenice da je odlučeno ili prihvaćeno u prošlosti da bi trebala biti preduzeta neka vrsta međunarodne pravne akcije, kako bi se osiguralo da i države zajedno suzbijaju takve vrste djela. Ovo veoma često vodi ka činjenici da se počinjena djela razmatraju u okviru državnih granica, što predstavlja pravni pojam poznat kao „Konvencije za suzbijanje...“.²⁹ Postoji mogućnost da takva vrsta Konvencije može dovesti do cjeline običajnog prava.³⁰ Postoji malo dokaza da se ovo često dešava ali, također, postoji

²³ Pogledati na primjeru Jean-Marie Henckaerts i Louise Doswald-beck, Međunarodno običajno humanitarno pravo (Cambridge:CUP, 2005), str.569-621. Neki su više skeptični, pogledati na primjeru Vladimir-Đuro Degan, „Na izvorima međunarodnog krivičnog prava“ (2005) 4 izdanje Kineskog biltena međunarodnog prava 45, str. 51, 64-73. Ovakav pogled je baziran na izričito civilnoj interpretaciji *nullum crimen* principa i nekonzistentno je sa sudskom praksom u najmanje posljednjih pedeset godina.

²⁴ Tužilac protiv Tadića, Odluka o žalbi po pitanju nadležnosti, IT-94-1-AR72, 2.oktobar 1995, paragraf 94; Tužilac protiv Kordića i Čerkez, Presuda IT-95-14/2-A, 17.decembar 2004, paragrafi 40-46.

²⁵ Konvencija UN-a o Pravu mora, (1999) UKTS 91, članovi 112-115.

²⁶ Npr. Međunarodna konvencija o sprječavanju trgovine ženama i djecom 9 LNTS 415.

²⁷ Npr. Haška Konvencija o sprječavanju nezakonitih djela protiv sigurnosti civilnog vazdušnog saobraćaja 975 UNTS 177.

²⁸ Npr. Sporazum o sprječavanju distribucije obscenim publikacijama od 4.maja 1910. i amandmani na protokol od 4.maja 1949, 47 UNTS 159.

²⁹ Pogledaj, npr. Roger Clark, „Osude od međunarodnog značaja: Multilateralne sporazumne prakse 40 godina poslije Nirnberga“ (1988) 47 Nordijski bilten međunarodnog prava 49.

³⁰ Boister, supra n. 4 str.963.

mogućnost da su aspekti Konvencije za suzbijanje mučenja/torture, također, to obuhvatili.³¹ Vijeće sigurnosti UN u svojoj vanrednoj rezoluciji 1373 je praktično provelo u djelo Konvencije o suzbijanju mučenja/torture.³² Iako ovo formalno znači da su osnove obligacija sporazumne odredbe, preciznije, član 25. Povelje UN-a, to ukazuje da sporazumi³³ postignuti u okviru UN-a nisu jedini nosilac prava.

3. TERORIZAM KAO TRANSNACIONALNI I/ILI MEĐUNARODNI KRIMINAL

3.1. Terorizam kao transnacionalni kriminal³⁴

Opštepoznato je, naročito u vrijeme ere UN-a, da su različita djela terorizma bila obuhvaćena različitim sporazumima,³⁵ kao što su Tokijska konvencija (koja obuhvata različita djela u vazdušnom saobraćaju),³⁶ Konvencija o taocima³⁷ i Konvencija o kriminalnim djelima protiv osoba koje su zaštićene diplomatskim imunitetom.³⁸ U članu 2. Konvencije o bombaškim aktima terorista iz 1997. godine kriminalno djelo se definiše:

1. Svako lice koje počini djelo koje je opisano ovom Konvencijom, ako nezakonito i nenamjerno isporuči, postavi, ispali ili detonira eksplozivno ili drugo smrtonosno sredstvo u ili unutar ili protiv mase, državne ili vladine imovine, javnog transportnog sektora ili infrastrukture:

- a) Sa namjerom da izazove smrt ili ozbiljne tjelesne povrede; ili
- b) Sa namjerom da izazove velika razaranja takvog mjesta, imovine ili sistema, pri čemu razaranja rezultira ili postoji

³¹ Kao što se može izvući iz presude Tužilac protiv Furundžije, IT-95-17/1-T, 10. decembra 1998, paragraf 149. Pogledati također A i ostali protiv Državnog sekretara za unutrašnje poslove (2005) UKHL 71, paragrafi 33-34.

³² Pogledati Matthew Happold, „Rezolucija 1373 i Ustav UN-a“ (2003) 16 Leiden bilten o međunarodnom pravu 593; Paul Szasz, „Vijeće sigurnosti otpočinje legislaturu“ (2002) 96 Američki bilten o međunarodnom pravu 901; Stefan Talmon, „Vijeće sigurnosti kao svjetski legislator“ (2005) 99 Američki bilten o međunarodnom pravu 175.

³³ Uključujući njihove historijske analogije za sporazume koji su ranije postignuti.

³⁴ Za izuzetno koristan osvrt pogledati Robert Kolb, „Primjena extraterritorialne nadležnosti na međunarodni terorizam“ u Bianchi, supra n.3, 227, str.227-246.

³⁵ Iako postoje različiti regionalni sporazumi, ovo predavanje se koncentriše na one koji su otvoreni za ratifikaciju od strane svih država.

³⁶ Konvencija o prekršajima i drugim aktima u avionu 704 UNTS 219.

³⁷ Konvencija protiv uzimanja talaca, 1316 UNTS 305.

³⁸ Konvencija o prevenciji i kažnjavanju kriminalnih djela protiv međunarodno zaštićenih osoba, uključujući diplomatske predstavnike, Generalna skupština UN, rezolucija 3166. Za kompilaciju drugih dokumenata pogledati M. Cherif Bassiouni, Međunarodni terorizam: Kompilacija UN-ovih dokumenata (1972-2001) (New York: Transnacional 2002). Također, postoje regionalni sporazumi kao što je Evropska konvencija o sprječavanju terorizma iz 1977, 1137 UNTS 93; 1999 OAU Konvencija o sprječavanju i borbi protiv terorizma 1438 UNTS 91 i Konvencija Arapskih država iz 1998. godine o suzbijanju terorizma.

vjerovatnoća da će rezultirati velikom ekonomskom štetom.

2. Svako lice koje počini djelo, ako takvo lice pokuša da počini prekršaj koji je opisan u okviru paragrafa 1.

3. Svako lice koje počini djelo ukoliko:

- c) Lice učestvuje kao saučesnik u prekršaju opisanom u paragrafu 1. ili 2.; ili
- d) Organizira ili navodi druge da počine djela opisane u paragrafina 1. ili 2.; ili
- e) Na neki drugi način doprinosi izvršenju jednog ili više prekršaja učinjenih od strane grupe sa zajedničkim ciljem, a opisanih u paragrafu 1. ili 2. Takvo učešće treba da je s namjerom ili s ciljem podsticanja opšte kriminalne aktivnosti ili s ciljem pomaganja grupe ili počinjeno sa saznanjima o namjeri grupe da počini određeno djelo.³⁹

Jednako je poznato da, zahvaljujući nesporazumima koji se odnose na to da li akcije preduzete u borbama za samoopredjeljenje trebaju biti obuhvaćene ili ne, sveobuhvatna definicija terorizma tek treba da bude unesena u pozitivne norme međunarodnog prava s ciljem njenog uključenja u krivično pravo država.

Generalna skupština UN-a je 1994. usvojila Deklaraciju o terorizmu, koja ga definiše kao: „Kriminalna djela sa namjerom da uzrokuju stanje terora među populacijom, grupama ili određenim osobama zbog razloga političke prirode. Takva djela su u svim prilikama neopravdana bez obzira na političke, filozofske, ideološke, rasne, etničke, religijske ili druge razloge koji mogu biti navedeni kao opravdanje“.⁴⁰

Međutim, kao i u osnovama međunarodnog prava, Generalna skupština UN-a sama po sebi nije izvor međunarodnog prava,⁴¹ i nije postojala namjera izražena u rezoluciji da se postavi pravna definicija terorizma. Čak i da je postojala takva namjera, vjerovatno se ne bi mogao postići konsenzus. Ipak, ovo daje argument više za sadašnje sporazume koji zapravo zahtijevaju da države definišu krivičnu pozadinu određenih terorističkih djela. U tom smislu, ova djela moraju

³⁹ Istina je da član 3. isključuje slučajeve gdje je djelo počinjeno unutar samo jedne države, pri čemu su počinitelji i žrtve državljani te države, gdje je eventualni počinitelj pronađen na teritoriji te države i gdje ni jedna druga država nema osnov da primjeni nadležnost opisanu članom 6, paragraf 1. ili članom 6, paragraf 2 ove Konvencije. U svakom slučaju, u takvoj situaciji nedvojbeno je riječ o kriminalnim djelima koja su u nadležnosti te određene države gdje nema potrebe za dodatnom interakcijom koja se tiče međunarodnog pravnog poretka.

⁴⁰ Deklaracija o mjerama za suzbijanje međunarodnog terorizma (1994), Generalna skupština UN-a, rezolucija 49/60 (Anex).

⁴¹ Savjetodavno mišljenje o legitimitetu prijetnje ili upotrebe nuklearnog oružja (1996) ICJ Izvještaj 4, str. 254-255, paragraf 70.

biti kriminalna djela definisana aktima domaćeg krivičnog zakonodavstva, a moraju biti počinjena sa ciljem izazivanja straha.

Tačno je da je Međunarodna konvencija o sprječavanju finansiranja terorizma iz 1999. godine pored određivanja nekih akata preuzetih iz Sporazuma o suzbijanju terorizma također predstavila generičku definiciju terorizma kao: „Djela počinjena da izazovu smrt ili ozbiljne tjelesne povrede civila ili nekih drugih lica koja ne učestvuju u situacijama nasilja u oružanim sukobima i gdje je cilj takvih djela, po svojoj prirodi ili kontekstu, da zastraši populaciju ili da primora vladu ili međunarodne organizacije da čine ili da se uzdrže od obavljanja svojih dužnosti“.⁴²

Ovaj sporazum sam po sebi ne zahtijeva od država da inkriminišu ova djela već da spriječe njihovo finansiranje. Prema tome, definicija je isključivo za specijalnu upotrebu. Pregovaranja o postizanju opšte saglasnosti o inkriminisanju terorizma tek treba da daju rezultat.⁴³ Iako se ne može reći da postoji transnacionalni „zločin“ u terorizmu *per se* veliki broj oblika terorizma su predmet obaveze država da procesuiraju i kazne takva djela. U svakom slučaju, ukoliko se za ove sporazume može reći da se reflektuju u običajnom međunarodnom pravu (što je veoma kontroverzna premisa), obaveze koji proizilaze iz ovih sporazuma su ograničene na strane potpisnice konvencija.

Vijeće sigurnosti UN-a pokušalo je prevazići ovaj problem nakon porasta zabrinutosti zbog terorističkih napada (koji su počeli bombaškim napadom Lockerby, Pan Am let 103). Vijeće sigurnosti UN-a je u svojoj rezoluciji 1368. osudilo napade na Sjedinjene Američke Države od 11. septembra 2001. godine.⁴⁴ Ubrzo nakon toga Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo je rezoluciju 1378 koja u svemu, osim u svom imenu, legitimise režim sprječavanja finansiranja terorizma koji koegzistira sa Međunarodnom konvencijom o sprječavanju finansiranja terorizma iz 1999. godine.⁴⁵ Ova rezolucija obavezuje sve članice UN-a i nalaže im sprječavanje finansiranja terorizma, te saradnju u njegovoj prevenciji. Iako je izrečeno malo sumnji u shodnost ovakvih mjera, postoji bojazan kako o opsegu mjera koje se mogu provesti u skladu sa obavezama država za poštivanje ljudskih prava⁴⁶

⁴² Međunarodna konvencija o sprječavanju finansiranja terorizma, Generalna skupština UN-a, rezolucija 54/109, član 2a. Pogledati Antonio Cassese, „Terorizam kao međunarodni zločin“ u Bianchi *supra* n.2, str.213-215.

⁴³ Helen Duffy, „Rat terora“ i Okvir međunarodnog prava (Cambridge: CUP, 2005), str.20-23. Pogledati također Becker *supra* n.2, poglavlje 4.

⁴⁴ UN Dok. S/RES/1368 (12.septembar 2001).

⁴⁵ UN Dok. S/RES/1373 (28.septembar 2001).

⁴⁶ Pogledati Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson i Elizabeth Wilmshurst, Uvod u međunarodno krivično pravo i proceduru (Cambridge: CUP, 2007) str.291-2.

tako i o podobnosti Vijeća sigurnosti UN-a da donosi zakone po ovom pitanju (iako je ovo posljednje označeno kao vrlo kontroverzno).⁴⁷ Čak i tako, sve ovo je daleko od uspostave univerzalnog i sveobuhvatnog sistema za suzbijanje terorizma.

3.2. Terorizam pod drugim imenom

Kada je međunarodni kriminal u pitanju, postoji određeni broj različitih terorističkih djela koja počinjena kao *mens rea* i koja su usmjerena protiv odgovarajućih kontekstualnih okolnosti mogu biti okarakterizirana kao međunarodni zločin. Za početak, to su ratni zločini uzimanja taoca i čin terora počinjen u međunarodnim i unutrašnjim oružanim sukobima. Ovakva djela su direktno inkriminirana međunarodnim pravom.⁴⁸ Član 51. dodatnog Protokola I i član 13. (stav 2.) dodatnog Protokola II opisuju „djela ili prijetnje nasiljem sa primarnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom“.⁴⁹ Na osnovu Člana 51. i evaluacije (nepotrebne) o tome da li postoji posebno pravilo inkriminacije ozbiljnih narušavanja tog pravila, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u slučaju *Galić* potvrđuje da je postojao odvojen ratni zločin od zločina terora sa slijedećim elementima:

1. Djela nasilja usmjerena protiv civilnog stanovništva ili pojedinaca koji nisu direktno učestvovali u neprijateljstvima, uzrokujući smrt ili ozbiljne tjelesne povrede među civilnim stanovništvom.
2. Počinilac je namjerno stavio civilno stanovništvo ili pojedince civile, koji nisu direktno učestvovali u neprijateljstvima, u poziciju da postanu objekti ovih djela nasilja.
3. Gore navedene povrede zakona je počinjena sa glavnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom.⁵⁰

Može se izvesti zaključak da ratni zločin ne mora uključivati izazivanje smrti ili ozbiljnih povreda i da je dokaz ozbiljnih povreda određenog člana zakona dovoljan.⁵¹ Bilo ovo tačno ili ne, poenta nije u tome da se utvrdi koja je definicija tačna nego da ratni zločin, kao takav, postoji.

⁴⁷ Pogledati Mathew Happold, „Rezolucija 1373 i Ustav Ujedinjenih nacija“ (2003) 16 Leiden Bilten međunarodnog prava 593 conra Paul Szasz, „Vijeće sigurnosti počinje donositi zakone“ (2002) 96 Američki Bilten međunarodnog prava 901.

⁴⁸ Hans-Peter Gasser, „Zabrana terorističkog djelovanja u međunarodnom humanitarnom pravu“ (1986) 253 International Review of the Red Cros 200.

⁴⁹ Mjere zastrašivanja i terorizma protiv civila zaštićenih Ženeprotivkom konvencijom IV su suprotne Članu 33 te konvencije.

⁵⁰ Tužilac protiv Galića, Presuda i mišljenje, IT-98-29-T, 5.decembar 2003, paragraf 136. Ovo je održano i u žalbenom postupku, vidjeti Tužilac protiv Galića, Presuda IT-98-29-A, 30.novembar 2006, paragrafi 79-104.

⁵¹ Cassese, *supra* n. 25, str. 221-22.

Slično, određeni broj terorističkih djela može doseći do kategorizacije zločina učinjenih protiv čovječnosti u onolikoj mjeri u kojoj ta djela potpadaju pod jedan od relevantnih akata i ukoliko su počinjena sa odgovarajućim povezivanjem široko rasprostranjenih ili sistematskih napada na civilno stanovništvo.⁵² Bitno je ustanoviti specifičnu namjeru da se počini genocid. Ukoliko se zauzme stav da je neka vrsta planirane ili kolektivne akcije potrebna da bi se počinio genocid, to zapravo pomjera granice počinjenog zločina,⁵³ i ne postoji razlog zašto se djelo počinjeno s ciljem teroriziranja civilnog stanovništva ne bi moglo nazvati genocidom. Namjera da se terorizira, koja je karakteristika terorizma, ne isključuje namjeru činenja genocida i takva namjera može koegzistirati sa drugim namjerama i motivima.⁵⁴

U svakom slučaju, za neke teoretičare ovo ne predstavlja kraj razmatranja materije. Oni vjeruju da se terorizam može opisati više kao sazrijeli široko rasprostranjeni međunarodni kriminal sa svim svojim pojavnim oblicima, prije nego se svesti pod ostale rubrike međunarodnog kriminala. Među ovim teoretičarima je ponekad i predsjednik Međunarodnog tribunala ICTY i Darfurske komisije, gospodin Antonio Cassese.⁵⁵ Cassese zastupa stajalište da je međunarodni zločin: „Kada (i) djela nisu ograničena po svom dejstvu na samo jednu državu nego prelaze nacionalne granice u mjeri u kojoj su osobe koje su upletene, sredstva koja su angažirana i nasilje koje je prisutno i (ii) su provedena uz podršku, toleranciju ili upoznatost država gdje je teroristička organizacija smještena ili gdje je druga država ... (su) ... (iii) fenomen koji izaziva zabrinutost cijele međunarodne zajednice i prijetnja miru ... (iv) je veoma ozbiljna i velikog obima“.⁵⁶

Poklanjajući pažnju principu legaliteta, Cassese također pruža definiciju ove povrede Zakona. Ova djela: „Predstavljaju povredu krivičnog zakona većine nacionalnih pravnih sistema (npr. napad, ubistvo, kidnapovanje, uzimanje talaca, iznuda, bombaški napadi, mučenje, podmetanje požara itd); (ii) ... usmjereni širenju teror ...uz pomoć prijetnji

ili upotrebe sile protiv stanovništva ili određene grupe ili osoba i (iii) ... koji su motivirani politički, ideološki ili religijski, a ne ličnim interesima ... Što se odnosi na *mens rea* ...Kao dodatak subjektivnom elementu koji je neophodan za podizanje optužbe ... mora postojati *posebna namjera* da se širi teror među stanovništvom.“⁵⁷

Ovo je interesantan prijedlog. On se, također, bavi sa jednim od najtežih aspekata međunarodnog krivičnog prava – kako je nastao međunarodni kriminal. Uprkos njegovim glavnim osobinama, sugestija da su aspekti međunarodnog kriminala terorizma odvojivi ne predstavlja *lex lata*. Ne postoji sporazum koji ovo razjašnjava i države prakticiraju *opinio juris*, a kao takvo je nedovoljno da uspostavi direktnu odgovornost za zločin u međunarodnom krivičnom pravu. Ovo ne govori da se to možda neće desiti u budućnosti ali, kako stvari trenutno stoje, ovo se mora iskristalizirati u postojećem pravu.

4. ZAKLJUČAK

Terorizam je neupitan pojam oko kojeg države moraju saradivati ukoliko ga žele suzbiti. Ova neophodnost je već dugo vremena prihvaćena. Neophodnost preduzimanja akcija je izraženija nakon napada na SAD od 11.septembra 2001. godine.

Međunarodno pravo je kroz sukcesiju sporazuma koji su se bavili pojavnim oblicima terorizma nametnulo državama kompleksan set obaveza vezanih za djela terorizma. No, iako je procenat država koje su ratifikovale ove sporazume bio prilično velik, ima i država koje ih još uvijek nisu ratifikovale i onih koje su ih ratifikovale, ali im ne poklanjaju dovoljno pažnje. Iako su pregovori o sveobuhvatnom Sporazumu o sprječavanju terorizma još uvijek u toku, mora se priznati da je njihov uspjeh ograničen i moglo bi se postaviti pitanje da li je ispravan put da se tolika diplomatska energija ulaže u nešto što bi moglo ispasti kao uzaludan posao ili bi ispravnije bilo da se podstakne ratifikacija postojećih sporazuma. Vijeće sigurnosti, Generalna skupština i Generalni sekretar UN-a su se do sada u velikoj mjeri bavili pitanjima koja se odnose na terorizam. Uprkos tome, sve ovo zajedno ne utiče na to da se pitanje terorizam razmatra u sferi međunarodnog kriminala pri čemu bi se akcenat stavio na pitanje individualne odgovornosti.

⁵² Pogledati Mark Drumb, „Osuda terorističkog napada 11.septembra“ (2002) 24 Human Rights Quarterly 232; također vidjeti W.A. Schabas, „Da li je terorizam zločin protiv čovječnosti?“ (2002) 8 International Peace Keeping: Godišnjak međunarodnih mirovnih operacija 255.

⁵³ Pogledati J.R.W.D. Jones, „Čija namjera je to zapravo bila? Genocid i namjera uništenja grupe“, u Lal Chang Vohrah et.al. (eds), *Nehumanost čovjeka prema čovjeku: Eseji u počast Antoniu Casseseu* (Hag, Kluwer, 2003) 467; Valerie Oosterveld, „Kontekst genocida“ u Roy S. Lee (ed.), *Međunarodni krivični sud: Elementi zločina i pravilnik i dokazi* (New York: Transnational, 2001) 44.

⁵⁴ Tužilac protiv Niyetegeka, Presuda, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, ICTR-96-14-A, 9.juli 2004, paragraf 543.

⁵⁵ Cassese, supra n.25. Slična sugestija je napravljena u Jordan Paust, „Terorizam kao međunarodni zločin“ u Guiseppe Nesi, *Međunarodna saradnja protiv terorizma* (Aldershot: Ashgate, 2005) 25.

⁵⁶ Ibid., str. 223.

⁵⁷ Ibid., str. 224.

Kada se terorizam razmatra pod kategorijom međunarodnih zločina, odredbe koje se primjenjuju za te zločine jednako se primjenjuju i za povrede zakona koje uključuju terorističke akte. Međutim, do sada, države i međunarodne organizacije koje se bave pitanjem terorizma više su uradile na iznalaženju mehanizama transnacionalnog, a ne međunarodnog kriminala sa svim posljedicama koje iz toga proizilaze.

5. LITERATURA

1. Ben Saul, *Definisanje terorizma u međunarodnom pravu* (Oxford: OUP, 2006)
2. Vaughan Lowe, "Jasna i trenutna prijetnja: Odgovor na terorizam" (2005) 54 *International and Corporate law Quarterly* 185
3. Anne-Marie Slaughter and William Burke-White, "An International Constitutional Moment" (2002) 43 *Harvard International Law Journal* 1
4. Louise Arbour, "In Our Name On Our behalf" (2006) 55 *International and Corporate law Quarterly* 511
5. Sean Murphy, "Terorizam i koncept oružanog napada, Article 51, UN Charter" (2002) 43 *Harvard International Law Journal* 41
6. Tal Becker, *Terorizam i država: Preispitivanje pravila državne odgovornosti* (Oxford: Hart, 2004)
7. Andrea Bianchi, *Poboljšavanje međunarodnih pravnih normi protiv terorizma* (Oxford; Hart, 2006)
8. Roberta Arnold, *Međunarodni krivični sud kao novi instrument borbe protiv terorizma* (New York: Transnational, 2004)
9. Bruce Broomhall, *Međunarodni sud pravde i Međunarodni krivični sud: Između suvereniteta i vladavine zakona* (Oxford: OUP, 2003)
10. Neil Boister, "Transnacionalno krivično pravo" (2003) 14 *European Journal of International Law* 953
11. "Nirnberg IMT: Presuda i kazna (1947) 41. izdanje Američkog biltena za međunarodno pravo 172
12. Jean-Marie Henckaerts i Louise Doswald-beck, *Međunarodno običajno humanitarno pravo* (Cambridge: CUP, 2005)
13. Vladimir Đuro Degan, "Na izvorima međunarodnog krivičnog prava" (2005) 4. izdanje Kineskog biltena međunarodnog prava 45
14. Tužilac protiv Tadića, Odluka o žalbi po pitanju nadležnosti, IT-94-1-AR72, 2. oktobar 1995.
15. Tužilac protiv Kordića i Čerkeza, Presuda IT-95-14/2-A, 17. decembar 2004.
16. Konvencija UN-a o pravu mora, (1999) UKTS 91
17. Clark, "Osude od međunarodnog značaja: Multilateralne sporazumne prakse 40 godina poslije Nirberga" (1988) 47 *Nordijski bilten međunarodnog prava* 49
18. Tužilac protiv Furundžije, IT-95-17/1-T, 10. decembra 1998.
19. A i ostali protiv Državnog sekretara za unutrašnje poslove (2005) UKHL 71
20. Matthew Happold, "Rezolucija 1373 i Ustav UN-a" (2003) 16 *Leiden bilten o međunarodnom pravu* 593
21. Paul Szasz, "Vijeće sigurnosti otpočinje legislaturu" (2002) 96 *Američki bilten o međunarodnom pravu* 901
22. Stefan Talmon, "Vijeće sigurnosti kao svjetski legislator" (2005) 99 *Američki bilten o međunarodnom pravu* 175
23. Konvencija o prekršajima i drugim aktima o ukraju u avione 704 UNTS 219.
24. Konvencija protiv uzimanja talaca, 1316 UNTS 305
25. Konvencija o prevenciji i kažnjavanju kriminalnih djela protiv međunarodno zaštićenih osoba, uključujući diplomatske predstavnike, Generalna skupština UN, rezolucija 3166
26. M. Cherif Bassiouni, *Međunarodni terorizam: Kompilacija UN-ovih dokumenata (1972-2001)* (New York: Transnacional 2002)
27. Evropska konvencija o sprječavanju terorizma iz 1977, 1137 UNTS 93
28. 1999 OAU Konvencija o sprječavanju i borbi protiv terorizma 1438 UNTS 191
29. Konvencija Arapskih država iz 1998. godine o suzbijanju terorizma
30. Deklaracija o mjerama za suzbijanje međunarodnog terorizma (1994), Generalna skupština UN-a, rezolucija 49/60 (Anex)
31. Savjetodavno mišljenje o legitimitetu prijetnje ili upotrebe nuklearnog oružja (1996) ICJ Izvještaj 4
32. Međunarodna konvencija o sprječavanju finansiranja terorizma, Generalna skupština UN-a, rezolucija 54/109
33. Helen Duffy, "Rat terora" i Okvir međunarodnog prava (Cambridge: CUP, 2005)
34. UN Dok. S/RES/1368 (12. septembar 2001).
35. UN Dok. S/RES/1373 (28. septembar 2001).
36. Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson i Elizabeth Wilmshurst, *Uvod u međunarodno krivično pravo i proceduru* (Cambridge: CUP, 2007)
37. Hans-Peter Gasser, "Zabrana terorističkog djelovanja u međunarodnom humanitarnom pravu" (1986) 253 *International Review of the*

Red Cros 200

38. Tužilac protiv Galića, Presuda i mišljenje, IT-98-29-T, 5. decembar 2003.
39. Tužilac protiv Galića, Presuda IT-98-29-A, 30. novembar 2006.
40. Mark Drumb, „Osuda terorističkog napada 11.septembra“ (2002) 24 Human Rights Quaterly 232
41. W.A. Schabas, „Da li je terorizam zločin protiv čovječnosti?“ (2002) 8 International peace Keeping: Godišnjak međunarodnih mirovnih operacija 255
42. Valerie Oosterveld, „Kontekst genocida“ u Roy S. Lee (ed.), Međunarodni krivični sud: Elementi zločina i pravilnik i dokazi (New York: Transnational, 2001)
43. Tužilac protiv Niyetegeka, Presuda, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, ICTR-96-14-A, 9. juli 2004.
44. Jordan Paust, „Terorizam kao međunarodni zločin“ u Guissepe Nesi, Međunarodna saradnja protiv terorizma (Aldershot: Ashgate, 2005)

PRAVO NA ODGOJ I OBRAZOVANJE NA MATERNJEM JEZIKU

RIGHT TO EDUCATION ON MOTHER LANGUAGE

Džemal Najetović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Postoji niz dokumenata međunarodnih organizacija, UN-a, Vijeća Evrope, OSCE-a i EU koji obavezuju te organizacije, kao i države-njihove članice, ili potpisnice njihovih dokumenata, a odnose se na pravo naroda ili nacionalnih manjina na kulturni identitet i jezik. Iz tih dokumenata bjelodano je da ni jedna od tih organizacija ne dopušta diskriminaciju na osnovu jezika. Iz dokumenata u zaštiti manjina proizilazi a fortiori (tim više) da se u slučaju naroda u svojoj državi, ili jednoga od suverenih i konstitutivnih naroda u zajedničkoj državi više naroda, diskriminacija po jeziku ne može ni zamisliti, a kamo li dopustiti. Još je gore ako se tako diskriminira neki narod države, članice ili kandidata za EU, ili konstitutivni narod i jezična zajednica u nekoj državi u kojoj ona pripada najstarijem sastavu stanovništva. Najgore je ako se pri tome radi o malom ili najmanjem narodu i jezičnoj zajednici.

Ključne riječi: obrazovanje, jezik.

Key words: education, language.

ABSTRACT

There is a list of documents related to the cultural identity and language rights of the nations or national minorities that bond the international organizations like UN, European Council, OSCE and EU and their State-members, or their documents signatory countries. From those documents it's clear that any of those organizations doesn't allow discrimination on the language basis. Out of the documents for minorities protection results a fortiori (even more) that in situation of the nations in own country, or of one of the sovereignty and constituent nations in joint country of several nations, language discrimination cannot be conceived, not to happen. It is even worse if on that way is discriminated one of the State nations,

or nations of country member or candidate country for EU membership, or constituent nations and language community that belongs to the oldest population within the country. It is the worst thing if it is a word about the small or smallest nation and language community.

1. UVOD

Pravo svakog pojedinca, nacionalne manjine i naroda na odgoj i obrazovanje na vlastitom jeziku ne trebe se tretirati kao segregacija i kao uskraćivanje prava pristupa obrazovnim institucijama pripadnicima drugih naroda, već, naprotiv, da je to pravo koje je zagarantovano svima.

Dokumenti koji regulišu ovo pravo:

1. UN: Opšta deklaracija o ljudskim pravima (1948.). U članu 27. ove deklaracije piše: „Svako ima pravo slobodno učestvovati u kulturnom životu svoje zajednice, uživati u umjetnosti, pridonositi naučnom razvoju i koristiti se njenim prednostima.“
2. UN: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966, 1976). U dijelu II, član 1. piše: „Svaka država, članica ovog pakta, obavezuje se da će poštovati i garantovati prava priznata u ovom paktu svim licima na svom području, bez obzira na razlike kao što su: rasa, boja kože, spol, jezik, vjera, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili neka druga okolnost.“ Dalje, u članu 27. ovog dokumenta, piše: „U onim državama, u kojima postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, licima osobama koje pripadaju tim manjinama, ne smije se uskratiti pravo da u zajednici s ostalim pripadnicima svoje grupe uživaju svoju kulturu, ispovijedaju i iskazuju svoju vjeru ili da se služe svojim jezikom.“ U čl. 18. st. 4. ovog dokumenta piše: „Države-članice ovog pakta, obavezuju se da poštuju slobodu roditelja, a u datom slučaju

- zakonskih staratelja, da osiguravaju svojoj djeci ono vjersko i moralno obrazovanje koje je u skladu s njihovim vlastitim uvjerenjima.“
3. UN: Međunarodni pakt o privrednim, socijalnim i kulturnim pravima (1966, 1976). U dijelu II, član 3. stav 2. piše: „Države-članice ovog pakta, obavezuju se garantovati da će prava utvrđena u ovom paktu biti ostvarena bez ikakve diskriminacije u pogledu na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovinu, rođenje ili neku drugu okolnost.“
  4. Vijeće Evrope: „Evropska socijalna povelja“ (izmijenjena 1961, 1966 i 1996.). U dijelu V, član E. piše: „Korištenje prava priznatih ovom poveljom treba osigurati bez ikakve diskriminacije, posebno s obzirom na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost ili socijalno porijeklo, zdravlje, pripadnost nacionalnoj manjini, rođenje ili svaki drugi status.“
  5. Vijeće Evrope: Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1995). U odjeljku I. član 9-14. govori o pravu na jezik. Navodimo karakteristične stavove: čl. 10., st. 1. „Države se obavezuju priznati pravo da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo slobodno i bez miješanja koristiti se svojim manjinskim jezikom, privatno i javno, u govoru i pismu;“ st. 2. „Na područjima nastanjenim osobama koje tradicionalno ili u znatnijem broju pripadaju nacionalnim manjinama, ukoliko te osobe to zatraže te ondje gdje takav zahtjev odgovara stvarnoj potrebi, države će nastojati, koliko je to moguće, osigurati uslove koji će omogućiti korištenje manjinskim jezikom u ophođenju tih osoba s tijelima vlasti;“ čl. 12., st. 1. „Gdje je to moguće, stranke preduzimaju mjere na području obrazovanja i istraživanja radi unaprjeđenje spoznaje o kulturi, historiji, jeziku i vjeri njihovih nacionalnih manjina i većine;“ čl. 13., st. 1. „Unutar svojih obrazovnih ustanova države priznaju da osobe koje pripadaju nacionalnoj manjini imaju pravo ustanovljavati i upravljati vlastitim privatnim ustanovama za obrazovanje i pouku;“ čl. 14., st. 2. „Države se obavezuju priznati da svaka osoba koja pripada nacionalnoj manjini ima pravo učiti na svom manjinskom jeziku.“
  6. OSCE: Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na odgoj i obrazovanje. U preambuli - Duh međunarodnih instrumenata čl. 1. piše: „Pravo osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama na očuvanje svog identiteta može u punoj mjeri biti ostvareno jedino ako oni u odgojno-obrazovnom procesu ovladaju znanjem svog maternjeg jezika...“
  7. Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine.
- U čl 28., 29. i 30. piše: „U onim državama u kojima postoje etničke, religijske ili lingvističke manjine, ili osobe autohtonog porijekla, djetetu koje pripada takvoj manjini ili koje je autothono neće biti negirano pravo da u zajednici s drugim članovima svoje grupe uživa svoju kulturu, da ispovijeda svoju vjeru ili da upotrebljava svoj jezik.“
2. **PREPORUKE I SMJERNICE ZA DJELOVANJE I OSTVARIVANJE OVOG PRAVA**
    1. Djelovati u saradnji sa institucijama vlasti konkretne države.
    2. Obrazovanje na maternjem jeziku je neosporivo i nepovredivo pravo koje trebaju ostvariti kako nacionalne manjine, tako i konstitutivni narodi.
    3. Raditi kroz novoosnovane institucije i sve ostale društveno-kulturne institucije.
    4. Tražiti savjete iz krugova međunarodne zajednice koja je dužna provoditi zakone i pozitivne propise UN i EU na ovom planu.
    5. Djelovati na način „korak po korak“ (step by step).
    6. Raditi koordinirano na svim poljima i nivoima drugih društvenih i kulturnih, vladinih i nevladinih institucija kako bi se temeljito ostvario pristup problemu i kreiralo njegovo pozitivno rješenje.
    7. Pozivati se i koristiti evropske povelje i Povelju UN-a (odredbe o obrazovanju i kulturnoj razmjeni), kao i svim ostalim propisima na putu ostvarivanja svojih prava.
  3. **ZAKLJUČCI**
    1. Iako jezici mogu biti srodni i međusobno razumljivi, svaki standardni jezik je nezavisan od drugih srodnih standardnih jezika (u mjeri u kojoj su se oni standardizovali).
    2. Bez maternjeg jezika narod nije politički faktor. Bez maternjeg jezika narodni kulturni, vjerski, privredni i politički život dovodi se u pitanje. Nerazumijevanje, neznanje i zanemarivanje značaja maternjeg jezika može predstavljati put u odgojni i obrazovni mrak.

4. LITERATURA

1. Opšta deklaracija o ljudskim pravima, od 10.12.1948. godine
2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen 16.12.1966. godine, stupio na snagu 23.03.1976. godine
3. Međunarodni pakt o privrednim, socijalnim i kulturnim pravima, usvojen 16.12.1966. godine, stupio na snagu 03.01.1976. godine
4. Evropska socijalna povelja, potpisana 1961., a stupila na snagu 1965. godine, dopunjena 1996. godine i stupila na snagu 1999. godine
5. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, usvojena 10.11.1995. godine, stupila na snagu 01.02.1998. godine
6. Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na odgoj i obrazovanje, iz oktobra 1996. godine
7. Konvencija o pravima djeteta, od 20.11.1989. godine.

DRUŠTVENA I PRAVNA ZASNOVANOST POLICIJSKE PRISILE (ETIKA, POLICIJSKO PRAVO, SREDSTVA PRINUDE)

SOCIAL AND LEGAL FOUNDATION OF POLICE FORCE (ETHICS, POLICE LAW, MEANS OF COERCION)

Halid Ganija

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Dvadesetprvi vijek nudi obećanje i opasnost. Nalazimo se na rubu neprikosnovenog napretka u tehnologiji. Pored toga, suočeni smo sa društveno – ekonomskim problemima, a sposobnost policije da spriječi te probleme ovisit će, pored ostalog, o kvalitetu njegovog vodstva. Potreba policijske upotrebe prinude nije upitna. Ona je nužna za funkcioniranje pravne države u demokratskom društvu. Nacionalni propisi upotrebe sredstva prinude propisuju u rasponu od gotovo neograničene ovlasti na upotrebu sredstava prinude, uključujući i vatreno oružje, do krajnje restriktivnih propisa kojima se upotreba sredstva prinude ograničava na krajnju nuždu i nužnu obranu, pa čak i uže od toga. Standardi o upotrebi sredstava prinude koje su postavili Ujedinjeni narodi i Vijeće Europe određuju minimum ograničenja upotrebe sredstva prinude u savremenom demokratskom društvu prihvatljiv za sve demokratske države. Iz analize nekih zakona o policiji zemalja članica Vijeća Europe, uzimajući u obzir postojanje različitih policijskih struktura i sredstava za organizaciju policije, može se zaključiti da su zakoni o policiji dijela tranzicijskih država zadržali tradicionalnu formu, ali su u odredbe u upotrebi sile, prvenstveno vatrene oružja, na odgovarajući način implementirane odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima s pratećim instrumentima. Propisi o obavljanju policijskih poslova, uključujući i propise o upotrebi prisile zakonskog ranga, moraju biti formulirani s dovoljno preciznosti, moraju biti "dovoljno jasni". Svi propisi, bez obzira na rang, moraju biti dostupni građanima, kako bi oni mogli biti upoznati s posljedicama primjene tih propisa.

Ključne riječi: etika, policijsko pravo, ovlaštenja, smrtonosna sila, nesmrtonosno oružje, nove tehnologije, ustav, zakon.

Key words: ethics, police law, empowerment, deadly force, non-lethal weapon, new technologies, constitution, law.

ABSTRACT

Twenty-first century offers the promise and danger. We are located on the edge of the indisputable progress in technology. In addition, we are faced with socio - economic problems, while the capability of police to prevent such problems will depend, among the other things, on the quality of its leadership. The need for police use of force is not questionable. It is necessary for the functioning of the legal country in a democratic society. National regulations stipulate the use of means of coercion, ranging from the almost unlimited powers to the use of force, including firearms, to the extremely restrictive regulations that limit the use of coercive means to pinch and the necessary defense, and even narrower than that. The standards on the use of force set by the United Nations and the Council of Europe determine the minimum limits of the use of coercive means in the contemporary democratic society acceptable to all democratic states. From the analysis of some of the Police Acts of the Council of Europe member states, taking into account the existence of different police structures and means for the organization of the police, it can be concluded that the laws of the police from the transition states retain the traditional form, while in terms of the force use, especially the firearms, have appropriately implemented the provisions of the European Convention on Human Rights with accompanying instruments. Regulations on the performance of police duties, including the regulations on the use of coercive legal rank, must be formulated with the sufficient

precision, they must be “sufficiently clear”. All the regulations, irrespective of rank, must be available to the citizens so that they can be familiar with the implementation consequences of such regulations.

1. UVOD

Kada su se stari Rimljani našli pred činjenicom da im pretorijanci (tjelesna straža imperatora), koje su već bili navikli da gledaju kao moćno oruđe u carskim rukama, počinju da nameću vladaoce po svojoj volji, postavili su neizbježno pitanje: **Quis custodiet ipsos custodes – A ko će stražariti nad stražarima**⁵⁸. Tako je još u to vrijeme bilo jasno uočeno da moć koja se daje naoružanim policijskim organima može ne samo da se otme od građana već i da policija, umjesto očekivanog oslonca sistema, može poslužiti u sasvim drugačije svrhe – za potkopavanje uticaja, moći i opstanka nosilaca političke vlasti. Policijska uloga može biti svedena na običan instrument u rukama političke vlasti, a policijske ustanove identifikovane sa nosiocima te vlasti.

Može se navesti dosta primjera o mogućnostima otimanja policije od društva i izvrgavanje njene uloge i moći da bi politički režim nametnuo kontrolu nad čitavim društvom. Navest ćemo samo neke, kao npr. Politička policija Luja XIV u Francuskoj. Izuzetnu moć, podređenu upotrebama režima, policija je drastično ispoljila u mnoštvu apsolutističkih država (tzv. Policijske države), zatim u fašističkim režimima, u periodu staljinizma u Sovjetskom savezu, kao i nekim totalitarnim režimima drugih zemalja. Tu su i druge mogućnosti za uzajamno posezanje policije i politike, ali i za povrede individualnih prava građana policijskim akcijama.

Iako su odstupanja od svrhe policijske uloge i posljedice od takvih odstupanja uočeni blagovremeno, društvo u veoma dugom periodu zbog razvoja nije bilo sposobno da izradi kapacitete kojima bi policiju podredilo svojoj kontroli i učinilo je odgovornom za njene postupke. Može se reći da su tek prošli i ovaj vijek urodili

široj sposobnošću društva da ograničava policijsku i javnu vlast uopšte i da utiče na način njenog vršenja, s tim što je uspjeh pojedinih društvenih zajednica u tome i dan danas različit, a najčešće nezadovoljavajući.

Na izvjestan zastoј u razvoju kapaciteta društva za obezbjeđenje kontrole nad policijom posredno

⁵⁸ Ova se izreka prepisuje „posljednjem velikom satiričaru i pjesniku starog Rima“ – Jyvelanu (satire, VI, stih 347)

su uticale i ideje pravne države, povodom kojih je razvijeno idealističko uvjerenje kako se puna kontrola policije može postići samim detaljnim uređivanjem ovlašćenja i procedura za postupanje.

Da bi bilo sposobno da ostvari kontrolu društvo mora da izgradi i razvije mehanizme (sredstva za vršenje te kontrole). Zapravo, može se reći da je stepen razvijenosti takvih mehanizama u neposrednoj zavisnosti od stepena opšteg razvoja demokratskih odnosa u demokratskom društvu.

2. ETIKA POLICIJSKE PROFESIJE

Formiranjem etičkih načela koja se odnose na ponašanje pripadnika pojedinih profesija je uslovljeno značajem tih profesija za društvo, mogućnošću zadiranja u privatnu sferu drugih građana (korisnika usluga), potrebom ostvarivanja dodatne kontrole i sličnim razlozima.

Pod profesionalnom etikom se podrazumijeva skup društvenih načela i normi o dobru kao naročitoj vrijednosti, koje pripadnici određene profesije usvajaju kao lične kriterijume ili pravila ponašanja s obzirom na njihovo profesionalno svojstvo.

Na stvaranje profesionalne policijske etike utiču dva momenta koja karakterišu ovu profesiju: ovlašćenja za upotrebu sredstava prinude i korištenje diskrecione vlasti prilikom donošenja odluka od značaja za građane. Ta dva momenta imaju svoje nesumljive moralne aspekte, koje pravo ne može uvijek da obuhvati i efikasno kontroliše.

Etike policijske profesije se razlikuju od jedne do druge zemlje, jer je ona odraz konkretne društvene stvarnosti u svijesti pripadnika policije. Profesionalna policijska etika postoji u svakoj zemlji s tim što je u pojedinim zemljama razvoj etičkih normi dalje odmakao, pa je i njihov značaj realno veći nego u drugim zemljama.

3. POLICIJSKA PRISILA I LJUDSKA PRAVA

Sadržinu profesionalne policijske etike čine načela i norme o odnosu policajca prema svome radu, organizaciji, građanima i društvu u cjelini⁵⁹. Ovdje se poseban naglasak stavlja na moralnim dužnostima policajca da služe građanima, da štite njihov život, imovinu i njihova prava i slobode, da budu humani, nepristrasni, trpeljivi, poštenu, da se beskompromisno bore protiv zločina i prekršaja, pri tome nikada se ne koristeći nepotrebnom silom

⁵⁹ Le Clère, M. Policijska beontologija, časopis Izbor, broj 4, 1982;

ili nasiljem.

Policijska ovlaštenja su zakonom propisane radnje kojem policijskom službeniku omogućavaju obavljanje policijskih poslova. Možemo ih posmatrati kao pravo i dužnost policijskog službenika da poduzima određene aktivnosti. Ovlaštene službene osobe dužne su, pri vršenju poslova i zadataka, čuvati život ljudi i ljudsko dostojanstvo i mogu primjenjivati samo zakonom predviđene mjere prinude kojima se sa najmanje štetnih posljedica postiže izvršenje poslova i zadataka. Prisila koju koriste ovlaštena službena lica ustanovljena je u korist svih, a ne radi lične koristi onima kojima je povjerena.

Poštovanje ličnih osnovnih prava i sloboda sadržanih u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima podrazumijeva obavezu očuvanja tih prava i postojanje ograničenja policiji u ostvarenju njezinih ciljeva. Policija u obavljanju policijskih poslova mora poštovati pravo svakog na život, iako obavljanje policijskih poslova može dovesti do gubitka života kao posljedice policijske upotrebe sile.

Obavljanje tih zadaća od policije zahtijeva održavanje određene ravnoteže između efikasnosti policije i poštovanja temeljnih ljudskih prava počinitelja, ali i drugih osoba, žrtve i svjedoka. Radi obavljanja policijskih poslova policija može upotrijebiti silu samo kad je prijeko potrebna i samo u mjeri koja je nužna za postizanje legitimnog cilja.

Razvoj tehnologija u 21. vijeku ima dalekosežan uticaj na policiju. Visokotehnološke naprave i razvoj tehnologije nesmrtonosnog oružja i njihova primjena u budućnosti povećat će sposobnost policije da rješava nasilje bez upotrebe smrtonosnog oružja.⁶⁰

Policija je javna ustanova čiji se rad zasniva na Ustavu i/ili zakonu i drugim propisima koji se donose u skladu s Ustavom i zakonom. Zakon i drugi propisi koji uređuju rad policije moraju biti dostupni javnosti, jasni i precizni. Policijske aktivnosti uvijek moraju biti poduzimane u skladu s nacionalnim zakonima i međunarodnim standardima koje je određena država prihvatila.⁶¹

Međunarodni pravni izvori predstavljaju standarde

⁶⁰ Ovdje na prvom mjestu mislim na neke visokotehnološke naprave i njihovu primjenu u policiji, kao što su npr.: automobilska tehnika i učinkovitost policije, nesmrtonosno oružje, sistemi prikupljanja informacija, videonadzor na javnim mjestima, GPS i praćenje saobraćaja putem satelita i razni prisluškivači. Kao potencijalno nesmrtonosno oružje koje se koristi u situacijama koje su nekada zahtjevale upotrebu smrtonosnog oružja uvode se razne nove tehnologije koje se trenutno testiraju i primjenjuju, čime će se zaštititi život građanina, a povećati policijska efikasnost.

⁶¹ Europski kodeks policijske etike, Preporuka Vijeća Europe (2001)10 od 19. septembra 2001. god.

efikasnog policijskog postupanja i zaštite ljudskih prava. Efikasan rad policije ne smije se temeljiti na kršenju osnovnih ljudskih prava, a policija može i mora biti efikasna uz poštovanje ljudskih prava. Propisi kojima je propisan zakoniti rad policije moraju uvažavati standarde poštovanja ljudskih prava, načelno propisanih konvencijama, preporukama i deklaracijama međunarodnih organizacija, UN, Vijeća Europe i strukovnih policijskih organizacija. Policijske ovlasti mogu se i moraju provoditi uz potpunu zaštitu ljudskih prava, a poznavanje i primjena propisa ne smije i ne može biti zapreka efikasnosti rada policije.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁶² najznačajniji je izvor o ljudskim pravima. Za policijsko postupanje svakako su važne odredbe članka 6. Pakta. Tim se odredbama štiti

pravo na život, traži se da to pravo bude zaštićeno zakonom i zabranjuje proizvoljno lišavanje života. Pravo na lišenje života samo u iznimnim slučajevima može biti derogirano zakonom radi nužne obrane i zakonitog postupanja službenika odgovornih za primjenu zakona.

4. POLICIJSKA OVLAŠTENJA

Osnovna načela za upotrebu sile i vatrenog oružja za službenike koji provode zakon sadržavaju minimalne standarde za policijsku upotrebu sile i vatrenog oružja i svrstavaju se među najvažnije dokumente koje vlade država članica trebaju uzeti u obzir i cijeniti unutar svojih nacionalnih zakonskih i praktičnih okvira. Termin "ovlaštena službena lica" uključuje službenike koji neposredno rade na operativnim poslovima i zadacima, posebno ovlasti hapšenja i zadržavanja.

Za djelovanje policije u demokratskim društvima značajne su Deklaracija o policiji⁶³ i Europska policijska povelja⁶⁴ koje navode načela kojima bi se trebali rukovoditi policijski službenici u izvršavanju svojih policijskih zadaća kao i opća načela o statusu policajaca. Dokumenti sadržavaju odredbe koje naglašavaju potrebu jasnog definiranja statusa policije i policajaca unutar zajednice. Deklaracija o policiji naglašava etiku policijskog postupanja i djelovanje policije u ratu i drugim izvanrednim stanjima, dok Europska policijska povelja naglašava odnos policije prema zajednici.

⁶² Narodne novine R Hrvatske – Međunarodni ugovori, 12/1993.

⁶³ Deklaracija o policiji – Rezolucija 690/1979. Parlamentarne skupštine vijeća Europe.

⁶⁴ Europsko vijeće sindikata policije

Zakoni o policiji tranzicijskih zemalja, članica Vijeća Europe, propisi su kojima se policiji daje ovlaštenje za primjenu sredstava prinude i sadržavaju odredbe kojima se propisuju opšta načela u obavljanju policijskih poslova, odredbe koje određuju sredstva prinude, odredbe o opštim uvjetima za primjenu sredstava prinude, odredbe o posebnim uslovima za primjenu svakog ili nekog od sredstava prinude i ograničenja upotrebe sredstava prinude, te odredbe o primjeni sredstava prinude prema grupama osoba.

U nekim od zakona propisuju se detalji upotrebe sredstava prinude, navode pojedini modaliteti i uvjeti za upotrebu tih modaliteta ili se za pojedina sredstva prinude upućuje na druge propise zakonskog ranga kojima se propisuju modaliteti njihove upotrebe.⁶⁵

Odredbe o upotrebi sredstava prinude u tranzicijskim zemljama vrlo su slične strukture. U odredbama većeg dijela analiziranih zakona koje uređuju primjenu sredstava prinude najprije se navodi ovlaštenje policijskih službenika da se u obavljanju policijskih poslova mogu koristiti prinudom odnosno sredstvima prinude i navode se sredstva prinude, i to redosljedom od najblažeg do najtežeg, te propisi kojima se određuju uslovi za primjenu svakog sredstva prinude.

Pod sredstvima prinude, bez izuzetka, podrazumijevaju se razni modaliteti primjene **fizičke snage, službene policijske palice, sredstava za vezivanje, službeni policijski psi, službeni policijski konji, uređaji za prisilno zaustavljanje vozila, mlazovi vode i vatreno oružje**, standardna su policijska sredstva prinude koja se navode u gotovo svima zakonima o policiji.

Policija se u obavljanju policijskih poslova, pa i kad je riječ o upotrebi sile, koristi raznim tehničkim uređajima i sredstvima, transportnim sredstvima, oružjem i municijom, eksplozivom, zaštitnim sredstvima i drugom opremom kojom se koriste i druge službe, organizacije, institucije, pa i građani.

Posebnim odredbama svih zakona propisana je upotreba vatrene oružja, posebnih vrsta vatrene oružja i posebnih vrsta municije, kao i eksplozivnih sredstava kao najtežih sredstava prinude.

Promatrani zakoni, na prvom mjestu, dopuštaju upotrebu vatrene oružja radi zaštite života i zdravlja ljudi, bilo da je riječ o životu i zdravlju policijskog službenika ili druge osobe.

Upotreba vatrene oružja radi zaštite života i zdravlja ljudi nije upitna ni prema odredbama opštih propisa o nužnoj obrani i krajnoj nuždi.

Zakoni o policiji, sadržavaju odredbe o postupanju policijskih službenika prije upotrebe sredstava prinude, tokom upotrebe sredstava prinude i o postupanju policijskih službenika nakon upotrebe sredstava prinude.

Upotreba sredstava prinude standardno podliježe ustavnom zahtjevu da sredstvo prinude bude propisano zakonom, da budu propisani uslovi za upotrebu svakog sredstva prinude, te načini i modaliteti njegove upotrebe.

Upotreba sredstava prinude dopuštena je prema načelu zakonitosti. Policijski službenici mogu upotrijebiti sredstvo prinude koje je samo propisano zakonom i za koje su u zakonu navedeni uslovi za upotrebu.⁶⁶

Dakle, u vršenju poslova i zadataka ovlaštena službena lica, u slučajevima sprječavanja vršenja službene radnje, uspostavljanja i održavanja javnog reda i mira, zaštite građana, osoba koje se štite i odbijanja napada na sebe i zaštite svoga života, imaju pravo da upotrijebe sredstva prinude, a u zakonima Federacije Bosne i Hercegovine koji regulišu ovu oblast navedena su slijedeća:

- Fizička snaga (uključujući i borilačke vještine)
- Palica
- Sredstva za vezivanje
- Uređaj za prisilno zaustavljanje osoba ili vozila
- Hemijska sredstva
- Vatrene oružje
- Službeni psi
- Vodeni topovi
- Specijalna vozila
- Specijalne vrste oružja i eksplozivne naprave.

Društvene promjene u postratnom periodu u BiH uticale su a i danas utiču na pad policijskog autoriteta, a samim tim i na porast slučajeva napada na ovlaštena službena lica. Nije u pitanju samo gubitak policijskog autoriteta samog po sebi, nego opšti ambijent u društvu doveo je do porasta kriminaliteta, a samim tim i napada na službene osobe agencija zaduženih za provedbu zakona. Također, određena zloupotreba medijske otvorenosti i slučajevi u daljem i bližem okruženju doprinose da se uloga policajca – ovlaštene službene osobe obezvrjeđuje, i da su isti često žrtve u obavljanju svojih svakodnevnih poslova i zadataka. Dakle, i negativne društveni trendovi u

⁶⁵ Law Nr. 8553, date 25.11.1999. ON THE STATE POLICE OF ALBANIA, Article 47.

⁶⁶ Zakon o policijskim službenicima F BiH, "Službene novine Federacije BiH", broj 27/05,

BiH podsticajno djeluju na porast minimiziranja agencija zaduženih za provedbu zakona.

Za potrebe ovog rada koristio sam statistiku o slučajevima napada i nanošenja povreda i smrtnih posljedica na ovlaštena službena lica u F BiH za period 2005. – 2009. godina. Iz prikazane tabele vidljivo je da su policajci pri vršenju redovnih poslova i zadataka često bili napadani kada je bio ugrožen i njihov život. Ovo govori da su isti svoje poslove i zadatke obavljali u vrlo složenom sigurnosnom političkom ambijentu sa izuzetnim rizikom i opasnostima za njihove živote.

Pokazatelji u tabeli govore o vrlo prisutnoj pojavi napada na ovlaštena službena lica (pripadnike policije). Primjetan je, formalno gledajući trend pada napada na integritet policajaca u posmatranom periodu ,međutim to je daleko od poželjnog stanja u jednom uređenom društvu, naprotiv podaci govore da su ovlaštena službena lica iz agencija za provedbu zakona, prvenstveno policije, daleko manje zaštićeni od onih prema kojima bi trebale biti primjenjene mjere represije.

Tabela 1. Prikaz napada na ovlaštena službena lica u F BiH

		MUP Bihać	MUP Orašje	MUP Tuzla	MUP Zenica	MUP Gorazde	MUP Travnik	MUP Mostar	MUP Ljubuški	MUP Sarajevo	MUP Livno	Ukupno
2005	Napad na policijske službenike	18	6	27	35	3	14	15	7	37	7	169
	Poginuli policijski službenici	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3
	Teže povrijeđeni policijski službenici	2	0	2	2	0	1	14	9	2	0	32
	Lakše povrijeđeni policijski službenici	16	2	25	30	2	6	2	5	27	0	115
2006	Napad na policijske službenike	24	5	25	30	3	22	12	5	26	7	159
	Poginuli policijski službenici	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Teže povrijeđeni policijski službenici	0	0	1	2	0	0	10	8	2	0	23
	Lakše povrijeđeni policijski službenici	19	1	24	25	2	13	2	5	17	0	108
2007	Napad na policijske službenike	20	4	25	32	2	11	12	5	35	5	151
	Poginuli policijski službenici	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
	Teže povrijeđeni policijski službenici	3	0	1	2	0	0	11	7	3	0	27
	Lakše povrijeđeni policijski službenici	13	2	24	15	1	6	2	8	18	0	89
2008	Napad na policijske službenike	12	4	18	33	2	17	10	3	28	6	133
	Poginuli policijski službenici	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	Teže povrijeđeni policijski službenici	0	0	1	1	0	0	7	4	4	0	17
	Lakše povrijeđeni policijski službenici	5	2	17	10	1	7	1	4	15	0	62
2009	Napad na policijske službenike	17	3	6	32	1	8	8	2	27	3	107
	Poginuli policijski službenici	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Teže povrijeđeni policijski službenici	1	0	0	1	0	1	7	2	0	1	13
	Lakše povrijeđeni policijski službenici	17	0	9	7	1	3	1	4	20	0	62

5. ZAKLJUČAK

Dosadašnja izlaganja ukazuju da je država u svakom društvu nosilac sigurnosti. Ona svoju funkciju ostvaruje putem legalne i legitimne moći koju posjeduju njeni izvršni organi u čijoj su nadležnosti poslovi na zaštiti javnog reda, zaštiti života, imovine i poretka. Taj visok standard sigurnosti proizilazi iz ustava i zakona.

Za službenike policije u njihovom radu posebno su važni zakoni o unutrašnjim poslovima, zakoni o policijskim službenicima, zakoni o krivičnom postupku, krivični zakoni, tj. propisi koji daju legitimno pravo da prema građanima poduzimaju dodjeljena ovlaštenja.

Država mora obezbjediti svakom pojedincu da bez upotrebe prisile prema njemu, može ostvariti svoja osnovna prava i slobode.

Međutim, suština je sasvim drugačija. Ljudska prava i slobode su univerzalna kategorija. Ali, ta prava pojedinca ili neke grupa, odnosno organizacije, mogu biti suspendovana pa čak i oduzeta, ukoliko je djelatnost pojedinca ili grupe usmjerena ka ugrožavanju osnovnih ljudskih prava i sloboda najvećeg broja građana. Dakle, bolje je uskratiti pravo pojedincu ili grupi istomišljenika, nego da njegovo formalno pravo bude fatalno za neograničen broj građana (terorista ili teroristička grupa).

Negativni društveni trendovi u BiH podsticajno djeluju na porast napada na službenike policije pri vršenju službenih radnji, što zahtjeva pojačanu policijsku prisilu u cilju lične zaštite i zaštite građana, iako prezentirani podaci govore da su policajci daleko manje zaštićeni od onih prema kojima bi trebale biti primjenjene mjere represije.

6. LITERATURA

1. Budimir Babović, Policija u svjetskom poretku, NEA, Beograd 1997. godina
2. Deklaracija o policiji – Rezolucija 690/1979 Parlamentarne skupštine Vijeća Europe
3. Horvatić, Ž., Kazneno pravo i druge kaznene znanosti, odabrani radovi, U ime ljudskih prava, Zagreb, 2004.
4. Preporuka Vijeća Europe (2001)10 od 19. rujna 2001., usvojena na 765. sjednici zamjenika ministara
5. Ramo Masleša, POLICIJA – organizacija i funkcionisanje u demokratskom društvu, Fakultet kriminalističkih nauka Sarajevo, Sarajevo 1999. godina,
6. Šuperina, M., Kaznenopravni položaj policijskih službenika tijela unutarnjih poslova u hrvatskom materijalnom kaznenom pravu, Kaznenopravno-kriminalistička biblioteka "Vladimir Bayer", Zagreb, 2001.
7. Zakon o krivičnom postupku F BiH, Službene novine Federacije BiH», broj 35/03,
8. Zakon o policijskim službenicima F BiH, "Službene novine Federacije BiH", broj 27/05

PROBLEMATIKA MOĆI I VLASTI U SOCIOLOŠKOJ TEORIJI OD JÜRGEN HABERMAS O POSREDOVANJU IZMEĐU CIVILNOG DRUŠTVA I PROCESA OBLIKOVANJA PROCEDURALNE DEMOKRATIJE

MACHT- UND HERRSCHAFTSPROBLEMATIK IN SOCIOLOGISCHER THEORIE VON JÜRGEN HABERMAS ZUR VERMITTLUNG ZWISCHEN DER ZIVILGESELLSCHAFT UND DEM BILDUNGSPROZESS DER PROZEDURALEN DEMOKRATIE

Mensur Kustura

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

U ovom tekstu pod naslovom «Problematika moći i vlasti u sociološkoj teoriji od Jürgen Habermas», bavim se pitanjem kako su kompleksni problemi odnosa moći u okvirima normativne legitimnosti, koja je sazdana iz demokratskih premisa, tematizirani u diskurzivno teorijskom konceptu. Jürgen Habermas razmatra ovu problematiku sa osvrtom na funkcionalni odnos između civilnog društva, komunikativne moći i političkog sistema.

Ključne riječi: demokratija, legitimitet, civilno društvo, komunikativna moć, politički sistem;
Grundbegriffe: Demokratie, Legitimation, Zivilgesellschaft, kommunikative Macht, politisches System;

ABSTRACT

In diesem Text, unter dem Titel „Macht- und Herrschaftsproblematik in soziologischer Theorie von Jürgen Habermas“, beschäftige ich mich mit der Frage, wie die Problemkomplexe von Machtbeziehungen in Rahmen einer normativen Legitimation, die sich aus demokratischen Prämissen aufgebaut sind, im diskurstheoretischen Machtansatz thematisiert werden. Jürgen Habermas betrachtet diese Problematik mit Rücksicht auf das funktionale Verhältnis von Zivilgesellschaft, kommunikativer Macht und dem politischen Subsystem.

1. UVOD

Njemački socijalni teoretičar diskurzivne teorije društva, Jürgen Habermas, razvija svoju paradigmu deliberativne demokratije u odnosu prema socijalno filozofskim diskursima komunitarizma i liberalizma (Michael Sandel, Charles Taylor, Michael Walzer, Alasdair MacIntyre). Diskurzivna teorija demokratije preuzima elemente od oba pravca, i Habermas opisuje njegovu paradigmu «u pojmu jedne idelane procedure za savjetovanje i donošenja zaključaka. Ova demokratska procedura producira jedan interni sklop između pragmatičnih razmišljanja, kompromisa, diskursa samorazumijevanja i diskursa pravednosti i objašnjava jednu pretpostavku, da pod uslovima jednog problemsko odnosa pritanja informacija i prikladne prerade informacija mogu biti dostignuti razumni odnosno ispravni rezultati.»⁶⁷ Ova teorija u saglasnosti sa republikanizmom (komunitarizmom) od jedne Hannah Arendt stavlja političke procese oblikovanja mnijenja i volje u središte i pokušava ospoljiti principe pravne države, s tim da visoko zahtjevne forme komunikacije «jednog demokratskog oblikovanja mnijenja i volje mogu biti institucionalizovane.»⁶⁸ Pored toga, diskurzivna teorija demokratije čini «širenje deliberativne politike» zavisnim od «institucionalizacije odgovarajućih procedura i komunikacijskih pretpostavki, kao i od sklopa institucionalizovanog savjetovanja sa informalno oblikovanim javnim mnijenjem.»⁶⁹

⁶⁷ Ibid., str. 361.

⁶⁸ O tome usp. str. 362.

⁶⁹ Ibid., str. 362.

Proceduralizacija legitimnosti i vezivanje političkog subsistema djelovanja za periferne networking političke javnosti (javnog mnijenja) vodi po Habermas oblikovanju jednog decentriranog društva. *Diskurzivnom pojmu demokratije korespondira po Habermas slika jednog decentriranog društva*, koje svakako sa političkom javnosti (javnim mnijenjem) diferencira jednu arenu za percepciju, identifikaciju i obrađivanje ukupnih društvenih problema.⁷⁰

2. DRUGO POGLAVLJE

Diskurzivna teorija proceduralne demokratije računa prema shvatanjima Habermas sa jednim «visoko gradiranim intersubjektivitetom» procesa razumijevanja, koji se sprovode preko demokratskih procedura ili u komunikacijskim networking. Bezsubjektne komunikacije [...] stvaraju arene, u kojima se jedno više ili manje racionalno oblikovanje mnijenja i volje o opštedruštveno relevantnim i za regulisanje potrebnim materijama može održati. Komunikacijski tok između javnog oblikovanja mnijenja, institucionalizovanih izbornih odluka i legislativnih zaključaka treba osigurati, da publicistički produkovan utjecaj i komunikativno stvorena moć preko zakonodavstva bude konvertirana u administrativno primjenjivu moć.»⁷¹ Tako što Habermas strukturu javnosti preoblikuje kroz predstavu o „nesubjektivnim komunikacijama“, u kojima se pokazuje jedan «visoko gradirani intersubjektivitet», gubi on iz vida da politička javnost nastaje kroz tematske i problemske komplekse koji su autorizovani od individua, odnosno socijalnih skupina. Ovi trebaju s tim, opravdano ili neopravdano, sprovesti jedne druge nego do sada realizovane interese. Demokratsko oblikovanje namjera (odluka) dešava se upravo kao interesno upravljano samodefinisanje individua. Tome odgovara da danas postoji mnogo javnosti i suprotnih javnosti, čiji pluralitet i mnogostrukost dolazi do izražaja u jednom formalno institucionalizovanom okviru političkog subsistema. U stvaranju takvih novih institucionalnih opštih uslova za nova politička i socijalna grupisanja treba se promatrati zadatak jednog deliberativnog demokratskog modela.⁷² Socijalni prostor između građanskog društva i političke države je «naseljen» od civilnog društva koje se razlikuje kao socijalna osnova autonomne javnosti od ekonomskih i administrativnih subsistema djelovanja. Civilno društvo ima mnogo više korelacija sa životnim svijetom nego sa sistemom ciljnoracionalnog

djelovanja (administrativno politički subsistem i ekonomski subsistem). Intergacijski i upravljački mehanizmi – *moć i novac* – ostaju iz životnog svijeta ekskludirani. Otuda Habermas shvata *solidaritet kao novi mehanizmus društvene (socijalne) integracije*. Socijalno integrativna snaga solidarnosti se razvija preko jedne veoma široko izdiferencirane autonomne javnosti i preko državno-pravno institucionaliziranih procedura diskurzivnog oblikovanja mnijenja i odluka, s tim isto i preko medijuma prava, sa kojima se javnost može potvrđivati nasuprot nejezičnim mehanizmima socijalne integracije (*moć i novac*).⁷³ Sa pojmom diskursa, kojem korespondira jedna autonomna javnost, zadobija i građanski (nacionalni) suverenitet intersubjektivni karakter. Iz demokratske procedure i pravne implementacije komunikacijskih pretpostavki proizilazi i *komunikacijska moć*. U jednom solidarno integrisanom društvu postoji među učesnicima i učesnicama konsenzus o vrijednostima i normama; djelatni akteri se identifikuju sa društvenim institucijama i njihovim temeljnim principima. Autonomna javnost i pravnodržavno institucionalizovana procedura na jednoj i medijum prava na drugoj strani trebaju sprovesti solidaritet kao jedan integracijski mehanizam. Deliberativna politika ostaje za pravo povratno vezana. Stvaranje legitimnog prava kroz deliberativnu politiku slijedi jednu problemsku rješavajuću proceduru koja znanje potrebuje i prerađuje. S tim je regulisanje interesnih konflikata i praćenje kolektivnih ciljeva unaprijed programirano. *Normativna politika zamjenjuje funkcionalne deficite koji se otvaraju kroz preopterećenost drugih društvenih mehanizama integracije*. Pri tome preuzima institucionalna politika jezik prava, jer je pravo jedan medijum preko koga se iz jednostavnih jezičkih interakcija i izvornih solidarnih odnosa poznate strukture uzajamnog priznanja u apstraktnoj, ali obavezujućoj formi dopuštaju prenijeti na kompleksne i anonimno funkcionalne i djelatne sfere. Pravo je interno svakako tako strukturirano da jedan pravno (državno) obuhvaćen politički subsistem autohtone integracijske rezultate, koji se ispod praga artikulacije formalnog prava dešavaju, može donijeti samo na refleksivnu ravan. Politički izvršavana socijalna integracija mora proći kroz jedan diskurzivan filter institucionalnih procedura. Gdje su drugi integracijski i regulacijski mehanizmi – kao preko svakodnevnih vrijednosti, normi i rutina razumijevanja odvijajuće interakcijske mustre – zakazali, razvijaju politika i pravo takve izvorne sposobnosti rješavanja problema gotovo iznad praga svijesti.⁷⁴ Prema Habermas

⁷⁰ O tome usp. str. 362.

⁷¹ Ibid., str. 362.

⁷² Gimmler, 1996, str. 248.

⁷³ Habermas, 1995, str. 363.

⁷⁴ Ibid., str. 387.

imaju politika i pravo u posljednjoj instanci otuda odlučujući utjecaj na funkcionalnu integraciju socijalnih sustava. Pri tome može biti jedno plauzibilno pitanje postavljeno, *kako može jedno funkcionalno diferencirano društvo uopšte biti integrisano ako integracijski mehanizmi kao politika i prava za to nisu u stanju?* Dati integracijski problem pokušao je Jürgen Habermas riješiti kroz odnos životnog svijeta i sustava. Po njemu «životni svijet kao cjelina obrazuje jedan networking iz komunikativnih djelovanja. Pod aspektom koordinacije djelovanja sastoje se njegove društvene komponente iz ukupnosti legitimno regulisanih interpersonalnih odnosa. On obuhvata isto tako i kolektive, asocijacije i organizacije, koje su za određene funkcije specijalizovani. Neki od ovih funkcionalno specijalizovanih sistema djelovanja se odvajaju nasuprot socijalnim, dakle preko normi, vrijednosti i razumijevanja integrisanim područjima djelovanja i oblikuju – kao ekonomija sa novcem i administracija sa moći – sopstvene kodove.»⁷⁵ Problem osamostaljenja unutar životnog svijeta (*Lebenswelt*) ne nastaje tada, kada preko pravnog institucionaliziranja upravljačkih medija ovi sistemi ostaju usidreni u životnom svijetu, što Habermas imenuje kao jednu «društvenu komponentu životnog svijeta».⁷⁶ Jezik prava donosi prema Habermas «životnosvjetske komunikacijske tokove iz javnosti i privatne sfere u jednu formu, koja isto tako može biti preuzeta od specijalnih kodova autonomno upravljanih sistema djelovanja i obrnuto.»⁷⁷ Otuda je životni svijet ne samo kroz svakodnevni jezik integrisan, nego isto i kroz pravo.

Dliberativna politika je upućena na životni svijet. Ova politika bi se trebala nalaziti u «jednom internom sklopu sa kontekstima susretljivog ali sa njene strane racionaliziranog životnog svijeta».⁷⁸ Kroz to je isto jedna delibativno filtrirana politička komunikacija upućena na resurse životnog svijeta – prije svega «na jednu liberalnu političku kulturu i na jednu prosvijećenu političku socijalizaciju.»⁷⁹ Pretpostavka za ozbiljenje naprijed opisanog koncepta *deliberativne demokratije* je jedna vitalna, *demokratski pojmljena politička javnost*. Da bi opisao socijalnu osnovu ove javnosti, poseže Habermas za pojmom civilnog društva: «Njegovu institucionalnu jezgru oblikuju [...] sva nedržavna i neekonomska udruženja i asocijacije na dobrovoljnoj, spontanoj osnovi, koji komunikacijske strukture javnosti usidravaju u društvenim komponentama životnog svijeta. Civilno društvo se sastoji iz raznolikih manje ili više spontano nastalih udruženja, organizacija i

pokreta, koji rezonanciju društvenih problemskih stanja u privatnim životnim oblastima nalaze, preuzimaju, kondenzuju i dalje usmjeravaju na političku javnost. Jezgru civilnog društva oblikuje jedan asocijacijski sistem, koji problemsko rješavajuće diskurse o pitanjima opšteg interesa u okviru uređene javnosti institucionalizira.»⁸⁰ Oslanjajući se na to, što Habermas «jedan narasli pluralizam od životnih formi, subkultura i političkih shvatanja»⁸¹ označava kroz koji asocijacijski sistem, održava njegovu autonomiju i njegov spontanitet, otkriva Habermas ovaj «organizacijski substrat svake opšte, iz privatne sfere takoreći proistekle publika građana, koji za njihove društvene interese i iskustva traže javne interpretacije i na institucionalizovano oblikovanje mnijenja i namjera uzimaju utjecaja.»⁸² Otuda označava on ovaj kontekst kao jednu sustavskim imperativima funkcionalnih i diferenciranih sustava suprotstavljenu društvenu sferu. Politička javnost može, piše Habermas, njene funkcije, «ukupne društvene probleme percipirati i tematizirati, samo u toj mjeri ispuniti, kako se ona oblikuje iz komunikacijskih veza *potencijalnih djelatnih aktera*. Ona je nošena od jedne publike koja se regrutuje iz sveukupnosti građanstva. U žamoru glasova ove publike razliježe se eho životnopovijesnih iskustava.»⁸³ Otuda se prema definiciji dokazuje civilno društvo u Habermas smislu kao komplementarno sa komunikativnim diskursom. U daljim deduktivnim razradama bit će pokazano da se civilno društvo ne reproducira samo preko komunikativnog djelovanja, nego unutar kontekstualnih uslova se ono može reprodukovati i preko matrice instrumentalnog djelovanja.

Jürgen Habermas polazi od «jednog strukturalno nužnog samoograničavanja radikalno demokratske prakse»⁸⁴ civilnog društva. Jedno dinamično demokratski orijentirano civilno društvo može se, prema Habermas, samo u okviru jedne liberativne političke kulture i odgovarajuće paradigme socijalizacije i tumačenja, kao i na osnovi jedne «netaknute privatne sfere» razviti.⁸⁵ Ovoj kulturi on ne pripisuje populističke pokrete koji «sublimirana tradicijska stanja jednog od kapitalističke modernizacije ugroženog životnog svijeta slijepo brane. Ovi su u formama njihove mobilizacije isto tako moderni kao i u njihovim definisanjima ciljeva antidemokratski.»⁸⁶ U odnosu na politički sustav su učesnici i učesnice kao akteri političke javnosti bespomoćni.

⁷⁵ Habermas, 1995, str. 443.

⁷⁶ Ibid., str. 446.

⁷⁷ Ibid., str. 444.

⁷⁸ Ibid., str. 441.

⁷⁹ Ibid., str. 449.

⁸⁰ Ibid., str. 449.

⁸¹ Ibid., str. 449..

⁷⁵ Ibid., str. 429.

⁷⁶ Ibid., str. 429.

⁷⁷ Ibid., str. 429.

⁷⁸ Habermas, 1996a, str. 292.

⁷⁹ Ibid., str. 365.

Oni mogu samo *komunikacijski utjecaj, ali ne i političku moć zadobiti*, jer tako, piše Habermas, «njihov utjecaj mora biti na savjetovanje demokratski usmjerenih institucija za oblikovanja mnijenja i volje djelotvoran i u formalnim zaključcima poprimiti jedan autorizovani oblik, da bi se politička moć uopšte (re)produkovala.»⁸⁷ Ova funkcionalna veza između participacijskih mogućnosti unutar civilnog društva javno rezonirajućih aktivnih građana i procesa odlučivanja unutar političkog sistema čini se toliko dugo nedjelotvornom, kako ekonomski i politički sistemi djelovanja kroz eksterne utjecaje ili kroz zahvate u djelatne situacije aktera mogu ograničiti njihov utjecaj. Dokle su interaktivni odnosi između civilnog društva i političkog sistema kroz institucionalnu moć regulisani, predstavlja se ova funkcionalna veza kao funkcionalna korelacija instrumentalnog poretka. Pored toga, ukazuje Habermas na jednu nemogućnost, da se civilno društvo posmatra kao jedan fokus «u kome se impulsi jedne samoorganizacije društva u potpunosti koncentriraju.»⁸⁸ Iako Habermas civilnodruštvenim institucijama odriče sposobnost za samoorganizaciju globalnog društva, ipak tako ne sumnja on u njihove «sposobnosti za intersubjektivno samorazumijevanje.»⁸⁹ Civilnodruštveno zasnovan životni svijet ne oblikuje istina upravljački centar, ali stvara očigledno jedno privilegovano mjesto – istovremeno promatrački i refleksioni centar - na kome «refleksivno znanje globalnog društva»⁹⁰ spoznaje samo sebe.

Bilo bi smisljeno kritički propitati da li ovo shvatanje ne stoji u očiglednoj antinomiji prema konceptu samoograničavajućeg civilnog društva; u svakom slučaju čini se da poslije svega što je napisano to ni u kom slučaju neće biti neproblematično civilnodruštveno shvaćenom životnom svijetu – koji samo, barem iz perspektive ekonomije i države, oblikuje jedan subsistem pored drugih – sposobnost pripisati, znanje globalnog društva susretljivo reprezentovati.⁹¹ Pod ovim uslovima su šanse za jedno direktno civilnodruštveno utjecanje na administrativno politički kompleks visoke, i otuda nastaju pravilna i stabilna povezivanja interakcija po Habermas «samo pod uslovom, da se preference participirajućih aktera dopunjavaju i interesna stanja komplementarno balansiraju.»⁹² U slučaju da akteri u političkoj javnosti ne mogu zadobiti moć, upućuje njih

Habermas na «institucionalizovane procedure demokratskog oblikovanja mnijenja i volje»⁹³, koje bi jedino bile nadležne za legitimne odluke kao i zakonodavstvo. Ipak, ne samo politička ili institucionalna moć političkog sistema, nego isto funkcionalno diferenciranje globalnog društva ograničava utjecajne mogućnosti civilnog društva. Zbog ograničenog stepena djelovanja komunikacijske moći ne sadrži civilno društvo šanse globalno društvo dekonstruirati i s tim političku moć kontrolisati. Tako zaključuje Habermas: «Civilno društvo može neposredno samo sebe transformirati i posredno djelovati na samotransformaciju pravnodržavno shvaćenog političkog sistema. Uostalom, uzima ono utjecaj na njegovo programiranje. Ali, civilno društvo ne stupa na poziciju jednog povijesnog filozofski transcendirajućeg velikog aktera, koji bi društvo globalno stavio pod kontrolu i istovremeno legitimno za njega trebao djelovati.»⁹⁴

Za razliku od toga, razumijevao je italijanski marksistički teoretičar Antonio Gramsci civilno društvo još *kao jedan integralan sastavni deo državne strukture* (političkog društva); on diferencira unutar društvene superstrukture još jedanput između «političkog društva» (države) i «građanskog društva», jedan pojam, koji se u kontekstu današnjih diskusija može prevesti «civilnim društvom»; *civilno društvo je mišljeno kao jedna sfera interdependencije, koja se između socioekonomske baze i političke nadgradnje*, između ekonomije i države nalazi. Kao treći sastavni segment društvene suprastrukture uvodi Gramsci pojam javnog mnijenja, koje posreduje između civilnog društva i političkog društva. Šta se označava kao javno mnijenje, bilo bi povezano sa pojmom političke hegemonije, odnosno javno mnijenje bilo bi relacija između civilnog društva i političkog društva, između prisile i konsenzusa. Ako politička država želi implementirati nepopularne odluke, ona modelira i mobilizira preventivno odgovarajuće javno mnijenje, odnosno politička država organizuje i centralizira potom određene institucije civilnog društva.⁹⁵ Za Gramsci je javno mnijenje politički sadržaj borbe za monopol institucija javnog mnijenja i s tim političke volje javnosti, u kojoj vlada konfliktnost. Iz toga proizilazi da se civilno društvo ni u kom slučaju ne može misliti kao nezavisna sfera, nego kao medijalna instanca u kojoj se «društvena borba» za kulturnu i političku hegemoniju odvija sa diskurzivnim, konsenzualnim sredstvima.⁹⁶

⁸⁷ Ibid., str. 450.

⁸⁸ Ibid., str. 449.

⁸⁹ Habermas, 1996b, str. 418

⁹⁰ Ibid., str. 418

⁹¹ O tome usp. Kneer, 1997, str. 247.

⁹² Habermas, 1984, str. 577.

⁹³ Habermas, 1995, str. 449.

⁹⁴ Ibid., str. 450.

⁹⁵ Kebir, 1991, str. 73.

⁹⁶ O tome usp. Ibid., str. 48.

Rezultati ovih diskurzivnih razmišljanja o civilnom društvu dopuštaju se kratko ovako opisati: Jürgen Habermas koncipira civilno društvo, za razliku prema Gramsci, ne u perspektivi zadobijanja hegemonije, nego kao jednu od političkog društva odnosno od političkog subsystema nužno odvojenju sferu, čiji «hiroviti» operativni način funkcionisanja treba biti osiguran⁹⁷, posebno tada kada institucionalna politika sa njenom zakonodavnom vlasti treba biti priznata kao legitimna. Naprotiv, ukazuje predstavnica neomarksističke interpretacije teorije od Antonio Gramsci, Sabine Kebir, na od Gramsci analizirani interakcijski sklop između civilnog društva i političkog društva da bi se upravo ovo pojasnilo, da se ovdje radi o funkcionalnoj strukturi čiji se segmenti ne mogu nikada odvojeno jedan od drugoga analizirati.⁹⁸ Habermas se interesira u prvoj liniji za to kako legitimnost administrativno birokratskog kompleksa može biti osigurana – nasuprot opasnostima jednog «osamostaljenja administrativnog koncentrata moći.»⁹⁹ Civilnodruštveni akteri trebaju i moraju vršiti diskurzivno osigurani utjecaj, ali ne raspolagati političkom moći. Odnosna tačka analize faktički dešavajućih interakcija bila bi već u «bazi važenja govora» sadržani racionalni potencijal. Otuda su pozicije disencije u jezičkim situacijama ugrađenih odnosa moći i vlasti nasuprot prvenstveno interesnom aspektu dostizanja, održavanja i obnove konsenzusa potisnuti u pozadinu. Makrosociološki promatrano, povijesni tok je pojmljen kao proces ospoljenja komunikativnog razuma koji je već sadržan u komunikativnom djelovanju; istovremeno označava konsenspatos jednu racionalističku slabost Habermas teorije koja npr. u strukturi nagona ili u hijerarhizaciji socijalnih odnosa fundirane barijere za komunikacijski racionalitet ekskludira.¹⁰⁰

Ova tako usmjerena analiza prešućuje instabilitete u strukturi civilnog društva. Isto tako utjecaji, koje ospoljenje restriktivnih mehanizama moći u ekonomiji, državi i u sferi simboličke reprodukcije ima, nisu od Habermas sistematski obuhvaćeni. Ovo stoji s tim u korelaciji da se problemi dispariteta i problemi postvarenja rezultiraju kod Habermas ne već eo ipso kod zamjene jezika kroz moć i novac, nego tek onda kada se ova zamjena dešava tamo gdje se jezika (govora) nije moguće odreći: u sferi *oblikovanja zajednice, socijalizaciji i kulturnoj reprodukciji*.¹⁰¹

⁹⁷ O tome usp. Habermas, 1995, str. 450

⁹⁸ Kebir, 1991, str. 54,

⁹⁹ Usp. Habermas, 1995, str. 399.

¹⁰⁰ Berger, 1986, str. 265.

¹⁰¹ Ibid., str. 265.

3. ZAKLJUČAK

Za ostvarivanje koncepta deliberativne komunikacije treba biti jedno deliberativno društvo unaprijed dato. Ali jedno zadato društvo moglo bi biti dostignuto samo kroz praktične akcije socijalnih aktera; civilno društvo ne bi bilo svakako tada u stanju iz sebe sama tako nešto dostići, jer Jürgen Habermas njemu pripisuje samo pasivne funkcije. Na drugoj strani je isto tako pretpostavljeno da civilno društvo raspolaže dostatnim resursima moći, da bi njegove zahtjeve artikulirao u subsystemsko specifičnim, interaktivno dinamičkim sklopovima komunikacija; pri tome se radi o komunikacijskim strukturama koje su oblikovane u subsystemima i pokazuju jedan afinitet prema diskurzivnim impulsima civilnog društva. Pored toga, analizira Jürgen Habermas interferencije između civilnog društva i subsystema samo parcijalno i značajnije dalje forme interpenetracije civilnodruštvenih principa u subsysteme teleološko racionalnog djelovanja nije šire eksplicirao.

4. LITERATURA

1. Berger, Johannes 1986: Die Versprachlichung des Sakralen und die Entsprachlichung der Ökonomie, in: Honneth, Axel u. Joas, Hans (Hrsg.) 1986: Kommunikatives Handeln. Beiträge zu Jürgen Habermas' „Theorie des kommunikativen Handelns“, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
2. Gimmler, Antje 1996: Institutionen und Individuum. Die implizite Institutionentheorie von Max Weber und Jürgen Habermas; Bamberg: Otto-Friedrich-Universität.
3. Habermas, Jürgen 1984: Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
4. Habermas, Jürgen 1995: Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
5. Habermas, Jürgen 1996a: Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie, Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
6. Habermas, Jürgen 1996b: Der philosophische Diskurs der Moderne. 5. Auflage. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
7. Kebir, Sabine 1991: Antonio Gramscis Zivilgesellschaft, Hamburg: VSA-Verlag.
8. Kneer, Georg 1997: Zivilgesellschaft. In: Kneer, Georg; Nassehi, Armin; Schroer, Markus (Hrsg.) 1997: Soziologische Gesellschaftsbegriffe,

- München: Wilhelm Fink Verlag.
9. Kustura, Mensur 2003: Zur Begründung der Legitimität und Ausübung von Macht in neueren Theorien der Zivilgesellschaft, Universität Osnabrück, Universitätsbibliothek Webseite: [http://elib.ub.uni-osnabrueck.de/publications/diss/E-Diss215_thesis.pdf]
  10. Kustura, Mensur 2004: Zivilgesellschaft und Demokratie: Wieviel Zivilgesellschaft braucht die moderne Demokratie? Berlin: Rosa Luxemburg Stiftung.

KRIMINALISTIČKO – KRIMINOLOŠKE SPECIFIČNOSTI EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

CRIMINALISTIC -CRIMINOLOGY SPECIFICS OF ECOLOGICAL CRIMINALITY

Nedžad Korajlić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

Almin Dautbegović

Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Bosna i Hercegovina

Driton Muharremi

Pravni fakultet Univerziteta „AAB-Riinvest“ u Prištini, Kosovo

Maida Bećirović

FIPA-Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini

SAŽETAK

Raznovrsnost i rasprostranjenost izvora i oblika ugrožavanja životne sredine uslovljava primjenu raznovrsnih krivično-pravnih, kriminoloških i kriminalističkih instrumenata, koji treba da definišu i urede pitanja iz oblasti zaštite životne sredine, ali i otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja izvršenih krivičnih djela iz oblasti ekološkog kriminaliteta. Povećanje stope ovog kriminaliteta, kao i njihovih uzroka, pojavnih oblika i na kraju posljedica, zahtijeva od vladinih i nevladinih agencija, kao i šire društvene zajednice unapređenje i usavršavanje svih oblika, kako preventivnih, tako i represivnih metoda i tehnika.

Ključne riječi: ekologija, životna sredina, ekološki kriminalitet, specifičnosti ekološkog kriminaliteta.

Key words: ecology, environment, the ecological criminality, specifics of ecological criminality.

ABSTRACT

Diversity and spreading of resources and forms of environment risks, determines application of different kinds of criminal-legal instruments, criminalistic – criminology instruments, that are supposed to define and settle down issues of environmental and spatial area and discovery,

explanation and confirmation of criminal offences committed in ecological criminality area. Due to the increase of the number of this kind of criminality and conditions that caused appearance of such offences and their consequences, it is required by the agency which is supposed to implement the law and it is also required by the entire society for improvement and perfectionism of all kinds of preventive measures as well as repressive methods and techniques.

1. UVOD

Ekološki kriminalitet je poseban vid kriminaliteta koji ima za posledicu zagađenje okoline u većem obimu ili na širem području, čime se dovodi u opasnost život i zdravlje ljudi ili uzrokuje uništenje biljnog ili životinjskog svijeta većih razmjera. Ovaj kriminalitet je zadnjih godina posebno aktuelan uslijed naglog razvoja nauke i tehnike i uvođenja novih tehnologija, korištenja novih i moćnih izvora energije, te izgradnje velikog broja industrijskih postrojenja i razvoja velikih urbanih sredina. Pored klasičnih tijela represije, u suzbijanju ovog kriminaliteta veliku ulogu imaju razne inspekcije, zavodi, nevladine organizacije i druge ustanove.¹⁰² Profilisanje pojavnih oblika kriminalnog djelovanja, njihovo pravno i krivično normiranje, ali i uočavanje sve ozbiljnijih poremećaja prirode učinili su ekološki kriminalitet jednim od savremenih

¹⁰² N. Korajlić, *Kriminalistička metodika*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2008., str.439.

ugrožavajućih faktora bezbjednosti. *Formalno-pravno ekološki kriminalitet se može definisati kao skup različitih aktivnosti pravnog ili fizičkog lica, uperenih na ugrožavanje životne sredine, a koje su krivičnim zakonima i drugim pravnim propisima određena kao krivična djela, privredni prijestupi ili prekršaji.*

Međutim, zaštita i unapređivanje čovjekove sredine vrlo je složeno pitanje. Ono se razmatra ne samo u odnosu prirode i čovjeka, već i kroz društveno-privredne odnose, jer kao izvori zagađivanja javljaju se različiti objekti, npr. objekti bazne hemijske industrije, rafinerije nafte, cementare, željezare, tvornice pesticida i otrova i sl. Značajno zagađivanje nastaje i neracionalnom i nekontroliranom primjenom raznih hemijskih i drugih sredstava u poljoprivrednoj proizvodnji i zaštiti šuma od štetočina i sl.¹⁰³

Prije prelaska na definisanje pojma životne sredine nužno je, kako navodi *M. Bošković*, razmotriti različitu terminologiju i nedosljednost u označavanju ovog pojma. Prisutno je nekoliko različitih termina, kao što su: *životna sredina, čovjekova životna sredina, čovjekova okolina, prirodna okolina, čovjekovo okruženje, čovjekova sredina, prirodna sredina, zdrava sredina, habitat, okoliš i ekosistem.* Ova različita terminologija postoji u stručnoj literaturi, u određenim zakonima i u svakodnevnom govoru kada je riječ o ekološkoj¹⁰⁴ problematici. Analizirajući navedene terminološke razlike, može se zaključiti da ti pojmovi, uglavnom, označavaju isti sadržaj, odnosno da terminološki različito određuju istu pojavu. Opredijelili smo se za termin životna sredina jer on podrazumijeva cjelokupnu sredinu u kojoj žive i rade sva bića na zemlji. Životna sredina je širi pojam od termina čovjekova sredina ili čovjekova životna sredina, čiji se sadržaji, uglavnom, odnose na životnu sredinu s aspekta rada i života čovjeka.

2. KRIVICHNOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Međunarodni sporazumi i zakoni pojedinih država štite životnu sredinu i ugrožene vrste, no pritisci koji rezultiraju njihovim kršenjem su ogromni. U igri su velike svote novca, a siromaštvo, neinformiranost i kulturne razlike otežavaju provođenje zakona. I u razvijenim i u nerazvijenim državama pohlepa i korupcija mogu nadvladati brigu za životnu sredinu. Vlade pojedinih država znaju biti neodlučne ako npr. zaštita životne sredine znači zatvaranje hemijskog pogona i otpuštanje radnika. Rješavanje tih problema je komplicirano, no zato je otkrivanje zločina protiv životne sredine relativno jednostavno, jer moderne forenzične metode znatno su olakšale otkrivanje kriminalaca koji trguju ugroženim vrstama ili zagađuju i uništavaju životne sredine. No, zbog činjenice da mnoga od tih nezakonitih ponašanja nisu ograničena samo na jednu državu, te radi raznorodnih interesa i nedostatka političke volje, takvi slučajevi rijetko završavaju na sudu.

Zavisno od oblika i metoda izvršenja protivpravnog akta, kao i od težine posljedice, ova nedopuštena ponašanja možemo klasifikovati u tri grupe: 1) *prekršaji*, 2) *privredni prijestupi* i 3) *krivična djela*. Prekršaji i privredni prijestupi predstavljaju djela sa najčešće umjerenim intenzitetom posljedice, a negativan efekt činjenja ovih krivičnih djela ne doprinosi ozbiljnom narušavanju prirodnih tokova, kvaliteta životne sredine ili zdravlja ljudi, pa su iz tog razloga i kazne znatno blaže, odnosno najčešće novčane.

Krivična djela predstavljaju ozbiljnije i teže nepoštovanje pravnih normi. Ova djela izazivaju najčešće ozbiljne posljedice po životnu sredinu i stanovništvo, a time predstavljaju i najteži oblik ekološkog kriminaliteta. Akti krivičnih djela normirani su krivičnim zakonima, a s obzirom na ovu, kao i na činjenice o težini povrede prava i štetnim posljedicama, ovi oblici kriminalnog djelovanja čine grupu djela ekološkog kriminaliteta. Za potrebe ovoga rada i za svakidašnju praktičnu aktivnost svih organa koji djeluju preventivno i represivno s ciljem zaštite životne sredine, u potpunosti zadovoljava tumačenje o objektu zaštite krivičnih djela iz glave XXVI KZ FBiH, (čl. 303-319.), koje daje *Petrović B; Jovašević D.*¹⁰⁵ Dakle, „objekt zaštite ovih krivičnih djela je priroda u najširem smislu riječi. Nju čine: prirodna bogatstva, čovjekova životna i radna sredina kao i poljoprivreda. No, u osnovi zaštite

¹⁰³ M. Bošković, *Kriminalistička metodika I*, Policijska akademija, 2005., str.396.

¹⁰⁴ Ekologija je dio biologije koji se bavi proučavanjem načina života pojedinih životinja, njihovom nastambom i odnosom prema živoj i neživoj okolini, njihovom raširenošću na Zemlji, kao i svim ostalim životnim pojavama koje su u bilo kakvoj svezi s njima. D. Modly, N. Korajlić, *Kriminalistički rječnik*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2002., str.100.

¹⁰⁵ B. Petrović, D. Jovašević, *Krivično pravo posebni dio*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2005., str.265-266.

ovih krivičnih djela jesu prirodni uslovi za život i rad čovjeka koji omogućuju njegovo rađanje, život i rad. S druge strane, tehničko-tehnološki razvoj i moderne tekovine industrijske revolucije posljednjih decenija su stvorili mnoge nove izvore ugrožavanja života i zdravlja ljudi kroz uništenje i upropašćivanje životne i radne sredine čovjeka. Djela zaštite od krivičnih djela protiv životne sredine, poljoprivrede i prirodnih dobara čine dvije grupe djela koja imaju zajednički zaštitni objekt. Prva grupa djela nastoji da se očuvaju prirodni uslovi života: vazduh, voda, zemljište, flora, fauna, ishrana od tehnološkog zagađenja koje stvaraju moderna industrija, saobraćaj i tehničko-tehnološki razvoj. Drugom grupom djela se zapravo štiti poljoprivreda kao jedna od osnovnih grana privrede kojom se omogućava ishrana stanovništva, a time i osnove za njegovo očuvanje i razvoj.“

3. SPECIFIČNOSTI ISTRAŽIVANJA EKOLOŠKOG KRIMINALITETA

Ekološki kriminalitet, kao dio sveukupnog savremenog kriminaliteta, ima niz specifičnosti koje upravo karakterišu savremeni kriminalitet, kao što su: *masovnost, dinamičnost, adekvatan stepen organizovanosti, stalna ekspanzija i prisutnost elemenata inostranosti, kao i vještine prilagođavanja novonastalim društvenopolitičkim i ekonomskim odnosima*. Svakodnevno korišćenje i primjena dostignuća nauke i tehnike ubrzali su razvoj proizvodnih snaga, izgradnju savremenih industrijskih giganata, modernu urbanizaciju i otkrivanje novih energetskih izvora. Nastao na osnovu takvog razvoja, ekološki kriminalitet pokazuje svojstva dinamičnosti i ekspanzije i sve više ispoljava element inostranosti, jer se zagađivanje ne može zaustaviti administrativnim mjerama ni državnim granicama.

Masovnost, kao jedna od bitnih karakteristika savremenog kriminaliteta, prema našem mišljenju može se kao jedno od bitnih svojstava pripisati i ekološkom kriminalitetu. Stoga se ne možemo složiti s mišljenjem onih koji smatraju da je u svakidašnjem životu prisutan mali broj ekoloških krivičnih djela. Ta tvrdnja je samo prividno tačna. Naime, mali je broj otkrivenih i registrovanih krivičnih djela iz oblasti ekološkog kriminaliteta, tj. podnesenih izvještaja (krivičnih prijava), a taj broj je još manji u domenu optuženja i osuđujućih presuda. Mnogo je veći broj izvršenih ekoloških krivičnih djela koja nisu otkrivena i dokazana, a njihovi učinioци nisu prijavljeni nadležnom tužilaštvu. Ustvari, riječ je o izvršenim ekološkim

krivičnim djelima, privrednim prijestupima ili prekršajima koji nisu evidentirani ni u jednom statističkom izvještaju (policije, tužilaštva, suda), pa se njihov stvarni broj i ne zna. U pitanju je faktički „*tamna brojka*“ ekološkog kriminaliteta koja ukazuje na broj izvršenih a neotkrivenih krivičnih djela kojima se štiti životna sredina. Očigledno je da statistika državnih organa ne predstavlja realan odraz stvarnog stanja broja izvršenih ovih delikata, pa se stoga na osnovu nje ne može donijeti objektivan zaključak, već se može govoriti samo o broju evidentiranih zabranjenih ponašanja (krivičnih djela, privrednih prijestupa, prekršaja) iz domena zaštite životne sredine.

Najčešći izvori saznanja su sredstva javnog informisanja, djelatnost inspekcijских organa i zavoda i operativna aktivnost ovlaštenih službenih lica. Prijavljivanje vrše i građani koji žive na ugroženim područjima, a do saznanja se dolazi i na osnovu anonimnih i pseudonimnih prijava. Interesantno je da, bez obzira na posljedice koje izaziva, rijetki su slučajevi samoprijavljivanja, tj. izvršioци ovih krivičnih djela ne prijavljuju svoju kriminalnu djelatnost, odnosno privredni prijestup ili prekršaj. U praksi postoje mnogobrojni problemi koji otežavaju i komplikuju potpunija saznanja o ekološkoj situaciji i o uočavanju novih oblika ispoljavanja ekoloških krivičnih djela. Potrebna su i odgovarajuća stručna znanja kako bi se pronašli adekvatniji izvori saznanja i izvršio stručniji izbor operativno-taktičkog načina postupanja u svakom konkretnom slučaju kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno ekološko krivično djelo. Zbog toga je potrebno da ovlaštena službena lica, inspekcijски organi i inspektor za zaštitu životne sredine stalno rade na poboljšanju i usavršavanju postojećih i pronalaženju novih načina saznanja i pribavljanja ekoloških informacija. S tim ciljem ovi organi bi trebalo da utvrde najveće i najčešće zagađivače, kao i potencijalne zagađivače, i da prema njima usmjere određenu aktivnost, kako bi blagovremeno bili informisani o slučajevima ugrožavanja životne sredine za koje postoje osnovane sumnje da su prouzrokovani izvršenjem nekog od ekoloških krivičnih djela. Jedan dio ovih zadataka mogu uspješno da rade i ovlaštena službena lica izvršavajući svakodnevne zadatke.

Efikasno djelovanje i brzi izlazak na mjesto događaja, pravilno obezbjeđenje lica mjesta i blagovremeno uključivanje u rad odgovarajućih vještaka, ima višestruki kriminalistički značaj. Timski rad uviđajne ekipe omogućava posvećivanje pune pažnje specifičnostima tragova i predmeta i blagovremenom uzimanju uzorka, kako bi se primjenom naučnih metoda obezbijedili kvalitetni dokazi. Ovakvo postupanje, uz primjenu

određenih kriminalističkih metoda, podrazumijeva da će dobijene informacije biti adekvatne stvarnom činjeničnom stanju konkretnog zagađivanja, što znači da će dobiti relevantne informacije koje jedino mogu da usmjere dalji tok kriminalističke obrade.

Na osnovu tragova i predmeta pronađenih na mjestu događaja i podataka dobijenih u razgovorima, ovlaštena službena lica, uz konsultaciju s vještacima odgovarajuće struke i u saradnji s nadležnim inspekcijskim organima, preduzimaju određene mjere kako bi razjasnili i dokazali krivično djelo, privredni prijestup ili prekršaj, ne čekajući završetak uviđaja.

Operativna djelatnost na razjašnjavanju i dokazivanju ovih delikata mora započeti odmah po dobijanju informacija, koje omogućavaju postavljanje verzija i planiranje daljih operativno-taktičkih i tehničkih mjera i radnji, kao i istražnih radnji. Suprotno je kriminalističkim pravilima da se čeka na završetak uviđaja, jer tako protiče dragocjeno vrijeme, a s njim i mogućnost prikupljanja novih relevantnih informacija. Upravo s vršenjem uviđaja odvija se i operativna djelatnost na razjašnjavanju krivičnog djela i prikupljanju činjenica koje mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku. Tokom uviđaja i drugih radnji dokazivanja neophodno je usmjeriti pažnju na pronalazjenje i prikupljanje relevantnih materijalnih tragova i na pravilno vještačenje, kao i na prikupljanje raspoloživih operativnih informacija. Uviđaj mora biti prilagođen svim specifičnostima ovog ekološkog delikta i u funkciji njegovog potpunog razjašnjavanja i dokazivanja. Određena vještačenja moraju biti završena u najkraćem roku, kako bi nove informacije i činjenice poslužile za planiranje novih verzija i usmjeravanje daljeg toka kriminalističke obrade. Mišljenje vještaka ima posebnu ulogu i značaj i direktno utiče na ishod postupka. Bitno je prilikom izbora vještaka voditi računa o tome da to bude lice odgovarajuće struke, odnosno institucija koja može kompletno i stručno da obavi vještačenje pronađenih tragova i predmeta i da svojim mišljenjem obuhvati sva pravno relevantna pitanja. Uviđaj često mora da se vrši na velikom prostoru, da obuhvati velike teritorije i akvatorije (na zemlji, na vodi i pod vodom) i veći broj ekoloških objekata. Kada u atmosferu odlaze gasovi, para, prašina, zagađivanje se prostire kilometrima. Uviđaj mora obuhvatiti cjelokupnu oblast zagađivanja. S obzirom na činjenicu da se uviđaj uglavnom obavlja na širem području, a polazeći od iznesenog mišljenja o sastavu uviđajne ekipe, potrebno je da ova ekipa bude sastavljena od više predstavnika, kako bi se uviđaj mogao uspješno

obaviti na cijelom području zagađivanja, pri čemu je nužno prethodno podijeliti mjesto događaja na posebne segmente. Tokom uviđaja obavezno je pregledati određena postrojenja, uređaje i aparate čija je namjena u funkciji zaštite životne sredine i utvrditi njihovu ispravnost i funkcionisanje u vrijeme nastupanja zagađivanja. Stoga je kod ovih krivičnih djela nužno praktikovati situaciona vještačenja, gdje vještaci neposrednim prisustvom na licu mjesta sagledavaju ekološku situaciju sa svim postojećim problemima, pa su u toku cijelog događaja, što upravo daje operativnu dimenziju ovim ekspertizama.

Osim navedenih radnji, u toku uviđaja treba obavezno pregledati određenu dokumentaciju koja je u uzročnoj vezi sa zagađivanjem životne sredine. Prema potrebi treba je oduzeti i propisno zapečatiti, a kasnije izvršiti vještačenja, vodeći računa o mogućim falsifikatima, uništenju ili nestanku dijela dokumentacije. U tom slučaju treba odmah preduzeti adekvatne mjere i radnje kako bi se pronašla, bez obzira na to u kakvom se stanju nalazi. Takođe, tokom uviđaja treba obaviti potrebne razgovore sa svim licima kojima su poznate bilo kakve činjenice povodom konkretnog događaja, kako bi se izbjegle promjene iskaza usljed eventualnih različitih uticaja, a čiji interesi nisu u funkciji krivičnog gonjenja odgovornih lica za učinjeno zabranjeno djelo iz oblasti ekologije. Zbog toga još u fazi uviđaja potrebno je angažovati nadležne inspekcijske organe, koji treba odmah da se uključe u dalji tok kriminalističke obrade, kako bi kao specijalizovani organi zajedničkim djelovanjem i saradnjom s ovlaštenim službenim licima doprinijeli prikupljanju kvalitetnih činjenica za daljnji tok postupka. U postupku razjašnjavanja i dokazivanja ovih delikata postoje raznovrsna vještačenja, kao što su: sudskomedicinska, ihtiološka, veterinarska, biološka, hidrometeorološka, tehnička, tehnološka, kao i druge vrste vještačenja u zavisnosti od konkretne ekološke situacije.

Da bi se otkrio izvršilac ovih delikata i odgovorilo na zlatna pitanja kriminalistike, potrebno je, na osnovu već prikupljenih činjenica, istraživanje usmjeriti na lokaciju neposrednog izvora zagađivanja, jer je izvršilac morao djelovati na tom prostoru u obimu koji predstavlja krivično djelo, privredni prijestup ili prekršaj. Na osnovu pronađenih tragova, rezultata vještačenja, prikupljenih obavještenja, informacija i drugih korisnih činjenica i okolnosti, uz analizu odgovarajuće dokumentacije postavljaju se verzije o mogućem krugu izvršilaca konkretnog delikta. Postavljene verzije se provjeravaju realizacijom planiranih operativno-taktičkih i istražnih radnji.

U tom postupku se eliminišu neosnovane verzije, a na osnovu novih indicija postavljaju se nove, sve dok se ne dođe do verzije koja ukazuje na izvršioca određenog delikta i koja je potkrijepljena adekvatnim ličnim i materijalnim dokazima.

Složenost oblika i subjekata ugrožavanja životne sredine, kao i ekološke, socio-ekonomske i bezbjednosne posljedice počinjenih akata uslovili su da se iz kišobrana forenzičkih disciplina razviju specifične metode i tehnike otkrivanja i vještačenja, jednim imenom nazvane *environmentalnom forenzikom*¹⁰⁶. **Najznačajnije metode i tehnike environmentalne forenzike, koje su svoju potvrdu relevantnosti doživjele i tokom različitih sudskih procesa za djela ekološkog kriminaliteta, jesu:**¹⁰⁷ hronološka studija staništa, izrada fotografskih snimaka, hemijski otisci i vremenske analize upotrebom radioaktivnih izotopa. Poput drugih forenzičkih disciplina, i environmentalna forenzika treba da pomogne utvrđivanju odgovora na pitanja Ko? Kako? Kada? Gdje? Čime? i Zašto? je počinio određeno djelo. U tom cilju environmentalna forenzika inkorporira saznanja različitih naučnih oblasti (ekologija, hemija, biologija, fizika, meteorologija, istorija, geografija, geologija, hidrologija i dr.) i koristi različita tehnička sredstva kako bi utvrdila postojanje ili izvršenje određenog delikta prema životnoj sredini i zdravlju ljudi, procijenila posljedice i, svakako, ukazala ili pomogla da se ukaže na izvršioca određenog nedozvoljenog ponašanja, odnosno svojim saznanjima pomogla rekonstrukciji sa vremenskog, prostornog ili tehničko-tehnološkog aspekta.¹⁰⁸

4. ZAKLJUČAK

Za uspješno otkrivanje, razjašnjavanje, dokazivanje, sprječavanje i suzbijanje ekološkog kriminaliteta pretpostavka je postojanje odgovarajućih standarda o kvalitetu života koji se želi postići ili održati. Da bi se sve to postiglo, neophodno je donijeti odgovarajuću zakonsku regulativu i educirati pripadnike svih vladinih i nevladinih agencija koji kontrolišu primjenu zakonske regulative. Dakle, kao jedan veoma važan faktor u ekološkom kriminalitetu je educiranost pripadnika agencija za provedbu zakona, naročito onih koji su po linijama rada usmjereni na ovu problematiku. Međutim, ne smije se zanemariti ni tehničko-tehnološka opremljenost tih agencija, koje veoma često zbog nerazumijevanja vlasti na različitim nivoima, ostaju zapostavljene i neadekvatno opremljene. Nedostatak stručnih i specijalizovanih kadrova negativno se odražava i utiče na postojanje mnogih problema koji se reflektuju još u fazi obezbjeđenja mjesta izvršenja ovih delikata. Specifičnost ovih delikata nalaže i posjedovanje posebnih stručnih znanja svih lica koja učestvuju u njegovom otkrivanju, razjašnjavanju i dokazivanju. U našoj praksi to nije slučaj, jer u razjašnjavanju i dokazivanju ekološkog krivičnog djela učestvuju lica kojima ova problematika nije dovoljno poznata. Zbog toga ovlaštena službena lica na svim nivoima treba da stiču znanja različitog nivoa i stepena sve do vrhunskih stručnjaka, kako bi tim obrazovanjem mogla udovoljiti zahtjevima koji im se postavljaju u obezbjeđivanju dokaza kod ovih zabranjenih ponašanja. Takođe, sama zakonska regulativa i tehničko-tehnološka opremljenost i stručna popunjenost neće imati adekvatnog efekta ako ne bude svijesti građana o značaju kvaliteta uslova života. U situacijama gdje je ispoljena nedozvoljena aktivnost na polju ekološkog kriminaliteta veoma značajnu ulogu igraju mediji i saradnja agencija za provedbu zakona sa medijima, gdje se moraju izgraditi partnerski odnosi, jer će sama obostrana saradnja doprinijeti boljem informisanju javnosti, koja bi u ovakvim situacijama trebala biti u toku potencijalnih prijetnji, kako bi pravovremeno mogli poduzeti aktivnosti na svojoj zaštiti.

¹⁰⁶ Naučno definisanje environmentalnu forenziku određuje kao disciplinu kriminalističke tehnike koja razvija i primjenjuje znanja, metode i sredstva otkrivanja, istrage, vještačenja materijalnih dokaza i razjašnjavanja delikata u oblasti ugrožavanja životne sredine.

¹⁰⁷ Opširnije vidjeti M. Bošković, Forenzika životne sredine - identifikacija dokaza počinjenih dela ekološkog kriminala, *Bezbednost*, br. 3., vol. 49., str. 132-143., 2007.

¹⁰⁸ M. Bošković, Forenzika životne sredine - identifikacija dokaza počinjenih dela ekološkog kriminala, *Bezbednost*, br. 3., vol. 49., str. 132-143., 2007.

5. LITERATURA

1. B. Petrović, D. Jovašević, Krivično pravo II, Pravni fakultet, Sarajevo, 2005.
2. D. Modly, M. Šuperina, N. Korajlić, Rječnik kriminalistike, Udruga kriminalista Hrvatske, Zagreb, 2008.
3. D. Modly, N. Korajlić, Kriminalistički rječnik, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2002.
4. Dž. R.de Žarden, Ekološka etika-Uvod u ekološku filozofiju, J.P.Službeni glasnik, Beograd., 2006.
5. M. Bošković, Forenzika životne sredine-identifikacija dokaza počinjenih dela ekološkog kriminala, Bezbednost, br. 3., vol. 49., str. 132-143., 2007.
6. M. Bošković, Kriminalistička metodika I, Policijska akademija, Beograd, 2005.
7. M. Muhović, Uvod u etiku, Graffo M d.o.o, Sarajevo, 2005.
8. N. Korajlić, Kriminalistička metodika, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2008.

KRIVIČNO–PRAVNI I SAOBRAĆAJNO–KRIMINALISTIČKI ASPEKTI PREVARA U OSIGURANJU

CRIMINAL-LEGAL AND TRAFFIC–LEGISLATIVE ASPECTS OF FRAUD IN INSURANCE

Osman Jašarević

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Savremeni uslovi života nameću svakodnevnu, gotovo neizostavnu upotrebu motornih vozila. Njihovo korišćenje odavno je prestalo da bude luksuz, već predstavlja svakodnevnu potrebu čovjeka. Zbog velike potrebe i snage kojom raspoložu, motorna vozila stvaraju povećani rizik od nastanka šteta u saobraćaju, požarima na vozilima i drugim kvazirepresivnim djelatnostima. Štete koje nastaju upotrebom vozila su masovne i velike, bilo da se radi o tzv. materijalnim ili nematerijalnim štetama (povrede ili ugrožavanja). Finansijsko vrednovanje štetnih posljedica saobraćajne nezgode veoma je složeno i često puta dugotrajno, jer je gotovo nemoguće odrediti svu štetu koja nastaje iz saobraćajne nezgode. Naknadama koje oštećeni dobijaju od osiguranja po pravilu se može popraviti samo dio pretrpljene štete, te se na tom osnovu ne može steći stvarna predstava o ukupnoj šteti. Ipak, u praksi najbrže i u najvećem dijelu štete iz saobraćajnih nezgoda isplaćuju se iz sredstava osiguranja osiguravajućih društava. Stoga osiguravajuća društva imaju poseban interes da spriječe moguće prevare prilikom isplate naknade po osnovu nastalog štetnog događaja od koga je osiguranik zaštićen sklopljenim ugovorom o osiguranju.

Osiguravajuća društva sa svojom postojećom organizacijom, dosadašnjom lošom saradnjom i kadrovskom nesposobnošću predstavljaju pogodno tlo za realizaciju unosne zarade.

Sve ovo ukazuje da u Bosni i Hercegovini i nema mjerodavnih pokazatelja za aktuelni navedeni problem prevara, niti se ovom problematikom neko od subjekata sistema ozbiljnije bavi, tako da navedeno stanje predstavlja pogodno tlo prevarantima u sticanju zarade na lahak način.

Ključne riječi: prevara, prevarant, osiguranje, automobil, inscenirane saobraćajne nezgode,

požar, lažno prijavljivanje, materijalna šteta, nezakonita dobit, lažan alibi, lahka zarada.

Key words: fraud, deceiver, insurance, motor car, staged car accidents scam, fire, false reporting, material damage, illegal profit, false alibi, lucrative earnings.

ABSTRACT

Modern life conditions have imposed a daily, almost inevitable use of motor vehicles. Their use has ceased to be a luxury for a long since, but a daily necessity. Because of its great power at its disposal, motor vehicles create an increased risk of damage occurrence in traffic, on fire vehicles and other *quasi-repressive* activities. Damages arising from the use of vehicles are massive and large, whether it is so-called tangible or intangible damages (injuries or threats). Financial evaluation of the traffic accident's noxious consequences is very complex and often long-lasting, since it is almost impossible to determine the complete damage arising from the traffic accident. By compensations that damaged person get from the insurance, usually can be fixed only part of the damages, and on this basis a real representation of the total damage could not be obtained.

However, in a practice, *fastest and most part of the fee damages*, from a traffic accidents are paid from the fund insurance companies. Therefore, insurance companies have a special interest to prevent possible fraud in the payment of compensation on the basis of arised adverse events from whom the insured person is protected by contract of insurance.

Insurance companies with their existing organization and the prior poor cooperation and human incompetence, represent a fertile ground for the realization of lucrative earnings.

All this suggests, that in Bosnia and Herzegovina, there is no relevant indicators for the current mentioned problem of fraud, nor is this a problem of dealing of serious subjects of the system, so that the above situation represents a fertile ground for grifters to gain profits in the easy way.

1. UVOD

Prevara predstavlja jedan institut obligacionog prava. Prevara se još u pravnom sistemu naziva i kvalifikovanom ili izazvanom zabludom. Ako jedna strana izazove zabludu kod druge strane ili je održava u zabludi u namjeri da je time navede na zaključivanje ugovora, može se govoriti o prevari kao krivičnom djelu propisano pozitivnom zakonskom normom. Imajući u vidu navedenu formulaciju prevare, prevara u sebi sadrži dva normativna elementa:

- Namjeru jednog ugovarača da kod drugog izazove ili održi zabludu kod lica da bi ovo zaključilo ugovor.
- Formiranu pogrešnu predstavu na strani drugog ugovarača.

Namjeru lica/osobe koje čini prevaru treba razumjeti kao njegovu svijest da će radnje koje je preduzeo izazvati zabludu kod drugog lica. Ona se realizuje putem radnji ili postupaka koji proizilaze iz aktivnog ili pasivnog ponašanja lica/osobe koje čini prevaru (npr. lažno uvjeravanje da stvar posjeduje određeni kvalitet ili pak prikrivanje činjenica koje bi bile odlučne za donošenje odluke na strani lica/osobe u zabludi, a pasivno ponašanje postoji u slučaju kada jedno lice/osoba primijeti kod drugog lica zabludu ali ništa ne učini da je otkloni).

Dok se zabluda uzima u obzir kao razlog poništenja u postupku dokazivanja samo ako je bitna, kod prevare uzrok ništavosti postoji i kada izazvana zabluda nije bitna. Nije potrebno da je u pitanju bitna zabluda, ali je potrebno da je prevara bitna za zaključivanje ugovora.

Naknada štete može se tražiti nezavisno od poništenja ugovora. Moguće je da prevareni štetu zahtijeva i ako je ugovor poništen, kao i kad nije. Ukoliko ugovor ostaje na snazi, nesavjesna strana dužna je da naknadi štetu koju lice/osoba uslijed toga trpi. I prevarna radnja trećeg može imati posljedice na ugovor.

U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, odnosno pravu prevara utiče na sam ugovor ukoliko je druga ugovorna strana u vrijeme zaključenja ugovora znala ili morala znati za prevaru trećeg

lica. Ali kada je u pitanju dobročin ugovor, prevara trećeg lica će uvijek biti razlog ništavosti ugovora (bez obzira da li je druga strana znala ili morala znati za prevaru).

2. PREVARE U OSIGURANJU

U poslovnom svijetu, kada se govori o djelatnosti osiguranja, često se može čuti da se sve može osigurati, odnosno da sve može biti predmetom osiguranja. Na prostoru Bosne i Hercegovine egzistira veliki broj osiguravajućih društava različite ekonomske moći i kroz to različitih poslovnih namjera. Borba za premiju između osiguravajućih društava stavlja u drugi plan stvaranje jedinstvenog informacionog sistema koji bi pratio prodaju i štete, te omogućio nastup društva na tržištu osiguranja pod istim uslovima i uz poštivanje poslovne etike.

Kako sve može biti predmetom osiguranja, tako sve može biti i predmetom prevare od momenta nastanka „štetnog događaja“. Prevare u osiguranju su u korelaciji sa društvenoekonomskim uslovima i standardom društva u cjelini.

Prevare u osiguranju postoje od kada postoji i djelatnost osiguranja, tj. od početka djelovanja prvog osiguravajućeg društva, tačnije rečeno u XVII vijeku.

Međutim, na početku njihovog javljanja slabo je iko posvećivao pažnju u devijantnom smislu, a najvjerovatnije i zbog toga što se tada uglavnom osiguravao teret prevožen brodovima, pa se može kazati da je osiguranje i nastalo iz pomorskog osiguranja, tako da nikome nije ni padalo na pamet da bi potopio brod sa teretom u namjeri da bi dobio naknadu po osnovu ugovora o osiguranju tereta. Konstantna borba protiv prevara uglavnom je problematika svakog osiguravajućeg društva za sebe, i nastaje u momentu pojave sumnje u toku nastanka osiguranog predmeta (slučaja). Problemi prevara u osiguranju se svakodnevno javljaju, a posebno u osiguravajućim društvima sa prepoznatljivim portfeljom i ekspeditivnošću u isplati šteta.

2.1 Prevare kod osiguranja motornih vozila

Imajući u vidu veliki broj motornih vozila u aktivnom i pasivnom stanju na drumovima, odnosno obimno stanje portfelja, prevare u osiguranju motornih vozila su svakako najbrojnije prevare u osiguranju uopšte. Većina evidentiranih prevara prijavljene su kroz lažirane saobraćajne

nezgode koje je veoma teško dokazivati, jer su vlasnici vozila skloni prikazivati ubjedljive a neistinite činjenice služeći se lažnim alibijem, kako za sebe tako i za motorno vozilo koje osiguravaju. Najveći dio prevara odnosi se na prevare u osiguranju vlasnika motornih vozila za štete pričinjene trećim licima, osiguranju po osnovu autoodgovornosti. Oblici ovakve vrste prevara najčešće se javljaju kroz povećanje stvarne visine štete, tj. prikazivanjem uvećanog oštećenog zahtjeva, davanjem lažne izjave/iskaza prilikom prijavljivanja ili u toku procesnog dokazivanja, odnosno, prikazivanjem neistinitih činjenica u prijavnom zahtjevu o nastaloj (fiktivnoj-neadekvatno prikazanoj) šteti.

Brojčano stanje ovih vrsta prevara je znatno manje od prevara koje su svakodnevno prisutne po osnovu osiguranja motornih vozila a odnose se na inscenirane saobraćajne nezgode, odnosno na kvazisaobraćajne nezgode koje se lažno prikazuju i nemaju veze sa štetom na motornom vozilu za koju stranka podnosi odštetni zahtjev.

2.2 Prevare po osnovu automobilske odgovornosti

Prema načinu nastanka, prevare nastale po osnovu saobraćajnih nezgoda-automobilske odgovornosti mogu se svrstati u slijedeće grupacije:

2.2.1 Dogovorene saobraćajne nezgode

Kada se učesnici dogovore (lažiraju saobraćajnu nezgodu kao da je prava) oko mjesta događaja, načina kako se nezgoda dogodila (međusobno zasljepljivanje u vožnji pod dugim svjetlima prilikom izlaska iz krivine i sl.), oštećenjima koja su nastala, a nije isključeno da oštećenja ne proizvedu, namjerno prikazujući tako slijetanje sa kolovoza i bočni udar u željezne branike, s namjerom da nakon „saobraćajne nezgode“ odlaze u policiju sa detaljno dogovorenim saobraćajnom situacijom i oštećenjima radi podnošenja prijave o saobraćajnoj nezgodi. Nakon prijave u policiji, prevaranti insceniranih saobraćajnih nezgoda se pojavljuju kod osiguravajućih društava s namjerom podnošenja odštetnog zahtjeva.

2.2.2 Isprovocirane nezgode

Isprovocirana kolizija sa drugim vozilom. Naime, isprovocirana zabluda prema drugom vozaču i vozilu (vozač u koliziji zbog nekorektnog odnosa vozača ispred njega u vožnji). Kada se vozač (prevarant profesionalac) kreće sa svojim vozilom

ispred drugog vozila, on iznalazi najpogodnije vrijeme-moment kolizije sa drugim vozilom-vozačem, kada u svom vozilu isključuje osigurač strujnog kruga (štop svjetala i dr.), kako bi povećao nenadni rizik vozila koje se kreće iza njega, odnosno naleta stražnjeg vozila na njegovo vozilo. Kada to iscenira, ponovo dovodi strujni krug u ispravno stanje, zaustavlja vozilo, izlazi iz njega i postavlja pitanje vozaču: “Zašto me to udari?”. Vozači o kojima je riječ oprezno i mudro biraju žrtvu (nesigurne vozače, početnike, brzace čija su vozila nova ili u dobro očuvanom stanju), a kada su njihova vozila lošijeg stanja, prethodno osigurana kod nekog od društava.

2.2.3 Oduzimanje prvenstva prolaza

Često u ovakvim saobraćajnim situacijama postoji dogovor između dva učesnika u saobraćaju, bira se nepregledna raskrsnica, u kasnim večernjim satima, pod smanjenom vidljivošću, pristupa se simulaciji saobraćajne nezgode u ubostranom interesu učesnika.

Isprovocirana saobraćajna nezgoda na pripremljene tragove kočenja. Naime, kada je motorno vozilo oštećeno u nekoj drugoj saobraćajnoj nezgodi, vozač prevarant na njemu pogodnom mjestu-kolovozu pripremi tragove kočenja, komade stakla, boje laka, zemlje-blata i drugog materijala, kada se čeka drugi slučajni učesnik da dođe i sudjeluje u saobraćajnoj nezgodi ili da dođe dogovoreni učesnik, jer su već unaprijed sve dogovorili.

2.2.4 Inscenirane nezgode

Radi se o saobraćajnoj nezgodi kada oba učesnika dogovorno insceniraju nezgodu, a jedno od vozila je u većini slučajeva već oštećeno. Imajući u vidu ovu vrstu saobraćajnih nezgoda, provjerena praksa pokazuje da se „nastale materijalne štete“ prijavljuju kod više osiguravajućih društava.

2.2.5 Fiktivne saobraćajne nezgode – papirne nezgode

Narod je dohaberio, a praksu je provjerila i potvrdila, kako su zabilježeni slučajevi na području pojedinih kantona Federacije Bosne i Hercegovine da su u rukama učesnika budućih saobraćajnih nezgoda pronađeni ovjereni policijski zapisnici. Učesnici fiktivne saobraćajne nezgode sami po sopstvenom nahodjenju planski kreiraju saobraćajnu nezgodu, a kroz to saobraćajnu situaciju, da bi bilo uvjerljivije, skiciraju tragove nastale u toku i poslije saobraćajne

nezgode, kada takvu saobraćajnu situaciju unose u pripremljeni zapisnik. Imajući u vidu navedena devijantna ponašanja i zloupotrebe zapisnika, utvrđena je nova protokolarna aktivnost zapisnika o saobraćajnoj nezgodi, tako da se zapisnici o nastaloj nezgodi dostavljaju oficijelno – službenim putem, što jedan vremenski period nije bio slučaj. Postojeće – nastale saobraćajne nezgode se koriste za uvećanje materijalne štete.

Nisu rijetki slučajevi da oštećeni učesnici u saobraćajnoj nezgodi sami nanose nova oštećenja na već postojeće oštećeno vozilo, a u dobrom broju slučajeva u tome im pomažu procjenitelji koji su u sprezi sa njima po različitim osnovama, posebno ako se radi o uslužnom zapisniku za drugo osiguravajuće društvo.

2.2.6 Lažiranje tjelesnih povreda, posebno trzajnih povreda vratnog dijela kičme

Već u više slučajeva je zabilježeno prilikom lakših saobraćajnih nezgoda sa manjom materijalnom štetom da učesnik – podnosilac zahtjeva za obeštećenje u saradnji sa lokalnim ljekarima, bezrazložno stavlja okovratnik i prijavljuje nematerijalnu štetu u vidu povrede vratne kičme, nastalu naglim trzanjem glave i vratnog dijela kičme, prouzrokovano nenadanim sudarom vozila.

2.3 Metodika otkrivanja prevara u saobraćajnim nezgodama

Sumnju, činjenice i činjenično stanje da se radi o kriminalnom ponašanju prevara svojim operativnim radom otkriva i ukazuje da postoji elemenata prevare procjenitelj prilikom vizuelnog, opisnog i fotografskog snimanja i skiciranja nastale štete na morornom vozilu. Od momenta indicijalnog uočavanja štetnog događaja pristupa se interdisciplinarno sa više aspekata, i to:

- tehničkog
- pravnog i
- operativnog (prikupljanje podataka preko povjerljivih posrednika).

Kada se govori o činjenicama koje ukazuju na postojanje krivičnog djela prevare, isti se mogu podijeliti u dvije skupine:

- opće pokazatelje (podaci o osobi/licu koja podnosi oštetni zahtjev, motiv prevare, prethodne prijave materijalnih šteta, prijavljene saobraćajne nezgode odmah poslije zaključenja polise osiguranja, vrijeme i mjesto dešavanja saobraćajne nezgode) i
- specijalne pokazatelje (ovi pokazatelji

su karakteristični u zavisnosti od vrste osiguranja).

Na obradi materijala saobraćajne nezgode sa elementima prevare radi formirani tim sastavljen od stručnih lica/osoba, koji je u direktnoj saradnji sa policijskim službama.

Policijske i druge evidencije su zabilježile veliki broj slučajeva gdje se sumnja u regularan nastanak nezgode u odnosu na način kako je to prijavljeno, ali ne postoje pravno valjani činjenični dokazi koje bi sud u eventualnom sporu koristio kao mjerodavne dokaze.

Može se navesti nekoliko načina saznanja za uspješno metodološko razrješavanje prevara u osiguranju, kao što su:

- ❖ Korektan i blagovremen izvjestilački odnos javnosti – građana po saznanju za prevare,
- ❖ Međusobna povjerilačka i korektna saradnja osiguravajućih društava,
- ❖ Saradnja društava sa agencijama u osiguranju i posrednicima – povjeriocima,
- ❖ Utvrđena, profesionalna i korektna saradnja osiguravajućih društava sa policijom,
- ❖ Dugogodišnje iskustvo, stručnost i profesionalna aktivnost zaposlenih lica/osoba u osiguravajućim društvima.

2.4 Policijska uloga u otkrivanju i suzbijanju prevara

Prema nekim statističkim podacima policije i osiguravajućih društava, prevare u osiguranju zauzimaju jedan znatan procenat svih prevara kao krivičnih djela, tako da i ova vrsta prevara predstavlja u ukupnoj masi evidentiranih prevara značajno mjesto evidentiranih kriminalnih aktivnosti, čemu se posvećuje poseban prioritet u rješavanju ove vrste devijantnog ponašanja od strane aktivne policije.

Naprijed navedeno činjenično stanje ima za posljedicu veoma poraznu činjenicu da se najveći broj prevara koje se javljaju kroz saobraćajne nezgode otkriva u osiguravajućim društvima, a ne od strane policije, čija je to i jedna od osnovnih djelatnosti kroz vršenje uviđaja i na drugi način izvornog saznanja za ovakve informacije.

Već je naglašeno da postupovna metodika otkrivanja prevara ima multidisciplinarni karakter i uspješnost, jer je za otkrivanje i procesuiranje istih potrebno stručno znanje iz različitih oblasti nauke i struke, a što je potvrđeno u praksi.

Imajući u vidu prevaru kao jedan od pojava

oblika krivičnih djela, u praksi za njeno otkrivanje, razrješavanje, sprečavanje i suzbijanje bave se različite specijalizovane policije: saobraćajna/prometna – uviđajna policija, kriminalistička policija, policija za organizovani kriminal i druge službe koje mogu doprinijeti predupređenju prevara. Indikativno je a važno naglasiti da je vrlo mala – slaba saradnja na nivou osiguravajućih društava i navedenih policijskih službi, agencija i sl., odnosno razmjena važnih informacija je veoma loša. Jedan od zadataka policije na otkrivanju lepeze prikazanih (insceniranih, fingiranih, dogovorenih i sl.) saobraćajnih nezgoda nije nimalo lagan, jer su i praksa i dosadašnje iskustvo pokazali da su prevare u saobraćajnim nezgodama teško dokazive. Kako se saobraćajne nezgode najčešće simuliraju od strane dva vozača, od kojih jedan vozač uvijek prizna svoju odgovornost, koristeći se lažnim alibijem odnosno neistinitim činjenicama, tako da to na samom početku operativnog razrješavanja činjeničnog stanja i utvrđivanja istine predstavlja otežavajuću okolnost, što istražnu djelatnost može odvesti u pogrešnom pravcu. Sve ovo ukazuje na interesovanje policije i policijskih struktura za prevare u saobraćaju, odnosno ovu vrstu kriminaliteta, koja ne bi trebala da bude zanemariva.

2.5. Pokazatelji o prevarama u svijetu

Prema izvještaju Evropske komisije za osiguranje, iz 2007. godine utvrđena je minimalna suma za prevare u osiguranju u 25 zemalja Evropske unije, što iznosi 8 milijardi EUR-a, a što je oko 2% godišnje premije osiguranja.

Prema izvještaju nacionalnih udruženja osiguravača iz 2007. godine, u stvarnosti se radi o znatno većem procentu. Tako istraživanja pokazuju da u Njemačkoj prevare u osiguranju koštaju osiguravajuća društva oko 4 milijarde EUR-a godišnje.

Smatra se da između 8 i 10 % ukupno podnesenih odštetnih zahtjeva iz osnova autoodgovornosti predstavlja lažne zahtjeve.

U SAD-u su u 1999. godini prevare osiguravajuća društva koštale 96,2 milijarde dolara. Zaključujući iz navedenog, prema ukupnom broju stanovnika u SAD-u prevare u osiguranju po svakom stanovniku iznose 284 do 342 dolara, a u području autoodgovornosti 44 dolara godišnje po svakom stanovniku SAD.

3. ZAKLJUČAK

Naplata i pokušaj naplate za nastalu materijalnu i nematerijalnu štetu (povrede i ugrožavanja zdravlja ljudi i imovine) po osnovu prevara u osiguranju na prostorima Bosne i Hercegovine je postala pojava, i za pojedince – prevarante predstavlja unosan posao i način zarade kada je teško doći do novca. Prevaranti se rukovode izrekom: „Novac je tu, tu na ulici, samo ga treba znati uzeti“.

Osiguravajuća društva sa svojom postojećom organizacijom, dosadašnjom međusobnom saradnjom (lošom saradnjom) i kadrovskom osposobljenošću, bolje bi bilo kazati onesposobljenošću, predstavljaju pogodno tlo za realizaciju unosne zarade.

Sve ovo ukazuje da u Bosni i Hercegovini i nema nikakvih pokazatelja za navedeni aktuelni problem prevara, niti se ovom problematikom neko od subjekata sistema ozbiljnije bavi, tako da i organizacijska nepovezanost – nesređenost osiguravajućih društava, nepotpune baze podataka, programska neuvezanost sa policijskim službama, predstavlja savezništvo pojedincima i grupama u poslovima prevare i lahke zarade.

4. LITERATURA

1. Borić V., Pomorski agent, Rijeka, 1992.
2. Borač F., Osiguranje u vezi sa prijevozom opasnih tvari, 1999. članak
3. Crnić., Osiguranje i naknada štete u saobraćaju, 1987. monografija, knjiga
4. Ilić I., Obavezno osiguranje od automobilske odgovornosti u Republici Hrvatskoj Zagreb, 1995. monografija –knjiga
5. Ilić I., Obavezno osiguranje, 1991. članak
6. Ilić I., Obavezno osiguranje odgovornosti za štete prouzročene upotrebom motornih vozila, 1992. Članak
7. Jašarević O., Alibi kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku, knjiga, Kiseljak, 2009.
8. Lui S., Štete od neosiguranih i nepoznatih motornih vozila, 1996. članak
9. Markov J., Značajke osigurateljne obaveze u osiguranju života s dopunskim osiguranjem od posljedica nesretnog slučaja nezgode, 1998, članak
10. Romšlajn Đ., Osnove promatnog prava i osiguranja, 1994., monografija-knjiga
11. Vodinec V., Saobraćajna kriminalistika, metodika obrade saobraćajnih nesreća na putevima vodi i u vazduhu, Beograd 1986.
12. Krivični zakon Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Oktobar 1991.
13. www.saifbih.ba
14. www.osiguranje.ba
15. www.vus.hr

PRIMJENA MEĐUNARODNOG HUMANITARNOG PRAVA U NEMEĐUNARODNIM ORUŽANIM SUKOBIMA

APPLICATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN NATIONAL ARMED CONFLICT

Ajla Škrbić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Nemeđunarodni oružani sukobi su sukobi u kojima se neprijateljstva odvijaju na području jedne države, i to između oružanih snaga te države i odmetničkih oružanih snaga ili drugih organiziranih naoružanih skupina koje imaju kontrolu nad dijelom područja predmetne države. U ovim oružanim sukobima prvenstveno se primjenjuju član 3. Ženevskih konvencija i odredbe Protokola II iz 1977. godine, ali i mnoge druge odredbe međunarodnog humanitarnog prava koje su zajedničke za sve vrste oružanih sukoba. Evidentno je da međunarodna zajednica ide u pravcu stvaranja jus cogens normi od međunarodnog humanitarnog prava. Navedeno je jako bitno i veoma potrebno, jer odredbe koje će se primjenjivati u oružanom sukobu ne trebaju ovisiti od toga da li je riječ o međunarodnom ili nemeđunarodnom oružanom sukobu. U svakom sukobu žrtve su te koje se trebaju zaštititi, te je iz tog razloga nebitno kakvog je karaktera sukob - bitno je samo da sukob postoji i da se žrtve moraju zaštititi.

Ključne riječi: međunarodno humanitarno pravo, međunarodni oružani sukob, nemeđunarodni oružani sukob, civili, ljudska prava, suverenost.

Key words: international humanitarian law, international armed conflict, national armed conflict, civilians, human rights, sovereignty.

ABSTRACT

National armed conflicts are conflict where hostilities are taking place in one state between the armed forces of the state and the outlaw armed forces or other organized armed groups which have control over one part of underlying country. In these armed conflict, article 3. of Geneva convention and regulations of Protocol

II of 1977 are primarily applied, and many other international humanitarian law provisions which are common for all types of armed confrontations. It is evident that international community is heading towards creating the jus cogens norms of international humanitarian law. Above mentioned is very important and very necessary, given that provisions which will be applied in armed conflict should not depend on of whether it comes from international or national armed conflict. In every conflict the victims should be protected and therefore the character of conflict is irrelevant- it is essential only the awareness that the conflict exists and the victims protection.

1. UVOD

Protokol II je prvi dokument koji daje definiciju nemeđunarodnih oružanih sukoba, te navodi da su to sukobi »koji se odvijaju na teritoriji visoke strane ugovornice između njenih oružanih snaga i otpadničkih oružanih snaga ili drugih organiziranih naoružanih grupa koje, pod odgovornom komandom, vrše takvu kontrolu nad dijelom njene teritorije koja im omogućuje da vode neprekidne i usmjerene vojne operacije i da primjenjuju ovaj Protokol»¹⁰⁹. Takođe se navodi da se Protokol II neće primjenjivati na situacije unutrašnjih nemira i zategnutosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične prirode, jer to nisu oružani sukobi¹¹⁰.

Za razliku od međunarodnih oružanih sukoba u kojima učestvuju države i međunarodne organizacije, u nemeđunarodnim oružanim sukobima učestvuju antagonističke grupe, odnosno redovne oružane snage određene države, s jedne strane, i oružane grupe unutar iste države, s druge strane. Iz navedenog proizlazi da se ovi

¹⁰⁹ Član 1. stav 1. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine (Protokol II)

¹¹⁰ Član 1. stav 2. Protokola II iz 1977. godine

sukobi odvijaju na teritoriji jedne države. Ipak, i takvi sukobi imaju utjecaj na međunarodni mir i sigurnost. Međunarodno pravo se više ne bavi samo državama i njihovim međusobnim odnosima, već je prošireno i na ljudska prava, a ljudska prava su ugrožena u svim vrstama oružanih sukoba.

Grupe koje učestvuju u sukobu mogu biti socijalne, političke, vjerske i druge, dok se sam sukob može pojaviti kao državni udar, vojni puč ili sukob širih razmjera - koji se obično označava kao građanski rat.

Cilj nemeđunarodnog oružanog sukoba može biti preuzimanje vlasti, otcjepljenje federalne jedinice od savezne države, stjecanje nezavisnosti, promjena političkog sistema, stjecanje veće autonomije unutar države i drugo. U suštini, na teritoriji države na kojoj se odvija sukob postoje različiti interesi, netrpeljivost, nacionalna ugroženost i slično - što na kraju i dovodi do sukoba. Međutim, posljedice sukoba ne pogađaju samo tu državu, već i međunarodnu zajednicu u cjelini. Najkarakterističnija posljedica ovih sukoba jeste sve veća ugroženost civilnog stanovništva i veliki broj ljudskih žrtava.

Da bi se utvrdilo da li je kod određenog oružanog sukoba riječ o nemeđunarodnom oružanom sukobu ili pak o terorističkim aktivnostima, unutrašnjim nemirima, pobunama i slično, proučava se intenzitet sukoba i organizacija sukobljenih strana. Naime, nemeđunarodni oružani sukob karakterizira organiziranost. Sukob se odvija između oružanih snaga jedne države i odmetničkih oružanih skupina ili drugih organiziranih oružanih skupina koje se nalaze pod odgovornim zapovjedništvom. Takođe, kod nemeđunarodnog oružanog sukoba radi se o dugotrajnom oružanom nasilju u kojem učestvuju nevladine grupe.

Bitna razlika između prava međunarodnih i prava nemeđunarodnih oružanih sukoba jeste da drugo ne predviđa status borca, ne definiše ga i ne propisuje posebne obaveze za borce. Ipak, potrebno je da se civili razlikuju od onih koji učestvuju u sukobu. Zato civili uživaju posebnu zaštitu (o čemu će kasnije u tekstu biti riječi).

Takođe, jako bitna razlika između međunarodnog i nemeđunarodnog oružanog sukoba proističe već i iz određenja strana u sukobu. Očito je da strane u nemeđunarodnom oružanom sukobu ne mogu biti ravnopravne kao što su to strane u međunarodnom oružanom sukobu. U prvom su strane u sukobu državne i odmetničke oružane snage, a u drugom ravnopravne države - u prvom sudjeluju vlast i

pobunjenici, a u drugom, dakle, dvije države.

Treća jako bitna razlika između ove dvije vrste sukoba jeste rašireno mišljenje da sukob unutar jedne države spada pod njenu jurisdikciju i da se druge države ne bi smjele miješati u takav sukob¹¹¹.

2. PRAVILA PRIMJENJIVA U NEMEĐUNARODNIM ORUŽANIM SUKOBIMA

Pravo nemeđunarodnih oružanih sukoba je mnogo mlađe od prava međunarodnih oružanih sukoba i razvija se tek od druge polovine 20. stoljeća. Države su dugo ovu oblast smatrale svojim unutrašnjim pitanjem. Ipak, činjenica da su nemeđunarodni oružani sukobi danas daleko brojniji od međunarodnih¹¹², te da je broj žrtava koje u istima stradaju sve veći i veći, dovela je do stvaranja sve većeg broja pravila koja se odnose na nemeđunarodne oružane sukobe. Moderni stručnjaci tvrde da su ratovi između suverenih država postali fenomen daleke prošlosti, te da nemeđunarodni oružani sukobi danas predstavljaju najčešći oblik sukoba i imaju velike posljedice, a samim time postoji i velika potreba zaštite njihovih žrtava. Mora se priznati da bi sudbine žrtava u ovim oružanim sukobima bile daleko bolje ne da postoji veći broj pravila koja reguliraju ovu oblast, već samo da se poštuju pravila koja već postoje. Smatra se da do kršenja ovih akata i ostalih humanitarnih pravila dolazi zbog nedostatka volje da se isti sprovedu, zbog nepoznavanja tih pravila, te zbog nedostatka sredstava za njihovu primjenu, a ne zbog njihove neadekvatnosti.

Na nemeđunarodne oružane sukobe ne primjenjuju se svi dokumenti međunarodnog humanitarnog prava, već prvenstveno član 3. Ženevskih konvencija (član koji je zajednički za sve četiri Ženevske konvencije) i Protokol II iz 1977. godine. Svi ostali akti koji se mogu primjenjivati u nemeđunarodnim oružanim sukobima oslanjaju se na ove akte.

To su, između ostalog, Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (1998. godina),

¹¹¹ Izuzetak od ovog pravila predviđen je u članu 42. glave VII Povelje UN: ako Vijeće sigurnosti utvrdi da oružani sukob unutar jedne države predstavlja prijetnju miru, može donijeti odluku da se upotrijebe oružane snage radi održavanja ili ponovnog uspostavljanja međunarodnog mira.

¹¹² Prema podacima Međunarodnog instituta mira u Oslu, kod 59 od 73 države koje su u periodu od 1990. do 1995. godine bile uključene u neki oblik sukoba, radilo se o nemeđunarodnom oružanom sukobu (FABIJANIĆ GAGRO, S., VUKAS, B., Pravna priroda i politička pozadina oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Zbornik PFZ, 58, (5) 1159-2000 (2008), strana 1162., www.hrcak.srce.hr/file/45824 (pristupljeno: 25.08.2009. godine)

Konvencija o određenom klasičnom oružju¹¹³ (1980. godina), Otavska konvencija¹¹⁴ (1997. godina), Konvencija o hemijskom oružju (1993. godina), Haška konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanih sukoba (1954. godina) i Drugi protokol uz ovu Konvenciju (1999. godina) i drugi. Iz navedenog je vidljivo da su to uglavnom dokumenti koji se tiču ograničenja ratovanja.

Međunarodno humanitarno pravo moraju poštovati i strane u sukobu koje nisu države, dakle ne samo oni koji se bore protiv vlade, već i oružane grupe koje se međusobno bore. Zato treba prvenstveno imati u vidu da države uglavnom stvaraju pravila koja će obavezivati sve strane u sukobu¹¹⁵, čime na neki način priznaju drugoj strani međunarodnopravni subjektivitet. Međutim, države su utvrdile da priznavanje ravnopravnosti protivničkoj strani u sukobu ne znači i priznavanje njenog subjektiviteta, već samo priznavanje u okviru međunarodnog humanitarnog prava¹¹⁶. Naime, Protokol II sadrži odredbu koja kaže da ništa što je sadržano u tom Protokolu ne narušava suverenost države, niti umanjuje odgovornost države da održi ili uspostavi zakon i red ili da brani nacionalno jedinstvo ili teritorijalni integritet¹¹⁷. Takođe, ni jedna država se ne može pozivati na ovaj Protokol da bi opravdala svoje učestvovanje u oružanom sukobu¹¹⁸. To znači da primjena međunarodnog humanitarnog prava ne može dovesti do internacionalizacije sukoba i da nemeđunarodni oružani sukob neće postati međunarodni ukoliko se primjenjuju pravila koja vrijede za međunarodne oružane sukobe.

Dakle, međunarodno humanitarno pravo ne obavezuje samo države, već i nevladine strane, jer država prilikom obavezivanja na poštovanje međunarodnog humanitarnog prava postavlja ovo pravo u svoje domaće zakonodavstvo te se ono primjenjuje na sva lica koja se nalaze na njenoj teritoriji. Međunarodno humanitarno pravo odnosi se i na pripadnike oružanih snaga, kao i na one koji pomažu jednu od strana u sukobu, te na sva druga lica koja se nalaze u službi jedne od strana u sukobu. To znači da i treće države koje pomažu jednu od strana u sukobu moraju poštovati pravila međunarodnog humanitarnog prava. Takođe, postoji i određeni broj pravila međunarodnog humanitarnog prava koja se danas smatraju imperativnim normama općeg običajnog međunarodnog prava i koja, dakle, po toj osnovi

¹¹³ Puni naziv Konvencije je: Konvencija o zabrani ili ograničavanju upotrebe određenih vrsta klasičnog oružja za koje se može smatrati da ima prekomjerne traumatske efekte ili da djeluje bez razlike u pogledu ciljeva (u nastavku teksta: Konvencija o određenom klasičnom oružju)

¹¹⁴ Puni naziv Konvencije je: Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa antipersonalnih mina i o njihovom uništavanju (u nastavku teksta: Otavska konvencija)

¹¹⁵ Član 3. stav 1. Ženevskih konvencija iz 1949. godine

¹¹⁶ Člana 3. stav 4. Ženevskih konvencija iz 1949. godine

¹¹⁷ Član 3. stav 1. Protokola II iz 1977. godine

¹¹⁸ Član 3. stav 2. Protokola II iz 1977. godine

obavezuju sve države u svim sukobima. S druge strane, međunarodno humanitarno pravo ne odnosi se na akte koji nisu povezani sa oružanim sukobom - čak i ako su počinjeni za vrijeme istog. Najveći razlog ogromnih negativnih posljedica nemeđunarodnih oružanih sukoba jeste činjenica da država zadržava pravo primjene sile ukoliko se radi o sukobu koji se odvija samo na njenoj teritoriji, smatrajući da time uspostavlja red i mir. Države su uglavnom voljne primjenjivati pravila kojima uređuju odnose između sebe čak i u vrijeme oružanog sukoba. U njihovom je interesu uspostaviti pravila koja će štititi njihove državljane od samovolje drugih država. Međutim, u slučaju nemeđunarodnog oružanog sukoba države smatraju da je to unutrašnja stvar svake od njih - u koju se druge države ne smiju miješati. Države se u suštini povode za definicijom suverenosti, koja kaže da je to vrhovna vlast države na njenom području, koja isključuje vlast drugih država i nije podvrgnuta nikakvoj višoj vlasti, te smatraju da svaka od njih ima pravo da prilike u svojoj zemlji uređuje na način koji sama smatra odgovarajućim. Zbog toga je usvajanje člana 3. zajedničkog svim Ženevskim konvencijama iz 1949. godine predstavljalo revolucionaran korak.

2.1. Član 3. Ženevskih konvencija iz 1949. godine

Član 3. predstavlja pravilo običajnog prava koje moraju poštovati sve strane u sukobu i u svakoj situaciji (*jus cogens*). On propisuje «elementarne obzire čovječnosti»¹¹⁹ koji se moraju poštovati u svakoj situaciji, bez obzira na to da li su ugovoreni određenim sporazumom između strana u sukobu ili ne, i bez obzira na to da li se strane u sukobu međusobno priznaju. Ukoliko neka strana u sukobu krši ove «elementarne obzire čovječnosti», smatra se da čini međunarodni zločin. Ograničenja koja se njime nameću odnose se na potrebu uređenja ponašanja kojima se ugrožavaju osnovne ljudske vrijednosti kao što su život, zdravlje, lično dostojanstvo čovjeka itd. Time su prvi put na pravni način uređeni odnosi u sukobima čije strane nisu države.

S druge strane, član 3. je primjenjiv samo u situacijama oružanog sukoba, ali pojam oružanog sukoba nije definiran. Iz toga proizlazi da strane u sukobu mogu negirati postojanje oružanog sukoba, čime mogu otkloniti primjenu ovog člana. Član 3. Ženevskih konvencija prvo postavlja zahtjev

¹¹⁹ Međunarodni sud pravde je u sporu Nikaragva protiv SAD-a iz 1986. godine donio presudu u kojoj je istakao da odredbe o nemeđunarodnim oružanim sukobima predstavljaju minimum pravila koji se u svakom sukobu mora poštovati i koji predstavlja «elementarne obzire čovječnosti».

da se sa osobama koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima u svakoj prilici postupa čovječno. To znači da zaštitu uživaju civili, ali i ustanici koji su onesposobljeni za borbu. Prema istima je zabranjeno nasilje protiv života i tijela, uzimanje talaca, povreda ličnog dostojanstva te izricanje i izvršavanje kazne bez prethodnog suđenja pred redovno ustanovljenim sudom. Međutim, oni se mogu kazniti u skladu sa drugim važećim propisima.

Nadalje, član 3. Ženevskih konvencija (koji prof. dr. sc. Vesna Kazazić u svojoj knjizi «Međunarodno humanitarno pravo: difuzija i primjena» s pravom naziva «minijaturnom konvencijom»¹²⁰) propisuje da će strane u sukobu nastojati sporazumima ojačati odredbe međunarodnog humanitarnog prava koje se odnose na međunarodne sukobe¹²¹. Takvi sporazumi neće utjecati na primjenu odredaba humanitarnog prava, niti na eventualno priznanje jedne države od strane druge države. Takođe se propisuje da humanitarne organizacije mogu stranama u sukobu ponuditi svoju pomoć. S druge strane, učesnice u sukobu nisu obavezne takvu pomoć i prihvatiti. Ukoliko prihvate, predstavnici humanitarnih organizacija posjećuju mjesta na kojima se nalaze osobe lišene slobode te poduzimaju mjere za poboljšanje uslova njihovog zatočenja.

Svakako da je član 3. koji je zajednički za sve Ženevske konvencije jako značajan, ali isti samo obezbjeđuje minimum standarda i nije naročito detaljan. Protokol II ga nadopunjuje, ali je i ovaj Protokol manje detaljan od, primjerice, akata koji reguliraju međunarodne oružane sukobe.

¹²⁰ V. KAZAZIĆ, Međunarodno humanitarno pravo: difuzija i primjena, Pravni fakultet Sveučilišta, Mostar, 2008. godina strana 202.

¹²¹ Tako su, naprimjer, predstavnici Vlade SFRJ, JNA, Republike Srbije i Vlade Hrvatske dana 27.11.1991. godine potpisali Memorandum o saglasnosti. Pri tome su utvrdili sljedeće:

- prema ranjenicima i bolesnicima, zarobljenicima i civilnom stanovništvu će se postupati u skladu sa Ženevskim konvencijama, a operacije će se voditi u skladu sa Protokolom I uz Ženevske konvencije
- uspostaviti će se zaštićene zone i obrazovati zajednička komisija za nestala lica
- osigurati će se slobodan prolaz za hranu, lijekove i medicinsku opremu, te poštovati znak Crvenog krsta
- poštovati će se sve paravojne i neregularne jedinice koje ne spadaju pod formalnu kontrolu ili politički utjecaj strana u sukobu.

Ovaj Memorandum je u Ženevi dana 23.05.1992. godine dopunjen Dodatkom, u kojem su predstavnici Hrvatske i SRJ utvrdili da se prava i obaveze iz Memoranduma, Ženevskih konvencija i Protokola I imaju proširiti na cijele teritorije ovih država, a u skladu sa aktima ratifikacije ili sukcesije.

2.2. Protokol II iz 1977. godine

Protokol II iz 1977. godine na neki način dopunjava član 3. Ženevskih konvencija iz 1949. godine. To je prvi dokument koji navodi definiciju nemeđunarodnog oružanog sukoba. Sadrži samo 28 članova (dok, primjerice, Protokol I sadrži više od 80 članova). Naravno, broj članova koji konvencija sadrži nije najbitnija karakteristika konvencije, ali ipak pokazuje da postoji ogromna razlika u načinu reguliranja međunarodnih i nemeđunarodnih sukoba, te da u reguliranju nemeđunarodnih sukoba nedostaje pravila i definicija. Iz svega navedenog se vidi da su države više računala vodile o svom suverenitetu, nego o humanosti. U suštini, bilo bi logično i jedino ispravno da se sva pravila koja se primjenjuju u međunarodnim oružanim sukobima primjenjuju i u nemeđunarodnim, čemu, čini se, teži savremeno međunarodno humanitarno pravo.

Protokol II sadrži posebne odredbe o ranjenicima, bolesnicima i brodolomcima, sanitetskim jedinicama i transportu, sanitetskom i vjerskom osoblju, humanitarnom postupku, djeci, civilnom stanovništvu, licima čija je sloboda ograničena, te posebne odredbe o krivičnom gonjenju. Međutim, mjere zaštite koje sadrži Protokol II nisu dovoljne, jer nije regulirano pitanje odgovornosti za kršenje njegovih odredbi. Takođe, ovaj Protokol ne predviđa pravila o ratnim zarobljenicima, o sigurnosnim zonama, te neutraliziranim ili demilitariziranim zonama.

U odnosu na član 3. Ženevskih konvencija, Protokol II ima puno uže polje primjene: primjena člana 3. predstavlja opću obavezu svih država ugovornica Ženevskih konvencija, dok primjena Protokola II zavisi od volje ovih država. Takođe, Protokol II ne odnosi se na pobune, izolirane i sporadične čine nasilja ili druge čine slične prirode - koji se ne smatraju oružanim sukobima.

Osnovna svrha Protokola II određena je u njegovoj preambuli. To je potreba za osiguranjem bolje zaštite žrtava unutrašnjih oružanih sukoba. Takođe, pokušalo se utjecati na popunjavanje praznina u humanitarnom pravu nemeđunarodnih oružanih sukoba. Međutim, i dalje stoji njegova ograničena primjena samo za njegove države stranke, za razliku od, primjerice, i Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda iz 1998. godine, za koji se smatra da predstavlja kodifikaciju općih običajnih pravila pozitivnog međunarodnog humanitarnog prava.

3. ZAKLJUČAK

Na nemeđunarodne oružane sukobe prvenstveno se primjenjuje član 3., koji je zajednički za sve Ženevske konvencije iz 1949. godine, te Protokol II iz 1977. godine. Primjena člana 3. Ženevskih konvencija je obavezna za sve države, i to bez obzira na karakter sukoba i ostale okolnosti u kojima se sukob odvija. Ova odredba sadrži listu pravila koje moraju poštovati strane u sukobu, a u odnosu na osobe koje ne učestvuju u sukobu. To su, u prvom redu, humano postupanje i nediskriminacija. Njihova teška kršenja predstavljaju međunarodne zločine.

Za razliku od ovog člana, primjena Protokola II iz 1977. godine zavisi od država. Većina država nije spremna svoje ponašanje u nemeđunarodnim oružanim sukobima prepustiti na reguliranje drugim državama, već smatra da je njihovo izričito pravo regulirati sve što se dešava na njihovoj teritoriji. Samim time je smanjena i efikasnost humanitarne zaštite u nemeđunarodnim oružanim sukobima.

Ako se stvar sagledava sa aspekta humanosti, trebalo bi da ista pravila vrijede i za žrtve međunarodnih i za žrtve nemeđunarodnih oružanih sukoba. Kod obje vrste sukoba nastaju slični problemi pa je logično i da zaštita bude slična. «Neprijatelj» je taj koji hapsi i pritvara i borce i civile i u jednom i u drugom slučaju. I u jednom i u drugom slučaju su borci i civili ti koji su primorani da bježe. I u jednom i u drugom slučaju se napadaju i gradovi i sela, te koristi isto oružje¹²². To što se države pozivaju na svoju suverenost kako bi otklonile primjenu pravila međunarodnog humanitarnog prava na nemeđunarodne oružane sukobe - nema uporište u pravu, jer suverenost nije svemoć države u apsolutnom smislu, već se smatra pravnim pojmom podvrgnutim međunarodnom pravu.

Najbolje bi bilo kad bi se izradila i prihvatila međunarodna konvencija za uređenje svih oružanih sukoba i zaštitu svih žrtava, bez obzira na međunarodni ili nemeđunarodni karakter ovih sukoba. U suštini, jedini kriterij koji bi trebalo uvažiti prilikom odlučivanja o primjeni međunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima jeste intenzitet nasilja i potreba zaštite žrtava sukoba.

4. LITERATURA

1. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, od 12.08.1949. godine
2. Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, od 12.08.1949. godine
3. Ženevska konvencija o postupanju s ratnim bolesnicima, od 12.08.1949. godine
4. Ženevska konvencija o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata, od 12.08.1949. godine
5. Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, od 08.06.1977. godine (Protokol II)
6. Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda, od 17.07.1998. godine
7. Konvencija o zabrani ili ograničavanju upotrebe određenih vrsta klasičnog oružja za koje se može smatrati da ima prekomjerne traumatske efekte ili da djeluje bez razlike u pogledu ciljeva, od 10.10.1980. godine, izmijenjena 2001. godine
8. Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa antipersonalnih mina i o njihovom uništavanju, od 18.09.1997. godine (Otavska konvencija)
9. www.hrcak.srce.hr/file/45824
10. Nicaragua v. United States of America, Međunarodni sud pravde, presuda od 27.06.1986. godine
11. V. KAZAZIĆ, Međunarodno humanitarno pravo: difuzija i primjena, Pravni fakultet Sveučilišta, Mostar, 2008. godina
12. Memorandum o saglasnosti, potpisan između predstavnika Vlade SFRJ, JNA, Republike Srbije i Vlade Hrvatske, od 27.11.1991. godine
13. M. SASOLI, A. BUVIJE, Kako pravo štiti u ratu?, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1999. godina
14. F. DE MULINEN, Priručnik o ratnom pravu za pripadnike oružanih snaga, Međunarodni komitet Crvenog križa
15. J.M. HENCKAERST, L. DOSWALD-BECK, Običajno međunarodno humanitarno pravo, Tom I: pravila, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Cambridge, 2005. godina
16. Međunarodna revija Crvenog križa / krsta, Sveska 87, broj: 857, MKCK, 2005. godina
17. V. Đ. DEGAN, Međunarodno javno pravo, Pravni fakultet, Rijeka, 2000. godina.

¹²² Parafrazirano iz: M. SASOLI, A. BUVIJE, Kako pravo štiti u ratu?, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1999. godina, strana 159.

ZAŠTITA POSJEDA U GRAĐANSKOM PRAVU

PROTECTION OF PROPERTY IN CIVIL RIGHT

Dženita Kliko

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Posjed definisan kao faktička vlast na stvari nije sam po sebi pravo, ali ipak je zaštićen pravom i uživa građansko-pravnu zaštitu.

Zaštita posjeda ima dvostruki cilj, i to da se zaštiti svaki posjednik od samovoljnog postupanja od strane drugih lica, i drugi cilj zaštite posjeda jeste ekonomski interes posjednika, odnosno zaštita njegovih interesa na stvari koju on drži u svom posjedu.

Posjed se može zaštititi na dva načina, putem samopomoći i sudskom zaštitom.

Samopomoć nije efikasan oblik zaštite posjeda i može se upotrijebiti samo u određenim situacijama, i to kada je nužna, odnosno kada bi sudska zaštita stigla prekasno. Drugi i ujedno efikasniji blik zaštite posjeda jeste sudska zaštita, koja se ostvaruje podnošenjem tužbe od strane posjednika čiji posjed je smetan.

Karakteristično za ovu parnicu jeste da se spor ne rješava konačno i definitivno, jer se podnesenom tužbom može uspostaviti najviše ono stanje koje je postojalo prije smetanja posjeda. Bitno je naglasiti da svaki posjednik uživa zaštitu, jer se u parnici zbog smetanja posjeda ne raspravlja o pravu na posjed ni pravnom osnovu, nego samo o činjenici posljednjeg mirnog posjeda i činjenici smetanja.

Ključne riječi: posjed, zaštita posjeda, subjekti prava na zaštitu.

Key words: property, property protection, subjects of protection right.

ABSTRACT

Property defined as an authority over factual matters, it is not itself a right, but still is protected by law and shall enjoy civil and legal rights.

Protecting the property has a double aim, namely to protect each occupant of arbitrary conduct by other persons, and the second goal is to protect the economic interest of the property holders, and the protection of his interests in things, which he keeps in his possession.

The property can be protected on two ways: through self-help and legal protection. Self-help is not an effective form of the property protection and may be used only in certain situations and when necessary, i.e. when the judicial protection came too late. The second and also the more effective protection of property is a court protection, which is realized by submitting the claims by Landowners whose property is impeded. Characteristically for this lawsuit is that the dispute is not resolved finally and definitively, because the lawsuits can make up only to the situation that existed before the trespassing.

It is important to emphasize that every landlord enjoys the protection, because a lawsuit for trespassing is not discussing the property right or legal basis, but only about the fact of the last peaceful possession and the fact of disruption.

1. UVOD

Institut posjeda, kao i njegove temeljne vrste nastali su jos u periodu rimskog prava.

Kroz historijski razvoj postojale su brojne teorije o pojmu posjeda, njegovoj pravnoj prirodi kao i osnovu prava na posjed. Postojala su brojna definisanja posjeda, a u ranom periodu posjed je bio definiran kao pravna činjenica. Međutim, danas se

posjed definira kao faktička vlast na stvari, jer sam pojam faktička vlast je dosta širi od pojma pravne činjenice. Iako se posjed definira kao faktička vlast, on je ipak zaštićen pravom i uživa građansko-pravnu zaštitu. Pravo daje zaštitu tom faktičkom stanju, ne dopuštajući nikome da samovoljno mijenja tuđe faktičko posjedovno stanje.

Činjenica je da posjed sam po sebi nije pravo, pa se onda postavlja pitanje kako smetanje takvog posjeda predstavlja povredu prava. Međutim, kad se smetanje posjeda vrši nasilnim putem, što je najčešći slučaj, onda takvo smetanje predstavlja povredu prava, jer svako smetanje koje je akt nasilnog čina predstavlja nepravo, te se takvo nepravo štiti posjedovnom tužbom.

Cilj zaštite posjeda jeste da se spriječi samovoljno postupanje pojedinaca, jer, ukoliko se ne bi postupilo sa tim ciljem, onda bi bilo moguće da svako na svoj način uspostavlja pravdu.

Postoje dva osnovna oblika zaštite posjeda, i to: dopuštena samopomoć i sudska zaštita, koje se koriste u ovisnosti od težine izvršene povrede prava. Dakle, zaštita posjeda od samovoljnog smetanja, koje može biti uznemiravanje ili oduzimanje posjeda, ostvaruje se sudski, i to u sporu zbog smetanja posjeda (interdiktom) i dopuštenom samopomoći. I konačno, cilj zaštite posjeda jeste da se osigura mir i ekonomski interes pojedinca na stvari na kojoj on ima posjed.

Kad se govori o ekonomskom interesu, misli se na činjenicu da posjedovno stanje ostane nepromijenjeno, kako bi omogućilo posjedniku da uživa određeni ekonomski interes na stvari na kojoj ima posjed.

2. OPĆI POJAM POSJEDA I HISTORIJSKI RAZVOJ

Posjed je faktička vlast na stvari.¹²³ Institut posjeda i njegove vrste nastali su u periodu rimskog prava. Savremena pravna teorija posjed ne smatra pravom nego činjenicom, koja kao takva ima određena dejstva. Historijski je posjed postojao još prije vlasništva. Sam naziv *possessio* razvio se prvobitno uz zemlju.

Iako se o posjedu govori kao o činjenici a ne pravu, ipak se za posjed kao faktičku vlast vežu određena dejstva ili učinci, među kojim je i to da je posjed u najvećem broju slučajeva osnov za sticanje vlasništva.

¹²³ Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007 str. 1154.

Isto tako, u vlasničkoj parnici posjednik dobiva položaj tuženog i u toj situaciji ne mora dokazivati svoje pravo na posjed i ima pravo da zadrži stvar ukoliko tužitelj ne uspije dokazati svoje vlasništvo, odnosno posjed.

Kroz historiju su postojale dvije koncepcije o konstitutivnim elementima posjeda, i to rimska i germanska.

Prema rimskoj koncepciji, za postojanje posjeda potrebna su dva elementa, i to: *corpus*, odnosno faktičko držanje stvari, te *animus*, odnosno volja da se stvar drži.

S druge strane, germanska koncepcija o konstitutivnim elementima posjeda zastupa mišljenje da je za postojanje posjeda potreban samo *corpus*, tj. faktičko držanje stvari, gdje možemo vidjeti da više *animus* ili volja nije potrebna.

Germanska koncepcija naziva se još i objektivna, te ju je prihvatilo i naše zakonodavstvo.

U pogledu oblika posjeda, bitno je reći da su to: posjed stvari i posjed prava.

*Posjed stvari ima svaka osoba koja neposredno vrši faktičku vlast na stvari (neposredni posjed). Posjed stvari ima i osoba koja faktičku vlast na stvari vrši preko druge osobe, kojoj je na osnovu pravnog posla dala stvar u neposredan posjed (posredan posjed). Posjed prava stvarne služnosti ima osoba koja faktički koristi nekretninu druge osobe u obimu koji odgovara sadržini te služnosti. Posjed prava korištenja tehničkih usluga (električna energija, voda, plin, telefonska linija i sl.) ima osoba koja te usluge neposredno faktički koristi ili to čini preko druge osobe. Više osoba mogu imati posjed iste stvari ili prava (suposjed).*¹²⁴

Kada se govori o stjecanju posjeda, posjed se može steći na dva načina: originarno ili izvorno i derivativno ili izvedeno stjecanje posjeda.

Izvorno stjecanje posjeda (*acquistio originaria*) je stjecanje posjeda stvari jednostranim činom mimo volje ili protiv volje dosadašnjeg posjednika.¹²⁵

Izvedeno stjecanje posjeda (*acquistio derivative*) je stjecanje posjeda stvari sa voljom dosadašnjeg posjednika.¹²⁶

Čin stjecanja posjeda stoji prema posjedu koji se steče u odnosu uzroka prema posljedici, u odnosu sredstva prema rezultatu koji se postiže - posjed je stečen ako i kada je činom stjecanja zaista nastalo glede stvari stanje koje ima osobine posjeda stvari,

¹²⁴ Član 75. Zakona o vlasničko-pravnim odnosima (Sl. novine FBiH, 6/98)

¹²⁵ Pravni leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007 str.1155

¹²⁶ Ibid.

odnosno prava, bilo neposrednog ili posrednog.¹²⁷ Subjekti posjeda mogu biti fizičke i pravne osobe. Posjedovati može samo osoba koja ima pravnu sposobnost. Dakle, nije nužno da lice ima i poslovnu sposobnost, što će reći da posjedovati može i lice koje nije poslovno sposobno. Posjed prestaje gubitkom faktičke vlasti nad stvari, odnosno prestankom izvršavanja sadržaja prava. Postoji apsolutan i relativan prestanak posjeda.

U prvom slučaju, posjed apsolutno prestaje, tj. dosadašnji posjednik gubi posjed, a istovremeno ga ne stiže drugo lice, dok u slučaju relativnog prestanka posjeda dosadašnji posjednik gubi posjed, a drugi posjednik ga istovremeno stiže.

3. ZAŠTITA POSJEDA

*Posjednik ima pravo na zaštitu od protupravnog uznemiravanja ili oduzimanja posjeda (smetanja posjeda).*¹²⁸

Zaštita posjeda nije ništa drugo nego skup pravnih postupaka i radnji kojim se posjed štiti od samovoljnog smetanja.

Posjed se može smetati na dva načina, i to: oduzimanjem i uznemiravanjem. Prema Zakonu o vlasničkopravnim odnosima smetanje posjeda mora biti izričito protivpravno, jer u slučaju kad se radi o smetanju posjeda uz pristanak posjednika ili odlukom državnog tijela, u tom slučaju ne možemo govoriti o smetanju posjeda. U toj situaciji posjednik nema pravo na posjedovnu zaštitu jer se ne radi o smetanju niti o povredi prava posjednika. Kada se radi o smetanju posjeda oduzimanjem posjeda, tada dolazi do potpunog gubitka faktičke vlasti dotadašnjeg posjednika. U situaciji kada se radi o smetanju posjeda uznemiravanjem posjeda, tada dolazi do ograničavanja posjednikove faktičke vlasti na stvari ili pravu.

Radnje smetanja posjeda mogu se izvršiti na nekoliko načina:

1. Činjenjem
2. Nečinjenjem
3. Fizički
4. Verbalno.

U parnici koja se provodi zbog smetanja posjeda posjedovna zaštita se pruža svim posjednicima, pa čak i onim koji nemaju pravo na posjed, i to zbog činjenice da se u parnici ne utvrđuje pravo na posjed, nego činjenica posljednjeg mirnog posjeda. Ovdje se, dakle, štiti posljednji faktički posjed.

Da bi se uopće mogla pokrenuti parnica, potrebno

¹²⁷ Nikola Gavela, Tatjana Josipović, Igor Gliha, Vlado Belaj, Zlatan Stipković, Stvarno pravo, Informator, Zagreb 1998, str. 125-126.

¹²⁸ Član 80. Zakona o vlasničko-pravnim odnosima (Sl. novine FBiH 6/98)

je i da se ispune određeni uslovi, a to je: da postoji posjed, jer ukoliko nema posjeda, nema ni njegove zaštite, i drugi uslov jeste da je izvršeno smetanje posjeda (oduzimanje i uznemiravanje).

Procesna pravila o postupanju u parnicama zbog smetanja posjeda jedinstvena su za sporove zbog uznemiravanja posjeda (*interdicta retinendae possessionis*) i za sporove zbog oduzimanja posjeda (*interdicta recuperande possessionis*). Osnovni zadatak ovih parnica jeste da omogućе hitnu i efikasnu uspostavu poremećenog faktičkog stanja prema posljednjem stanju posjeda, bez obzira na pravo na posjed, pravni temelj posjeda, poštenje posjednika, te bez obzira na to koliko bi smetanje posjeda bilo u kakvom društvenom, javnom ili sličnom interesu.¹²⁹

U slučaju smetanja posjeda posjednik može ostvariti zaštitu na dva načina, i to:

1. Samopomoć
2. Sudska zaštita.

*Posjednik ima pravo na samopomoć protiv onoga ko ga neovlašteno uznemirava u posjedu ili mu je posjed oduzeo, pod uvjetom da je opasnost neposredna, da je samopomoć nužna i da način njenog vršenja odgovara prilikama u kojima postoji opasnost.*¹³⁰

*Posjednik ima pravo zahtijevati sudsku zaštitu od smetanja posjeda u roku od trideset dana od dana saznanja za smetanje i učinitelja, a najkasnije u roku od jedne godine od dana nastalog smetanja (spor zbog smetanja posjeda).*¹³¹

Koji će se od ova dva oblika zaštite upotrijebiti, zavisi od volje posjednika, ali i od konkretne situacije u kojoj je izvršeno smetanje posjeda. No, samopomoć kao oblik zaštite posjeda može biti dopuštena samo uz ispunjenje određenih uslova, a to je: da postoji neposredna opasnost, da je samopomoć nužna jer bi sudska zaštita stigla kasno i da primijenjena sila odgovara datim okolnostima. U drugim slučajevima samopomoć nije dopuštena, jer se zapravo i ne teži zaštitu posjeda putem samopomoći, iz razloga što nije dovoljno efikasna, a i primjenom samopomoći može doći od ugrožavanja javnog reda i mira. Upravo iz ovih razloga daje se prednost zaštiti posjeda putem sudske zaštite.

Posjednik ima pravo na zaštitu posjeda sve dotle

¹²⁹ Siniša Triva, Mihajlo Dika, Gradansko pranično procesno pravo, Narodne novine, Zagreb 2004, str.807.

¹³⁰ Član 81. Zakona o vlasničko-pravnim odnosima (Sl. novine FBiH 6/98)

¹³¹ Član 82. Zakona o vlasničko-pravnim odnosima (Sl. novine FBiH 6/98)

dok poštuje rokove za zaštitu, neovisno o tome koji oblik zaštite koristi. Protekom ovih rokova posjednik gubi pravo na zaštitu svog posjeda.

Kada je riječ o drugom obliku zaštite posjeda, važno je reći da je sudska zaštita redovan oblik građansko-pravne zaštite, koja se provodi u redovnom postupku tužbom zbog smetanja postupka. Kao što je prethodno navedeno, pravni poredak daje prednost ovom obliku zaštite, jer u slučaju kada posjednik upotrijebi samopomoć, a mogao je čekati sudsku zaštitu, odgovarat će za štetu koju je time prouzrokovao.

Pravo na sudsku zaštitu pripada svakom posjedniku, nezavisno od toga je li savjestan ili nesavjestan, zakonit ili nezakonit, iz razloga što se u parnici ne raspravlja o pravu na posjedu, pravnom osnovu, nego se rasprava ograničava samo na to: da li je tužilac u momentu smetanja posjed držao stvar u faktičkoj vlasti i da li je tuženi izvršio smetanje.¹³²

Za zahtijevanje sudske zaštite aktivno je legitimisan posljednji, faktički i mirni posjednik stvari ili prava, čiji je posjed samovoljno smetan, što ustvari vrijedi za svakog posjednika, bilo neposrednog, posrednog, kao i za suposjednika i nasljednika takvog posjednika.¹³³

Osnovne karakteristike postupka za zaštitu posjeda jesu slijedeće:

Hitnost postupanja gdje je sud pri određivanju rokova posebno dužan obratiti pažnju na hitnost postupka.

Ograničenje raspravljanja - osnovni cilj postupka koji se odnosi na zaštitu faktičkih posjedovnih odnosa uslovljava i ograničenje raspravljanja na dvije bitne okolnosti, i to: posljednje stanje posjeda i činjenicu smetanja posjeda. Ovdje je isključeno raspravljanje o pravu na posjed, pravnom osnovu posjeda, poštenju posjedanika bez obzira koliko bi smetanje bilo u javnom, društvenom ili drugom interesu.

Sudska zaštita se ostvaruje u parničnom postupku, stoga se postupak za zaštitu posjeda pokreće *tužbom*.

Po prijemu tužbe, sud ispituje mjesnu i stvarnu nadležnost i, ukoliko utvrdi da je nenadležan, tužbu dostavlja mjesno i stvarno nadležnom sudu. Ukoliko je sud nadležan da postupa u konkretnom predmetu, ispitat će da li tužba sadrži sve potrebne

elemente, i ukoliko ne sadrži, vratit će je tužitelju na dopunu, odnosno ispravku.

U pogledu rokova za podnošenje tužbe postoje subjektivni i objektivni rok za podnošenje tužbe.

Subjektivni rok za podnošenje tužbe jeste 30 dana od dana saznanja za smetanje posjeda i objektivni rok je godinu dana od dana izvršenog smetanja.

U sporovima zbog smetanja posjeda nadležni su općinski sudovi gdje postupa sudija pojedinac, ali se pravi razlika da li je smetanje izvršeno na pokretnoj ili nepokretnoj stvari. Ukoliko je smetanje izvršeno na nepokretnoj stvari, mjesno je nadležan sud na čijem području se nalazi nekretnina, a ukoliko je izvršeno na pokretnoj stvari nadležan je pored suda opće mjesne nadležnosti i sud na čijem području je izvršeno smetanje.

Parnica je ograničena na ispitivanje činjenica koje se odnose na stanje posljednjeg mirnog posjeda i činjenicu nastalog smetanja posjeda. Na tužitelju je teret dokazivanja.

Posjedovnom tužbom se najviše može postići uspostava posjedovnog stanja koje je postojalo prije nastalog smetanja, jer se parnicom zbog smetanja posjeda spor ne rješava definitivno.

Nakon provedenog postupka i utvrđenih činjenica sud donosi oduku u obliku *rješenja*.

Rješenjem se određuje zabrana daljeg uznemiravanja posjeda, odnosno vraćanje oduzetog posjeda.

Na rješenje doneseno u parnici zbog smetanja posjeda dopušetna je žalba u roku od 15 dana od dana kada je rješenje dostavljeno. Revizija kao vanredni pravni lijek nije dopuštena, a i ponavljanje postupka je ograničeno, jer se ponavljanje može dozvoliti npr. ako stranci nije data mogućnost raspravljanja pred sudom.

¹³² Samuel Kamhi, Građanski sudski postupak, Sarajevo 1967, str. 389.

¹³³ Nikola Gavella, Tatjana Josipović, Igor Gliha, Vlado Belaj, Zlatan Stipković, Stvarno pravo, Informator, Zagreb 1998, str.177.

4. ZAKLJUČAK

Prethodno je navedeno da posjed nije pravo, nego faktička vlast zaštićena pravom. Upravo iz razloga što posjed nije pravo, u parnici zbog smetanja posjeda se ne raspravlja o pravu na posjed, niti o pravnom osnovu, nego se parnica ograničava na raspravljanje o dvije bitne činjenice, i to: činjenicu posljednjeg mirnog posjeda i činjenicu izvršenog smetanja posjeda.

Posjedovnom tužbom se može najviše postići da se uspostavi stanje koje je postojalo prije smetanja posjeda, jer posjedovnom parnicom spor zbog smetanja posjeda ne rješava konačno i definitivno. Pitanje prava na posjed može se konačno riješiti tek u redovnoj vlasničkoj parnici, gdje se konačno rješava koja od stranaka je ovlaštena držati stvar u posjedu, odnosno koja od njih ima pravo na posjed, jer znamo da se ovo pitanje ne ispituje u parnici zbog smetanja posjeda.

U slučaju smetanja posjeda pruža se zaštita svakom posjedniku, neovisno o tome je li on savjestan ili nesavjestan, odnosno zakonit ili nezakonit posjednik.

Posebno bitni su rokovi za podnošenje tužbe za zaštitu, jer protekom ovih rokova posjednik gubi pravo da traži zaštitu svog posjeda.

Ukoliko je tužitelj podnio tužbu u rokovima koji su predviđeni, sud provodi postupak i donosi odluku u obliku rješenja.

Na kraju možemo zaključiti da je posjed, iako nije pravo, zaštićen pravom, gdje postoje dva oblika zaštite posjeda: samopomoć i sudska zaštita, gdje se akcenat i prednost daje sudskoj zaštiti, kao redovnom obliku zaštite, jer moderni pravni poretki ne teže zaštititi putem samopomoći koja nije efikasna, a ni dovoljno pouzdana.

5. LITERATURA

1. Grupa autora, *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2007.
2. Nikola Gavella, Tatjana Josipović, Igor Gliha, Vlado Belaj, Zlatan Stipković, *Stvarno pravo*, Informator, Zagreb, 1998.
3. Samuel Kamhi, *Građanski sudski postupak*, Sarajevo 1967.
4. Siniša Triva, Mihajlo Dika, *Građansko pranično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb 2004.
5. Zakon o vlasničko-pravnim odnosima (Sl. novine FBiH 6/98)
6. http://www.nasciturus.com/enciklopedija/index.php?title=Za%C5%A1tita_posjeda_po_gra%C4%91anskom_pravu.

REŽIM STRANIH INVESTICIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

FOREIGN INVESTMENT REGIM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Maida Bečirović

Agencija za unapređenje stranih investicija u Bosni i Hercegovini - FIPA

SAŽETAK

Zakon o politici direktnih stranih investicija je donesen 1998. godine i ovim Zakonom regulisana su osnovna pitanja politike stranih ulaganja i principi učešća stranih ulagača u privredi Bosne i Hercegovine. Entitetskim zakonima o direktnim stranim investicijama uređuju se prava, obaveze i povlastice stranih investitora. Pored navedenih zakona, strane investicije regulisane su i bilateralnim sporazumima potpisanim između Bosne i Hercegovine i drugih zemalja, i to sporazumi o promociji i zaštiti stranih investicija, te sporazumima o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja. Strani investitori u Bosni i Hercegovini imaju ista prava i obaveze kao i domaći, a zakonodavac im u odnosu na domaće investitore daje i određene povlastice. Država, entiteti i Brčko distrikt ne smiju vršiti diskriminaciju stranih investitora u bilo kom obliku, uključujući ali ne i ograničavajući se na državljanstvo, sjedište/boravište stranog investitora, religiju, državu porijekla investicije.

Ključne riječi: strane direktne investicije, sporazumi, dvostruko oporezivanje, greenfield investicije, preuzimanja/akvizicija

Key words: foreign direct investment, agreement, double taxations, greenfield investment, Mergers and Acquisitions.

ABSTRACT

Law on the Policy of Foreign Direct Investment (Official Gazette of BiH No. 17/98) has been adopted in 1998. The basic questions of foreign investment policy and the principles of participation of foreign investors in the economy of Bosnia and Herzegovina are regulated by this Law. Rights, obligations and privileges of foreign investors are regulated more precisely by entity laws on foreign direct investment (Official Gazette FBiH No 61/01 and RS Official Gazette No. 24/04). Beside all the

above mentioned laws, provisions of many bilateral and multilateral agreements (e.g. Agreements on Promotion and Protection of FDI as well as Agreements on Avoidance of Double Taxation which BiH has signed with other countries or organisations) also regulate this issue. The Law on the Policy of Foreign Direct Investments of Bosnia and Herzegovina ensures national treatment of foreign investors, i.e., foreign investors have the same rights and obligations as residents of BiH (as domestic investors), State, entities as well as Brčko Distrikt cannot discriminate (by any new regulations) foreign investors in any form of discrimination: neither by the citizenship, neither by the residence/headquarter of a foreign investor, the religion, origin of the investment or neither by any other form of discrimination.

1. UVOD

Globalizacija svjetske ekonomije rezultirala je porastom značaja stranih direktnih ulaganja. Tranzicijske zemlje postale su sve otvorenije međunarodnim operacijama, liberalizirale su svoje režime i tako postale privlačne stranim investitorima. Multinacionalne kompanije mogu imati brojne pozitivne efekte na rast i razvoj zemlje domaćina. Dakle, u današnjem svijetu su strane investicije sveprisutne i manje razvijene zemlje mogu u kratkom roku postići nevjerovatni napredak upravo pomoću stranih investicija. Razlozi zbog kojeg se stranim direktnim investicijama (u daljem tekstu SDI) pridaje tako veliki značaj leže u činjenici da, uz unos poduzetničkog kapitala, SDI:

a) donose superiorna znanja i vrijednosti razvijenih zapadnih ekonomija kroz primjenu novih tehnika menadžmenta, poslovnu etiku, poduzetničke stavove, intenzitet rada i proizvodne tehnologije; b) omogućavaju unapređivanje industrije povezivanjem kompanija u globalne mreže za istraživanje i razvoj, koliko transferom tehnologija, toliko i obezbjeđivanjem najvećeg dijela kapitala; c) obezbjeđuju pristup ključnim

svjetskim tržištima povećavajući mogućnosti rasta preduzeća, koji (rast) opet sobom nosi otvaranje novih radnih mjesta i veća potraživanja od domaćih snabdjevača; d) sprečavaju stvaranje monopola unutar ekonomije zemlje prijema povećavanjem broja učesnika tržišne utakmice i kvaliteta konkurencije; e) izazivaju tzv. "spillover" efekat (efekat "prelijevanja"), tj. unapređivanje domaćih industrija pod indirektnim uticajem SDI; f) afirmiraju koncept "knowledge-based" ekonomije, tj. "na-znanju-utemeljene" ekonomije. Direktne strane investicije u Bosni i Hercegovini uređene su Zakonom o politici direktnih stranih ulaganja u Bosni i Hercegovini i entitetskim zakonima o direktnim stranim ulaganjima. Zakon tako definiše da je direktno strano ulaganje ili strano ulaganje: sticanje, stvaranje ili proširenje bilo kojeg poslovnog poduhvata ili bilo koje aktivnosti koja, sama ili sa drugom, istovremeno ili jedna sa drugom, ima za ishod omogućavanje jednom ili više stranih ulagača sticanje ili povećanje kontrole nad nekom kompanijom koja pod svojom kontrolom obavlja, industrijske, poljoprivredne, komercijalne i finansijske poslove i poslove vezane za nekretnine, usluge ili druge aktivnosti ili da omogući proširenje preduzeća koje je već pod kontrolom stranog ulaganja. Takve investicije mogu obuhvatati bilo koji objekat stvarnih prava i prava intelektualne svojine, uključujući ali ne i neophodno ograničeno na: slobodno konvertibilnu valutu ili na lokalnu valutu, pozajmice, avanse, vrijednosne papire, licence, zakupe i prava zasnovana na ugovoru, uključujući koncesije, postrojenja, opremu, rezervne dijelove, sirovine, prava industrijske svojine ili bilo koje finansijske pogodnosti date od strane fizičkog ili pravnog lica pod stranom kontrolom, izuzev situacije između matičnih kompanija i njihovih filijala ako to ne rezultira povećanjem strane kontrole nad domaćim preduzećem.

2. VRSTE STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA I NJIHOVE OSNOVNE KARAKTERISTIKE

Dva osnovna oblika direktnih stranih ulaganja su tzv. greenfield investicije, tj. izgradnja "na ledini" pogona kompanija u drugim zemljama i strana ulaganja koja se realiziraju putem spajanja i preuzimanja/akvizicija, tj. M&A direktna strana ulaganja (Mergers and Acquisitions). Osnovna razlika između spajanja i akvizicija s jedne strane, i greenfield ulaganja s druge, zasniva se na činjenici da kod spajanja i akvizicija dolazi do promjene vlasništva postojećih potencijala i što, bar u prvoj fazi, spajanja i akvizicije ne doprinose povećanju proizvodnih kapaciteta zemlje. Sa

stanovišta zemlje prijema, u prvo vrijeme i na kratkoročnom planu, spajanja i akvizicije donose manje koristi ukupnim razvojnim perspektivama zemlje. Iako direktna strana ulaganja, i u obliku M&A i u greenfield obliku, unose strani kapital u zemlju prijema, sredstva koja uđu u zemlju putem M&A ne ulaze nužno i u sastav akcionog kapitala za proizvodnju, što nije slučaj kod greenfield investicija. Zbog toga određeni iznos SDU plasiran kroz M&A može da znači manji ulog u proizvodnju (ili čak i nikakav), nego isti iznos plasiran u formi greenfield ulaganja. Ipak, ukoliko je jedina alternativa domaće kompanije zatvaranje, spajanje ili akvizicija može poslužiti kao pojas za spasavanje. Kroz M&A oblik stranih ulaganja smanjena je i mogućnost transfera tehnologija i vještina, pogotovo u početnom periodu. Štaviše, spajanja i akvizicije mogu direktno uzrokovati i smanjivanje obima ili potpuno zatvaranje lokalne proizvodnje ili funkcionalnih djelatnosti poput istraživačko-razvojnih (Research and Development, R&D) ili premještanje na drugu lokaciju, u zavisnosti od korporativne strategije preuzimača. Greenfield ulaganje, s druge strane, ne smanjuje, bar ne direktno, tehnološke kapacitete domaće ekonomije. Slijedeća bitna odrednica je da greenfield ulaganja na samom početku nužno donose i otvaranje novih radnih mjesta, dok se spajanja i akvizicije ne mogu pohvaliti činjenicom da doprinose smanjenu stope nezaposlenosti u zemlji. U prvom redu zbog činjenice da procesi spajanja i akvizicije ne povećavaju proizvodni kapacitet zemlje. Nerijetko se, međutim, dešava da dođe do otpuštanja, a u najboljem slučaju za prvo vrijeme broj zaposlenih ostaje isti. Iz navedenog lako se nameće zaključak da greenfield ulaganja, sa stanovišta zemlje prijema, u prvom periodu, nose znatno više pozitivnih efekata. Na dugoročnom planu, međutim, sve je teže pratiti pozitivne i negativne efekte direktnih stranih ulaganja u kontekstu njihove forme. Većina nedostataka koje, sa stanovišta zemlje prijema, ispoljavaju spajanja i akvizicije, manifestiraju se u početnoj fazi procesa ulaganja. Vremenom, kad do izražaja dođu svi direktni i indirektni efekti, mnoge razlike između efekata koje ostvaruju različiti oblici ulaganja gube na intenzitetu ili potpuno nestaju. Proces spajanja i akvizicije često je praćen sekvencijalnim ulaganjima, ponekad i vrlo velikim, osobito ako se radi o iznimnim okolnostima kakva je npr. privatizacija. U takvim slučajevima, M&A ulaganja se, po svom značaju za osnaživanje proizvodnje, mogu izjednačiti s greenfield ulaganjima. Ohrabrujuća je činjenica da transfer novih i boljih tehnologija, inače vrlo značajan aspekt stranih ulaganja, može biti uspješno realiziran i putem M&A, kao i putem greenfield investicija. Ne treba smetnuti s uma da se u pozitivne transfere ubrajaju i organizacione i

menadžment prakse, što je od posebnog značaja za uspješnu tranziciju u post-komunističkim zemljama. Odluka multinacionalne kompanije o potrebi daljeg investiranja u unapređivanje tehnološkog kapaciteta ne ovisi od oblika ulaganja, već od procjene trenutnog stanja i svrsishodnosti mjera za podizanje nivoa efikasnosti kompanije. Vremenom može doći do otklanjanja još jednog nedostatka koji spajanje i akvizicija ispoljavaju u početnoj fazi. Naime, i spajanje i akvizicija mogu dovesti do otvaranja novih radnih mjesta pod uvjetom da se realiziraju sekvencijalna ulaganja i da se sačuvaju i osnaže poslovne veze preuzete kompanije. Na dugoročnom planu, ulaganja u proširivanje kapaciteta, a samim tim i otvaranje novih radnih mjesta, ne ovisi o vrsti ulaganja već o postojanju pravih motiva za taj korak. Čak i u slučajevima kad proces restrukturiranja radi postizanja veće efikasnosti rezultira smanjivanjem broja radnih mjesta, nanešena šteta može biti znatno manja od posljedica do kojih dolazi kad greenfield ulaganje eliminira nekompetitivne domaće kompanije.

3. PRAVA I OBAVEZER STRANIH INVESTITORA

Zakoni o stranim investicijama osiguravaju nacionalni tretman tj. strani investitor izjednačen je u svojim pravima s državljanima Bosne i Hercegovine. Država Bosna i Hercegovina i njeni entiteti ne smiju vršiti diskriminaciju stranih investitora po bilo kom osnovu, naročito ne smiju vršiti diskriminaciju po osnovu državljanstva, sjedišta odnosno boravišta stranog investitora, vjerske pripadnosti, kao ni države porijekla kapitala za ulaganje. Strani ulagači imaju pravo da dobit koju ostvare od poslovanja u BiH, transferiraju u inostranstvo u konvertibilnoj valuti. Isto tako postoji apsolutna sloboda konverzije domaće valute u konvertibilnu valutu, radi plaćanja obaveza koja se odnose na ulaganja stranih investitora u BiH. Strani investitori imaju prava na nekretninama kao i lica koja imaju državljanstvo Bosne i Hercegovine. Imovina stranih ulagača ne može biti nacionalizirana ili eksproprijirana. Ukoliko se, međutim, utvrdi postojanje javnog interesa, imovina stranih investitora može biti nacionalizirana ili eksproprijirana, a stranim ulagačima se, u takvim slučajevima, garantira pravo na primjerenu nadokandu. Nadoknada će se smatrati primjerenom ako je adekvatna, efektivna, brza i u skladu sa međunarodnim standardima u toj oblasti. Prava i povlastice koje strani investitori uživaju na osnovu Zakona o politici direktnih stranih ulaganja ne mogu se ukinuti ili poništiti, stupanjem na snagu naknadno donesenih

zakona. Ukoliko novi zakoni budu povoljniji za strane ulagače, oni imaju pravo da biraju koji će zakon biti mjerodavan za njihovo ulaganje. Strane investicije izuzete su od plaćanja carinska i carinskih obaveza (osim putničkih motornih vozila, automata za zabavu i igru na sreću). U Federaciji BiH, ako strana investicija prelazi 20% od vrijednosti kompanije, ista kompanija je oslobođena plaćanja poreza na dobit u trajanju od 5 godina, proporcionalno iznosu stranih ulaganja u ukupnom kapitalu kompanije ukoliko u periodu od tih pet godina uloži 20.000.000 KM i više. Kao što je već rečeno, Bosna i Hercegovina ima liberalan Zakon o politici direktnih stranih ulaganja. Jedina ograničenja stranih ulaganja predviđena zakonom, odnose se na oblasti proizvodnje i prodaje oružja, municije, eksploziva, vojne opreme, kao i na ulaganja u sektor javnog informiranja. Ukoliko strani investitor želi ulagati u preduzeće koje se bavi prodajom i proizvodnjom oružja, municije, eksploziva, vojne opreme ili pripada sektoru javnog informiranja, njegov kapital ne smije preći 49% ukupne glavnice preduzeća. U slučaju ulaganja u navedene djelatnosti koje podliježu ograničenjima, strani investitor treba da prethodno pribavi saglasnost nadležnih institucija. Strani investitori moraju poštovati zakone Bosne i Hercegovine i njenih entiteta. Ograničenja koja se primjenjuju na domaća ulaganja u oblasti javnog poretka, javnog zdravstva i zaštite okoline, jednako se odnose na strana ulaganja. Takođe, postoji obaveza vođenja poslovnih knjiga i sačinjavanja poslovnih izvještaja u skladu sa međunarodno prihvaćenim računovodstvenim i revizorskim načelima i standardima, kao i zakonima entiteta.

4. BILATERALNI SPORAZUMI

Da bi se stvorili sto povoljni uslovi za veću ekonomsku saradnju, kao i priliv zaštitu stranih investicija, Bosna i Hercegovina potpisala je bilateralne sporazume o unapređenju i zaštiti investicija sa 35 država. Ovim bilateralnim sporazumima regulišu se osnovna pitanja zaštite stranih investicija. Tako se u nacelu, ovim sporazumima predviđa da ugovorna strane neće nerazumnim ili diskriminatornim mjerama, ometati upravljanje, funkcionisanje, održavanje, korištenje, uživanje, prodaju i likvidaciju investicije investitora. Ugovorne strane će odobriti investitorima i njihovim investicijama tretman ne manje povoljan od onog koji odobrava svojim vlastitim investitorima i njihovim investicijama ili investitorima bilo koje treće države i njenim investicijama u odnosu na upravljanje, funkcionisanje, održavanje, korištenje,

uživanje, prodaju i likvidaciju investicije, zavisno od toga koji je povoljniji za investitora. Nadalje, u ovim sporazumima detaljno se regulišu i pitanja expropriacije, kompenzacije gubitaka usljed rata, , revolucije, ustanka, civilnog nereda, ili bilo kojeg drugog sličnog događaja, ili više sile, rješavanje sporova itd.

4. ZAKLJUČAK

Strane direktne investicije bile su i još uvijek jesu značajan faktor ekonomskog razvoja svake zemlje pa tako i Bosne i Hercegovine. Da li će, koliko, i na koji način SDI unaprijediti stanje jedne ekonomije zavisi od niza faktora kao što su: stepen liberalizacije finansijskih tokova, oblik investiranja, postojanje preduvjeta za pozitivni "spillover" efekat, stepen industrijalizacije i tehnološka sofisticiranost, kvalitet i raspoloživost ljudskog kapitala, kulturološka prilagodljivost i stepen razvoja organizacione i menadžerske prakse, trgovinska politika i politika konkurencije u zemlji, nivo korumpiranosti, politička stabilnost, poslovno okruženje itd. Neke od ovih faktora Bosna i Hercegovina već posjeduje, a za postizanje nekih potrebno je uložiti više napora, kako bi uvjeti za optimiziranje efekata stranih investicija bili ispunjeni u potpunosti. Zakoni Bosne i Hercegovine, koji regulišu strane investicije, jesu prilično liberalni, no smatramo da bi bilo neophodno izvršiti izmjene zakona u dijelu koja se odnose na ograničenja za strana investitore, te bi bilo potrebno nastaviti aktivnosti vezane za potpisivanje bilateralnih sporazuma o zaštiti i unapređenju investicija kao i sporazuma o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja. Vjerujemo da bi se ovim činom, zakonski okvir za strana ulaganja u Bosni i Hercegovini doveo u potpuno liberalan status, odnosno, tek ukidanjem navedenih ograničenja, strani investitori u Bosni i Hercegovini, u potpunosti bi se izjednačili sa domaćim investitorima.

5. LITERATURA

1. Zakon o politici direktnih stranih investicija u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH br.17/98 i 13/03)
2. Zakon o stranim investicijama (Službeni list FBiH br.61/01 i 31/03)
3. Zakon o stranim investicijama (Službeni glasnik RS br. 25/02))
4. FIPA- Onvestment oportunities, Sarajevo, 2009., D. Jovašević, Krivično pravo II, Pravni fakultet, Sarajevo, 2005.
5. Web stranica. www.fipa.gov.ba
6. Web stranica: www.mvteo.gov.ba
7. Svjetska Banka, Doing bussines in BiH, 2009.
8. Zakon o stranim investicijama (Službeni list FbiH br.61/01 i 31/03)

KRIVIČNO-PRAVNI I KRIMINALISTIČKI ASPEKT KRIVIČNOG DELA FALSIFIKOVANJA NOVCA

CRIMINALLY-LEGAL AND CRIMINALISTIC ASPECT OF COUNTERFITING OF MONEY

Aleksandar R. Ivanović

Pravni fakultet Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru, Republika Srbija

SAŽETAK

Autor razmatra i analizira krivično delo falsifikovanja novca u skladu sa pravnom regulativom krivičnog zakonodavstva Republike Srbije, ukazujući na osnovne načine izvršenja ovog krivičnog dela.

Na kraju rada posebna pažnja posvećena je davanju osnovnih smernica za unapređenje delatnosti na polju suprotstavljanja ovoj društveno negativnoj pojavi.

Ključne reči: novac, falsifikovanje novca, suzbijanje, sprečavanje.

Key words: money, counterfeiting money, fight, prevention.

ABSTRACT

The author analyzes and discusses the counterfeiting of money in accordance with legal regulations of the criminal legislation of the Republic of Serbia, pointing to a basic form of execution of this crime.

At the end of the work, special attention is given to providing basic guidelines for the promotion activities in the field of opposition to this negative social phenomenon.

1. UVOD

Novac kao opšteprihvaćeno sredstvo ekonomske razmene onemogućava različito vrednovanje robe kod trampe, te na taj način olakšava razmenu, smanjuje transakcione troškove i podstiče specijalizaciju. S obzirom na svoje funkcije, novac je oduvek bio predmet napada sa stanovišta raznih vidova kriminalnog ispoljavanja, tako je i falsifikovanje novca pojava koja datira još

iz najstarijih vremena organizovanog ljudskog društva. Nagli naučno tehnološki razvoj čovečanstva imao je za posledicu to da je danas tehnika falsifikovanja novca na veoma visokom stepenu usavršenosti, dok je velika protivpravna imovinska korist, koja se obezbeđuje vršenjem ovog krivičnog dela, razlog što je ono veoma rasprostranjeno. Dva su osnovna motiva za vršenje krivičnog dela falsifikovanja novca: ekonomski i politički. Ekonomski motiv ogleda se u mogućoj zaradi, dok se politički motiv falsifikovanja novca vezuje za nameru određene društvene grupe ili države da organizovanim vršenjem ovog krivičnog dela u odnosu na drugu državu izazove ekonomsko slabljenje i poremećaje u osnovnim privrednim delatnostima, što bi se posredno odrazilo na slabljenje odbrambene moći te zemlje, ali i na promenu kursa unutrašnje i spoljne politike.

2. POJAVNI OBLICI

Falsifikovanje novca je prvo delo sistematizovano u glavi krivičnih dela protiv privrede Krivičnog zakonika Republike Srbije. Inkriminacijom ovog dela štiti se novac kao sredstvo plaćanja koje u savremenom životu, a posebno u privredi ima izuzetan značaj. Objekt krivičnog dela jeste novac, a pod novcem se podrazumeva svaki predmet, metalni ili papirni novac koji je vidljivim znakom obeležen kao novac i koji služi kao merilo za vrednost i kao takav je od države priznat. U smislu države i prava kao novac se smatra metalni ili papirni novac koji je na osnovu zakona u opticaju u sopstvenoj a i stranoj državi. S tim u vezi neće postojati ovo krivično delo ako neko falsifikuje ili upotrebi novac koji više nije u opticaju, bez obzira što on i takav može imati određenu numizmatičku, umetničku ili neku drugu vrednost, već će se u takvom slučaju raditi o kakvom drugom krivičnom delu, npr. krivičnom delu prevare. Ovo

krivično delo predviđeno je u članu 223. Krivičnog zakonika Republike Srbije u pet pojava oblika.

Prvi oblik krivičnog dela postoji onda kada je reč o pravljenu lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi ili preinačavanju pravog novca u nameri njegovog stavljanja u promet kao pravog novca (čl. 223. st. 1 KZRS). Radnja krivičnog dela je određena alternativno i može se sastojati u preduzimanju bilo koje radnje sadržane u zakonskom biću krivičnog dela.

Pravljenje lažnog novca znači proizvodnju jedne materije, ili stvari koja u svakom pogledu imitira pravi novac.¹³⁴ Ukoliko nema ove sličnosti, tj. prave imitacije, onda nema ni pravljena lažnog novca. Ukoliko imitacija nije verna originalu, odnosno ako je lažni novac izrađen tako da se na prvi pogled može videti da to ne predstavlja novac, onda nema krivičnog dela falsifikovanja novca, već krivičnog dela prevare. Za postojanje dela bez značaja je na koji je način izvršeno pravljenje lažnog novca, kao i to od kakve je materije napravljen lažan novac. Ovo delo će postojati i onda kada s obzirom na svoj sastav lažan metalni, naročito zlatni i srebrni novac ima istu, čak i bolju finoću ili veću količinu metala, odnosno zlata ili srebra od odgovarajućeg komada pravog novca. Pravljenje lažnog novca će biti krivično delo samo ako je ono učinjeno u nameri njegovog stavljanja u opticaj. Ovaj oblik krivičnog dela falsifikovanja novca će postojati samo ako namera stavljanja lažnog novca nije realizovana od strane lica koje je lažni novac napravilo. Ako je lice koje je lažni novac napravilo takav novac i stavi u opticaj, onda će ono biti odgovorno samo za stavljanje lažnog novca u opticaj, pošto u takvom slučaju postoji prividni sticaj, s obzirom da je pravljenje lažnog novca, kao prethodni stadijum, supsidijarno stavljanju takvog novca u opticaj. Takođe, za postojanje krivičnog dela bez značaja je i u kojoj je količini izvršeno pravljenje lažnog novca. U pogledu vinosti ovo krivično delo može biti izvršeno samo sa umišljajem, koji se ogleda u svesti da se pravi lažan novac, s tim što za postojanje krivičnog dela treba da postoji namera upotrebe lažno napravljenog novca kao pravog, koja je u tom slučaju konstitutivni deo umišljaja.

Preinačenje pravog novca obuhvata prepravljavanje pravog novca tako da on dobije veću vrednost od one koju stvarno ima, a u nameri da se stavi u opticaj kao nepreinačeni novac veće vrednosti. Ovo se uglavnom vrši na taj način što se broju koji označava iznos dodaje jedna ili više nula ili zamenom postojećeg broja većim brojem. Prema tome, preinačavanjem novca menja se njegova

prvobitna vrednost. Objekt ovog krivičnog dela može biti samo pravi novac, tj. novac koji služi kao zakonsko sredstvo plaćanja i koji ima svoju vrednost, na njemu naznačenu, i koja se prema tome može preinačiti. Prema tome, svako preinačavanje novca bez promene njegove vrednosti ne predstavlja ovo krivično delo. Preinačenje novca koji je povučen iz optičaja, na taj način da se takvom novcu daje izgled pravog novca, ne predstavlja preinačavanje pravog novca, već pravljenje lažnog novca. Preinačenje pravog novca mora biti učinjeno sa namerom njegovog stavljanja u opticaj kao pravog, nepreinačenog novca veće vrednosti. Ako nema ove namere, samo preinačavanje novca neće biti krivično delo. Krivično delo je svršeno samim preinačavanjem novca u takvoj nameri, bez obzira na to da li je realizovana namera stavljanja u opticaj preinačenog novca kao pravog ili ne. U slučaju da lice koje je preinačilo pravi novac takav novac stavi u opticaj, važi sve ono što je rečeno i u slučaju kada neko lice napravi lažni novac i stavi ga u opticaj kao pravi. I kod ovog oblika krivičnog dela falsifikovanja novca potrebno je da preinačeni novac predstavlja vernu imitaciju pravog novca, tj. da se na prvi pogled ne može uočiti da je novac preinačen, u suprotnom neće postojati ovo krivično delo. U činilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, u pogledu vinosti potreban je direktan umišljaj, tj. svest da se preinačavanjem pravom novcu daje izgled novca veće vrednosti, a u nameri da se isti stavi u opticaj kao nepreinačeni pravi novac veće vrednosti. Za pravljenje lažnog novca, odnosno preinačavanje pravog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi predviđena je kazna zatvora od dve do dvanaest godina, a lažan novac će se oduzeti.

Drugi oblik krivičnog dela falsifikovanja novca se sastoji u pribavljanju lažnog novca s namerom da se isti stavi u opticaj kao pravi ili stavljanjem u opticaj takvog novca (čl. 223 st. 2 KZRS). Radnja krivičnog dela je kao i u prvom stavu određena alternativno i može se sastojati u preduzimanju bilo koje radnje sadržane u zakonskom biću krivičnog dela.

Pribavljanje lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi obuhvata svaku delatnost kojom se stiče lažni novac u nameri da se stavi u opticaj kao pravi. Prema tome, za postojanje dela je bez značaja o kakvoj se delatnosti radi, već je važno samo da se tom delatnošću ostvaruje posedovanje lažnog novca. S tim u vezi pribavljanje lažnog novca može se ostvariti kupovinom lažnog novca po nižoj ceni, trampom, primanjem na poklon, oduzimanjem i sl. Za postojanje dela bitno je da još prilikom pribavljanja postoji namera da se takav novac stavi u opticaj kao pravi. Krivično delo

¹³⁴ J. D. Tahović, *Krivično pravo posebni deo*, Naučna knjiga, Beograd, 1953, str. 305.

je izvršeno samim pribavljanjem takvog novca u pomenutoj nameri. U pogledu vinosti potreban je umišljaj, kao i namera stavljanja takvog novca u opticaj kao pravog.

Stavljanje lažnog novca u opticaj predstavlja svaku upotreba lažnog novca u prometu kao pravog, što se najčešće ostvaruje njegovom predajom drugom licu. Stavljanje u promet lažnog novca može se izvršiti isplatom, kupovinom robe, plaćanjem usluga, duga, dažbina, davanjem na zajam, razmenom novčanice i sl. Za postojanje ovog krivičnog dela je bez značaja da li je novac predhodno falsifikovan od strane nekog drugog lica, ili pak od strane lica koje taj novac stavlja u opticaj. Naime, kao što je to već istaknuto učinilac ovog dela može biti lice koje je napravilo lažan novac, kada isti samo stavi u promet, i u tom slučaju će se raditi o prividnom sticaju po osnovu supsidijariteta, tj. kažnjavanju učinioca samo za poslednji stadijum. Takođe, ovo delo može izvršiti i lice koje novac, falsifikovan od strane druge osobe, stavi u opticaj, znajući pritom da to nije pravi, već lažni novac. Krivično delo je svršeno samim stavljanjem u opticaj falsifikovanog novca. Treba napomenuti, da za postojanje dela nije bitno da li je učinilac imao nameru da na ovaj način ostvari i neki poseban cilj, kao i da li ga je ostvario. Npr., radiće se o svršenom delu falsifikovanja novca, a ne o njegovom pokušaju kada je učinilac pri kupovini neke robe predao novčanicu čiji je falsifikat otkriven pre nego što mu je roba predata, ili kada se pri razmeni strane valute podmetne lažna novčanica koja je otkrivena pre nego što je novac razmenjen.¹³⁵ Za pribavljanje lažnog novca u nameri da se stavi u opticaj kao pravi, odnosno za stavljanje lažnog novca u opticaj predviđena je kazna zatvora od jedne do deset godina, a lažni novac će se oduzeti.

Treći oblik krivičnog dela je u stvari kvalifikovan oblik i kvalifikacije je učinjena s obzirom na vrednost napravljenog, preinačenog, stavljenog u promet ili pribavljenog lažnog novca koji prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara, isti taj limit predviđen je i kada se radi o stranom novcu (čl. 223 st. 3 KZRS). Za ovaj oblik dela predviđena je kazna zatvora od pet do petnaest godina, kao i mera oduzimanja lažnog novca.

Četvrti oblik krivičnog dela sastoji se u stavljanju u opticaj lažnog novca koji je primljen kao pravi ili u neprijavljivlju pravljenja lažnog novca, odnosno neprijavljivanju stavljanja takvog novca u opticaj (čl. 223 st. 4 KZRS). Kao i u prethodnim oblicima, radnja krivičnog dela je određena alternativno i

može se sastojati u preduzimanju bilo koje radnje sadržane u zakonskom biću krivičnog dela.

Stavljanje u opticaj lažnog novca koji je primljen kao pravi je sličan pojavnom obliku *stavljanja lažnog novca u opticaj*, jedina razlika ogleda se u tome što učinilac u ovom slučaju dolazi do poseda lažnog novca ne znajući da je on lažan. Prema tome, objekt ovog vida krivičnog dela falsifikovanja novca je takođe lažan novac, dok se radnja dela sastoji u stavljanju u opticaj takvog novca, koji je primljen kao pravi. Dakle, kod ovog oblika lažan novac se prima (pri razmeni novca, vraćanju kusura pri kupovini, vraćanju duga i sl.) kao pravi, ali se dalje stavlja u opticaj iako se zna da je on lažan. Naime, učinilac ovog dela nije svestan u momentu primanja tog novca da je lažan, ali ga je stavlja u opticaj pošto saznaje da je lažan. Saznanje da je novac lažan, u ovom slučaju dolazi posle primanja lažnog novca, dok se kod *stavljanja lažnog novca u opticaj*, novac upravo pribavlja kao lažan, svesno i u nameri da se kao takav stavi u opticaj. S tim u vezi, može se reći da cilj, odnosno motiv stavljanja u opticaj ovako dobijenog lažnog novca nije sticanje materijalne koristi, već izbegavanje štete. Delo je svršeno stavljanjem u opticaj lažnog novca, odnosno kada je učinilac lažni novac razmenio, dobio za njega robu ili platio uslugu. U pogledu vinosti potreban je umišljaj.

Neprijavljivanje načinjenog lažnog novca ili stavljanje lažnog novca u opticaj praktično predstavlja dva, uslovno rečena oblika ovog krivičnog dela. Naime, ovde učinilac ne prijavljuje slučaj pravljenja lažnog novca koji mu je poznat ili ne prijavljuje samo stavljanje takvog novca u opticaj. Radnja ovog vida krivičnog dela falsifikovanja novca sastoji se nečinjenju, odnosno nepostupanju po dužnosti da se nadležnim organima prijavi da je neko falsifikovao novac ili da je neko takav novac stavio u opticaj. Delo je svršeno onog trenutka kada je lice koje je znalo za pravljenje lažnog ili za upotrebu takvog novca bilo u mogućnosti da to delo prijavi, ali to nije učinio. U pogledu vinosti potreban je umišljaj, koji se ogleda u svesti da je napravljen lažan novac, odnosno da se takav novac stavlja u opticaj. Ovaj oblik krivičnog dela je i privilegovan način izvršenja jer je za taj oblik zakonodavac predvideo kao sankciju novčanu kaznu ili kaznu zatvora do jedne godine.

3. NAČIN IZVRŠENJA

Naime, falsifikovanje novca je danas toliko rasprostranjeno, naročito u poslednjih desetak godina od kada su falsifikatori novca počeli da primenjuju savremene tehnike reprodukcije, tj.

¹³⁵ LJ. Lazarević, Krivično pravo – posebni deo, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 216.

kopiranja u boji. U praksi se može naići na razne slučajeve falsifikovanja novca, od pojedinaca koji samostalno vrše ovo krivično delo, do manjih, odnosno većih kriminalnih grupa, koji se profesionalno i organizovano bave vršenjem ovog vida kriminalnog ispoljavanja na teritoriji jedne pa čak i više zemalja. Treba napometuti, da se u odnosu na ranija vremena, metalni novac u današnje vreme dosta manje falsifikuje, pre svega zato što se izrađuje u apoenima male nominalne vrednosti, pa je samim tim i zarada od njegovog falsifikovanja znatno manja. Shodno tome u ovom radu se nećemo detaljnije baviti falsifikovanjem metalnog novca.

Falsifikovanje metalnog novca vrši se livenjem, kovanjem (štancovanjem) i galvanoplastikom. Falsifikovanje papirnog novca zahteva visok stepen stručnih znanja u vezi sa fotografskim, cinkografskim, litografskim i štamparskim postupcima, kao i posedovanje odgovarajućeg pribora za izradu falsifikovanih novčanica (kliše, mastila, fotografski materijali, štampači, boje). Međutim, treba napomenuti da je uz današnja dostignuća računarske tehnologije, uz veoma ograničen nivo znanja i sa opremom (laserske kopir mašine i štampači u boji, razni softveri i sl.) dostupnom gotovo svakome falsifikovanje novčanica znatno lakše u odnosu na raniji period. Papirne novčanice se mogu falsifikovati na sledeći način: a) ručno; b) mašinski (štampanjem); v) kopiranjem originalnih novčanica.

Ručno falsifikovanje papirnih novčanica vrši se na sledeće načine:

- a) *Precrtavanjem originalnih novčanica*, ovo se vrši na tako što se slobodnom rukom precrtava crtež originalne novčanice, ili crta falsifikovana novčanica na osnovu originala. Na ovakav način dobijaju se falsifikovane novčanice, koje se odlikuju brojnim nedostacima. Naime, takvi falsifikati su dosta grubo, a crteži, slova i brojevi dosta neprecizni. Ovaj način falsifikovanja je redak, jer zahteva veoma veliku obdarenost lica za crtanje, odnosno reprodukovanje. Osim toga, zbog navedenih nedostataka ovakvo falsifikovane novčanice dosta lako se otkrivaju, a samim tim i teže rasturaju, tj. puštaju u opticaj.
- b) *Preinačavanjem originalnih novčanica*, prave novčanice sa nižim apoenima pretvaraju se u prave novčanice sa višim apoenima. Ovo se vrši na taj način što se rediranjem, odnosno hemijskim putem brišu originalni brojevi, a zatim ucrtavaju brojevi veće vrednosti, odnosno umeću falsifikovani brojevi, čime se ovako falsifikovanoj novčanici povećava nominalna vrednost. Kao i kod predhodno navedenog načina, potrebna su određena stručna znanja za falsifikovanje novčanica na ovaj način.

Osim toga potrebno je da je sličnost između originalnih novčanica manje i veće monetarne vrednosti izuzetno velika.

- v) *Prepravljavanjem nevažećih novčanica*, izrađuju se falsifikovane novčanice, tako što se nevažeće novčanice, odnosno novčanice koje su povučene iz opticaja prepravljaju tako da im se daje izgled važećih novčanica. Radi se o dosta retko primenjivanom načinu falsifikovanja, s obzirom da je za ovakav metod izrade lažnih novčanica potrebno da nevažeće, odnosno novčanice povučene iz opticaja imaju dosta sličnosti sa novčanicama koje su u opticaju.
- g) *Skraćivanjem originalnih novčanica*, vrši se falsifikovanje na način što se nekoliko originalnih novčanica iste monetarne vrednosti iseku na identične milimetarski tanke linije, zatim se od svake novčanice izdvaja po jedan takav odrezak, naravno sa različitim pozicijama koje zauzima na novčanici, tako da se lepljenjem tih delova dobija jedna cela novčanica. Glavni nedostatak ove metode falsifikovanja jeste to što su falsifikati kraći od originala, a spojeni delovi novčanica ne pokazuju celinu crteža.

Falsifikovanje novčanica mašinskim putem, vrši se na način što se najpre originalna novčanica reprodukuje fotografisanjem, zatim se na osnovu te fotografije cinkografskim postupkom izrađuje odgovarajući kliše, uz pomoć koga se na mašinama za štampu štampaju lažne novčanice. Ovako izrađeni falsifikati, u dobroj meri imitiraju originalne novčanice, tako da se od strane laika veoma teško prepoznaju, naročito ako su izgužvane ili uprljane.

Fotokopiranje originalnih novčanica, je metod koji se s obzirom na naučno tehnološki napredak društva, danas najviše praktikuje. Ovaj metod falsifikovanja ispoljava se u dva osnovna vida. Prvi oblik ogleda se u kopiranju originalnih novčanica na laserskim kolor aparatima za fotokopiranje, dok se u drugom slučaju, uz pomoć računarske tehnike, najpre vrši skeniranje originalnih novčanica, zatim se na dobijenim fotografijama uz pomoć raznih softvera vrši prepravljavanje serijskih brojeva, pa tek onda štampanje takvih fotografija na laserskim kolor štampačima visoke rezolucije. Kao glavni nedostatak javlja loš kvalitet papira, falsifikatori su da bi otklonili ovaj nedostatak uzimali nevažeće, odnosno novčanice povučene iz opticaja, sa kojih su hemijskim putem uklanjali crteže, a zatim tako „očišćene“ novčanice koristili kao papir za štampanje falsifikata. Ovaj metod falsifikovanja daje verne kopije originalnih novčanica, ali zbog nedovoljne rezolucije na falsifikatu nedostaju najsitniji detalji crteža, već se na tim mestima kod falsifikovane novčanice javljaju beline ili mrlje.

S obzirom da je kod falsifikovanja novca krajnja namera lica da se takav novac stavi u opticaj kao pravi, iz razloga ostvarivanja protivpravne imovinske koristi (koristoljublje) ili iz razloga ugrožavanja ekonomskog sistema jedne zemlje (politički motiv), druga faza ovog krivičnog dela ogleđa se u rasturanju lažnog novca. Ako falsifikovanje novca vrši neka dobro organizovana kriminalna organizacija, onda uglavnom novac ne rasturaju njegovi tvorci i lica iz samog vrha kriminalne organizacije, već sasvim treća lica, tzv., rasturači i to po pravilu van mesta u kom je falsifikovni novac izrađen.

Sama uspešnost u rasturanju falsifikovanog novca unapred je uslovljena određenim činiocima, poput kvaliteta izrade i količine falsifikovanog novca. Kako bi brže i lakše rasturili falsifikovani novac, tj. kako bi ga pustili u opticaj uz što minimalniji rizik od otkrivanja falsifikatori i rasturači veoma pažljivo biraju način i mesta na kojima će lažan novac stavlјati u opticaj. Obično su to mesta gde je velika frekvencija ljudi (pijace, tržni centri, kafane, itd). Oni uglavnom izbegavaju banke, pošte, menjačnice, jer je u njima rigorozna kontrola, a sami tim i veći rizik od otkrivanja lažnog novca. Kao najpogodnije doba dana, za rasturanje lažnog novca praktikuju večernje časove jer je vidljivost slabija, a mogućnost uočavanja nedostataka na falsifikatu pri veštačkom osvetljenju je znatno teža. Rasturanje lažnog novca vrše pojedinačno ili u grupama od dva do tri lica koji deluju koordinisano uz strogo podeljena zaduženja i uloge. Uglavom jedno lice neposredno rastura novac, noseći kod sebe jedan komad falsifikovanog novca, dok ostala lica čuvaju stražu i kod sebe drže preostlu količinu falsifikovanih novčanica, ili na neki drugi način pomažu stavlјanje lažnog novca u opticaj. Npr., jedno ili više lica ima zadatak da opažanjem blagovremno uoči kakvu opasnost, kako bi o tome na vreme mogao da upozori lice koje neposredno rastura novac. Takođe, ova lica će se, u slučajevima kada žrtva posumnja ispravnost novca, umešati, tako što će autiritativnim nastupom prisutne ubeđivati da se radi o autentičnom novcu ili će veštim pokretom izvršiti zamenu lažne novčanice pravom novčanicom. Pri stavlјanju lažnog novca u opticaj rasturači se služe raznoraznim trikovima. Npr., prilikom davanja lažnog novca razgovorom nastoje da skrenu pažnju lica kome predaju novac, na nešto drugo ili novac namerno gužvju ili prljaju kako bi mu dali što autentičniji izgled. Za rasturanje falsifikovanog novca obično biraju radnje u kojima rade starije osobe, verujući da postoji manja mogućnost da će one prepoznati falsifikat. Falsifikovanim novcem kupuju veoma malo robe i to one čija je cena koštanja najniža, iz razloga što im nije stalo do robe već do pravog novca koji dobijaju kao kusur.

4. ZAKLJUČAK

Većina falsifikovanog novca se uglavnom izrađuje u ekonomski razvijenim zapadnoevropskim zemljama, poput Italije, Nemačke, Francuske, Austrije i sl, dok se njegovo rasturanje vrši na teritoriji drugih zemalja uglavnom istočnoevropskih, onosno zemalja u tranziciji. Međutim, u poslednjih nekoliko godina sve je češća pojava da se falsifikovanje vrši i na teritoriji zemalja u tranziciji, što je slučaj i sa Republikom Srbijom, kao i Bosnom i Hercegovinom. Bilo da se novac falsifikuje u zemlji ili inostranstvu, do saznanja o mestu i vremenu falsifikovanja, odnosno ubacivanja na teritoriju zemlje i stavlјanja u opticaj, kao i informacija o organizatorima, fainasijerima, i drugim relevantnim činjenicama za otkrivanje i dokazivanje ove kriminalne delatnosti, dolazi se kriminalističko obaveštajnim radom organa unutrašnjih poslova i službi bezbednosti. Osim toga, do bitnih informacija o falsifikovanju, planiranju ubacivanja i rasturanju novca u jednoj zemlji može doći i uprava carina u okviru svoje delatnosti, npr. neposrednom kontrolom na graničnim prelazima. Ukoliko su se lažne novčanice već stavlјene u opticaj, najčešći načini saznanja o ovom krivičnom delu su prijave od oštećenih građana, privrednih društava, banaka, menjačnica itd. Takođe, do saznanja o izvršenom krivičnom delu falsifikovanja novca može se doći i neposrednim radom organa unutrašnjih poslova. To je moguće u okviru sistematski pripremljenih i planski izvedenih operativno-kriminalističkih radnji kao što su, na primer: zaseda, specijalno osmatranje, praćenje, racija, pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga, legitimisanje, ali i pojedinih istražnih radnji (pretresanje, veštačenje). Naime, policajac može u toku obavlјanja redovnih aktivnosti, pojačane kontrole vozila, racije, odnosno tokom rada na otkrivanju, rasvetlјavanju i dokazivanju krivičnih dela (prilikom pretresanja ili uviđaja), ustanoviti da je u tom trenutku poznato, odnosno nepoznato lice, izvršilo krivično delo, za čije postojanje službena lica organa unutrašnjih poslova nisu znala¹³⁶ (npr. pronađen je falsifikovan novac, sredstva za izradu lažnog novca i sl.).

Za uspešan rad na otkrivanju i razjašnjavanju krivičnog dela falsifikovanja novca neophodna je permanentna koordinacija i saradnja organa unutrašnjih poslova sa finansijskim institucijama, kao i sa građanima. Ukoliko se dođe do informacija da se u opticaju nalaze falsifikovane novčanice, potrebno je što pre informisati finansijske institucije, trgovinske radnje i građane o ovoj pojavi, naročito o kojoj se valuti radi, koje nominalne vrednosti, koji su nedostaci na osnovu kojih se može uočiti da

¹³⁶ V. Krivokapić, *Uvod u kriminalistiku*, Beograd, 2008, str. 87.

se radi o falsifikatu i slično. Na ovaj način povećava se mogućnost otkrivanja falsifikata, a samim tim i samozaštita građana od ovog oblika kriminaliteta. Po dobijanju informacija o nameri ubacivanja falsifikovanih novčanica na teritoriju jedne zemlje, odnosno o tome da je izrađen ili stavljen u opticaj lažan novac, postavljaju se odgovarajuće verzije o mogućim načinima unošenja u zemlju, načinu falsifikovanja, načinu rasturanja, o licima koja vrše ove delatnosti i sl. Na osnovu ovako postavljenih verzija sačinjava se operativni plan, koji osim planiranih operativno-taktičkih i istražnih mera i radnji, treba da sadrži i odgovarajuća uputstva o tome kako se treba ponašati prema licima koja vrše neku od napred navedenih delatnosti, tj. da li i u kom momentu takva lica treba lišiti slobode, odnosno propustiti ih i pratiti u cilju razotkrivanja ostalih saučesnika. Koje će radnje biti preduzete zavisice od okolnosti konkretnog slučaja. Najpre je neophodno operativno-taktičkim merama i radnjama (osmatranjem, praćenjem, prikupljanjem obaveštenja) pribaviti što više informacija o ličnosti osumnjičenog, zatim izvršiti veštačenje sumnjivog novca, pa tek onda preduzeti pojedine istražne radnje kao što su pretresanje osumnjičenog, odnosno njegovog stana, saslušanje osumnjičenog i sl. Veoma je važno u startu utvrditi da li je novčanica za koju se sumnja da nije autentična i zaista lažna i na koji način je izvršeno falsifikovanje, kao i kolika količina falsifikovanog novca je izrađena, zatim na kom mestu je izvršeno njegovo falsifikovanje, odnosno rasturanje, koji je motiv za izvršenje ovog dela? Da li su i koja specifična znanja i veštine potrebni za izradu tako falsifikovanog novca? Osim toga, bitno je utvrditi i da li se kod osumnjičenog ili u njegovom stanu nalazi još lažnih novčanica, kao i sredstva za izradu falsifikovanog novca, što se postiže pretresom osumnjičenog, odnosno pretresanjem njegovog stana. Mesta na kojima se mogu sakriti lažne novčanice kao i sredstva i materijali za izradu istih su veoma raznovrsna, uglavnom se oni skrivaju u postojećim šupljinama ili u tu svrhu posebno izrađenim skrovištima. Posebno treba obratiti pažnju na pronalaženje falsifikovanih novčanica, cinkanih ploča, klišeja, crtažeg pribora, probnih crteža, indiga, štamparskih boja, numeratora, noža za sečenje hartije, lupa, prese, kalupa, turpija, kisleina, flašica sa hemikalijama, posuda, neotopljenog metala u posuđu, metalne prašine (na podu, stolu i drugim mestim), zatim beležaka u kojima se nalaze adrese, brojevi telefona i drugi podaci koji mogu biti od značaja za dalji operativni rad, itd.¹³⁷ Činjenično stanje, odnosno pronađene

¹³⁷ A. Petrović, *Kriminalistička metodika, Viša škola unutrašnjih*

predmete i tragove treba fiksirati fotografisanjem i sačinjavanjem zapisnika o pretresanju, kako bi poslužili kao materijalni dokaz u krivičnom postupku.

Osim prikupljanja materijalnih dokaza u razjašnjavanju i dokazivanju ovog krivičnog dela, treba preduzeti određene istražne radnje u cilju prikupljanja ličnih dokaza, saslušanje osumnjičenog, saslušanje svedoka i predočavanje radi prepoznavanja. Prilikom predočavanja radi prepoznavanja najpre je nophodno da se od žrtve uzme opis lica od koga je primilo falsifikovanu novčanicu, a zatim mu se zajedno sa drugim sličnim licima predočava osumnjičeno lice.

Na kraju treba napomenuti da je jedan od veoma bitnih metoda za sprečavanje i suzbijanje falsifikovanja novca vođenje i upotreba operativnih kriminalističkih evidencija, kao što su: evidencija lažnog novca po tipovima falsifikata, načinu izvršenja, načinu proturanja i mestu proturanja, album fotografija lažnog novca, kartoteku kažnjenih falsifikatora, rasturača i ostalih saučesnika, a naročito onih koji deluju internacionalno, album fotografija otkrivenih falsifikatora, rasturača i ostalih saučesnika koji su pravosnažno osuđeni, lični dosije (sa dokaznim materijalom i osudom).¹³⁸

5. LITERATURA

1. J. Đ. Tahović, *Krivično pravo posebni deo*, Naučna knjiga, Beograd, 1953.
2. L.J. Lazarević, *Krivično pravo – posebni deo*, Savremena administracija, Beograd, 1993.
3. V. Krivokapić, *Uvod u kriminalistiku*, Beograd, 2008.
4. A. Petrović, *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1981.
5. V. Vodinić, *Kriminalistika*, Savremena administracija, Beograd, 1984.

poslova, Beograd, 1981, str. 401.

¹³⁸ V. Vodinić, *Kriminalistika, Savremena administracija, Beograd, 1984, str. 496.*

SOCIJALNA POLITIKA I NEVLADIN SEKTOR

SOCIAL POLICY AND NON-GOVERNMENTAL SECTOR

Hajrudin Šahić

HO „Merhamet“ MDD Sarajevo, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Politički i pravni okvir bivše države (SFRJ) nije omogućavao slobodan razvoj institucija nevladinog sektora, zbog čega je BiH u 90-e godine ušla bez jasne vizije o njegovoj važnosti, a samim tim bez ideje o značaju NVO koji djeluje za opšte dobro. O važnosti i značaju NVO radi boljeg razumijevanja teme rada iznosi se terminološki okvir i definicija NVO-a. Analizira se uloga NVO u socijalnoj zaštiti i njegov razvoj u BiH. Razvoj NVO sektora u BiH i normativno pravni okvir za osnivanje i djelovanje NVO u BiH. Na samom kraju teksta problematizira se Sporazum o saradnji Vijeća ministara BiH i NVO.

Ključne riječi: socijalna zaštita, nevladine organizacije, socijalna prava, vladin sektor
Key words: social protection, non-governmental organisations, social rights, governmental sector.

ABSTRACT

Political and legal frame of former Yugoslavia did not allow free development of non-governmental institutions, due to that fact Bosnia and Herzegovina entered into nineties without clear vision about its importance and without idea about importance of non-governmental sector acting for general prosperity. In order to better understand this topic, importance and significance of non-governmental sector, terminological frame and NGO definition is given. Role of non-governmental sector in social care and its development in Bosnia and Herzegovina is analyzed. Development of non-governmental sector in Bosnia and Herzegovina with normative and legal frame for organizing and functioning of non-governmental sector in Bosnia and Herzegovina. End of this text is coping with the Agreement of cooperation between Council of Ministers and non-governmental sector.

1. UVOD

Prostori na kojima mi živimo oduvijek su bili izloženi društvenim protestima: ratovima, okupacijama, progonom ljudi sa njihovih ognjišta, prisilnim preseljenima i drugim vanjskim nedaćama. Sem toga, ne treba smetnuti ni prirodne nepogode koje su nas pogađale u pojedinim periodima (dugotrajne suše, poplave, zemljotresi). Dodajmo ovome i porodičnu patologiju (razvodi brakova, napuštanje djece od strane roditelja, visoke stope smrtnosti u nekim periodima, epidemije, niske stope zaposlenosti i drugo), što je dovelo do masovnog siromaštva velikog broja stanovništva na ovim prostorima. Pored države, čija je uloga u socijalnoj zaštiti dominantna, nevladine organizacije (NVO) već duže vremena imaju značajan faktor u razvoju socijalnih politika u modernim društvima. Ovisno o tradiciji, istoriji i političkoj okolini nevladin sektor različito se razvija u pojedinim zemljama i njegova uloga u socijalnoj politici rezultat je tih razlika.

Kao što se proces razvoja demokracije mukotrpno razvijao, tako su i brojnim poteškoćama bile suočene NVO (G.Bežovan). Promjene zakonodavnoga i poreznog okvira djelovanja NVO riješile su neka važna pitanja njegove egzistencije, ali još ne i pitanje njihove sveopšte društvene uloge.

2. TERMINOLOŠKI OKVIR, DEFINICIJA NVO-a

Nevladine organizacije (u daljem tekstu NVO) jedan je od pojmova koji se gotovo svakodnevno susreću u društvenom i političkom kontekstu kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou. Definirati nevladine organizacije nije lak zadatak. Danas često to preklapanje definicija interesnih skupina i NVO-a često dovodi do nejasnoća. Međutim, važno je imati na umu da ne postoji jasna granica između „interesnih skupina“ i NVO-a zbog njihove „neodređene prirode“.

Prema jednoj strukturalno-operacionalnoj definiciji Salamona i Anheiera (1992), nevladinu organizaciju određuje sedam elemenata: 1) da ima barem donekle formalnu, tj. institucionalnu strukturu, 2) da je institucionalno odvojena od države, 3) da ostvaruje neprofitnu distribuciju sredstava, 4) da je samosvjesna u svom unutrašnjem ustrojstvu, kontroli i upravljanju, 5) da nije komercijalna, 6) da nije primarno politički angažovana, 7) da je osnovana uz dobrovoljnu participaciju građana i dobrovoljna ulaganja (navedeno prema Paunović, 2004: 193 i dalje).

Relacija sa vladom je kriterijum za izdvajanje još jednog (od tri) tipa organizacija. Riječ je o *vladino-nevladinim organizacijama* ili *koazi nevladinim organizacijama* – tzv. Gongosima. Formirane u doba socijalizma, one su vladine po nekoliko osnova: „osnovale su ih vladine institucije u prijašnjem sistemu, imaju finansijsku podršku vlade za svoj rad, nikada ne kritikuju vladu već samo alternativnu scenu i alternativne novonastale organizacije.“ (Paunović, 1997:435)

Drugu vrstu organizacije Paunović određuje kao „*nevladine organizacije u širem smislu*“. „Pod ovim pojmom možemo uvrstiti sva postojeća udruženja građana, inicijative i grupe koje su nastale samostalno, dobrovoljno, koje su neprofitne i nelukrativne. U ovom širem značenju to je cijeli neprofitni, dobrovoljni sektor (tzv. treći sektor) koji obuhvata sve vrste dobrovoljnih, privatnih, neprofitnih udruženja i organizacija (promotivne i protektivne)“ (Paunović, 1997:435). Ukoliko prihvatimo ovu podjelu nevladinih organizacije, onda bi u ovaj podtip ušle neformalne društvene grupe (poput grupa navijača, raznih fanova i sl.), razna profesionalna udruženja...

Treću vrstu čine *nevladine organizacije u užem smislu* – „Njih karakteriše težnja za promjenama, briga za zajedničko dobro i usmjerenost na političke probleme u društvu („nova vrsta političnosti“ koja nije usmjerena prema osvajanju vlasti, već prema centrima političkog odlučivanja)“ (Paunović, 1997: 436). U ovim okvirima Paunović razlikuje *autoritarne nevladine organizacije* – čiji se principi djelovanja zasnivaju na nacionalističkim pozicijama, diskriminaciji građana, kršenju osnovnih ljudskih i građanskih prava, nasilja i militarizaciji i povratku u patrijarhalno i tradicionalno društvo; i *alternativne nevladine organizacije* – koje su usmjerne na stvaranje i razvoj civilnog društva.

3. NORMATIVNO-PРАВNI OKVIR ZA OSNIVANJE I RAD NVO U BiH

Osnovni normativno-pravni okvir za djelovanje i razvoj nevladinog sektora (NVO) u Bosni i Hercegovini (BiH) utvrđen je Ustavom BiH, Zakonom o nevladinim organizacijama i Međunarodnim dokumentima. Na nivou BiH sve do 2001.godine nije postojao Zakon o udruživanju građana na nivou Bosne i Hercegovine. Ova zakonska materija bila je regulisana entitetskim zakonima. Parlamentarna skupština BiH usvojila je Zakon o udruženjima i fondacijama na svojoj sjednici održanoj 30. novembra 2001. godine („Službeni glasnik BiH“, br.32/01), a koji je stupio na snagu 5. januara 2002. godine. Ministar civilnih poslova i komunikacija Ministarskog vijeća BiH donio je Pravilnik o načinu registra udruženja i fondacija Bosne i Hercegovine i stranih međunarodnih udruženja i fondacija i drugih neprofitnih organizacija kada je počela faktička primjena zakona.

U Federaciji BiH rad udruživanja građana bio je regulisan Zakonom o udruženjima građana („Službene novine Federacije BiH“ br.6/95), Zakonom o fondacijama i zakladama („Službene novine Federacije BiH“,br.16/98) i Zakonom o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama („Službene novine Federacije BiH“,br.35/98). Parlament Federacije BiH na sjednici doma naroda održanoj 5. marta 2003. godine i na sjednici Predstavničkog doma održanoj 17. jula 2002. godine donio je Zakon o udruženjima i fondacijama („Službene novine FBiH“, 45/02). Zahvaljujući navedenom zakonu prvi put se jedinstveno uređuje materija koja je do njegovog donošenja bila uređena sa tri zakona. Danom stupanja na snagu Zakona o udruženjima i fondacijama prestala su da važe tri navedena zakona, osim nekih članova Zakona o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama.

U Republici Srpskoj Narodna skupština je 27. septembra 2001. godine usvojila Zakon o udruženjima i fondacijama, koji je na moderan način uredio pitanja postojanja i rada NVO-a. Tekst Zakona uređuje materiju koja je do sada bila regulisana u dva zakonska akta: Zakonom o udruženjima građana („Službeni list SRBiH“,br.5/90 i 21/90) i Zakonom o zadužbinama, fondacijama i fondovima („Službeni glasnik RS“,br.14/94).

NVO sektoru se može povjeriti da u okviru svoje djelatnosti vrši javna ovlaštenja, pri čemu se smatra da ima javnu odgovornost. NVO može steći status organizacije od javnog interesa ako njegovo djelovanje prevazilazi interese njegovih članova i ako je namijenjeno interesima javnosti, odnosno nekim njenim segmentima, u slijedećim oblastima: zdravstvo, nauka, socijalna zaštita, zaštita okoline, civilno društvo, ratni veterani, ljudska prava,

prava manjina, pomoć siromašnima i socijalno ugroženima, pomoć invalidima, djeci i starijim licima, tolerancija, kultura, amaterski sporotovi, vjerske slobode, pomoć žrtvama elementarnih nepogoda, udruženja potrošača i drugim oblasima od javnog interesa. Status NVO od javnog interesa određuju Vlade entiteta, odnosno Distrikta Brčko (DB). U tom slučaju NVO je obavezna, pored godišnjih finansijskih izvještaja, podnositi i polugodišnje izvještaje.

4. ULOGA I Z NAČAJ NVO-a U SOCIJALNOJ ZAŠTITI U BiH

Tokom 1990-ih problemi socijalne politike nisu bili u središtu pažnje. Socijalna prava građana i pojedinih skupina bila su na margini. Socijalna je politika bila centralizirana, a njenim se programima uglavnom kupovao socijalni mir. Ključni dionici, jedinice lokalne samouprave i NVO nisu sudjelovali u procesu pripreme, donošenja i primjene pojedinih socijalnih programa. Rad i programi NVO tokom 1990-ih uglavnom su bili vezani uz žrtve rata i interesno organiziranje pojedinih ranjivih skupina, invalida i slično. Ove su organizacije djelovale relativno izolirano i bez partnerstva s državom ili jedinicama lokalne samouprave.

Posebno je značajna uloga NVO u zaštiti prava ugroženih i ranjivih kategorija stanovništva, kao i uopće uloga NVO-a kao sredstva mobiliziranja građana da se bave pitanjima od značaja za lokalnu zajednicu, te uloga NVO-a kao efikasnih posrednika između građana i vlasti. Pored države čija je uloga u tome dominantna, neprofitni sektor već je duže vremena značajan faktor razvoja socijalnih politika u modernim društvima. U zavisnosti od tradicije, historije i političke okoline neprofitni sektor različito se razvija u pojedinim zemljama i njegova uloga u socijalnoj politici rezultat je tih razlika.

U 1993. godini počele su sa radom prve domaće NVO-e u većim bosanskohercegovačkim gradovima, koje su nastale kao dijelovi projekata međunarodnih organizacija i većina njih se bavila u to vrijeme prioritarnim pitanjima, poput pružanja psihosocijalne pomoći različitim grupama ratom traumatiziranih građana i davanjem humanitarne pomoći. Međunarodni donatori su kroz značajan dio međunarodne pomoći Bosni i Hercegovini usmjerene na razvoj civilnog društva, davali podršku radu i razvoju NVO-a, i osim neposredne finansijske pomoći, započeli su i programe izgradnje kapaciteta NVO-a. Predratne NVO-e morale su uložiti veliki napor da nastave djelovati u ratnim i uslovima opće destrukcije društva i države Bosne i Hercegovine, na čijoj teritoriji su djelovale. Mnoge od njih jednostavno u tome nisu uspjele, prestale su djelovati i nikada više nisu nastavile svoj angažman.

Dejtonskim mirovnim sporazumom socijalna zaštita u BiH definisana je entitetskim zakonima. S obzirom na tešku socijalnu situaciju, koja je posljedica četverogodišnjeg rata, naša socijalna zaštita je finansijski slaba, više interventna nego stabilna, a služi da ublaži postojeće teško stanje, a nema snagu niti sredstava za aktivno uključivanje siromašnih i isključenih u društvo. Ni izbliza nisu dovoljna finansijska sredstva za pokrivenost osnovnih potreba građana koji se nalaze u stanju socijalne potrebe.

Nakon desetogodišnje aktivnosti i iskustva, NVO u BiH danas zauzimaju sve značajnije mjesto i ulogu u pogledu uticaja na ukupne društvene procese u zemlji. O tome očito postoji opšta saglasnost, iako se još ne raspolaže egzaktnim pokazateljima o njegovom učešću u društvenom produktu zemlje i ukupnom broju zaposlenih, kao ni brojnim drugim relevantnim pokazateljima njegovog značaja za društvo u cjelini. Analizirajući NVO u BiH u procesu evropskih integracija, može se reći da on zaostaje u mnogim aspektima razvijenog civilnog društva: počev od uređenosti pravnog okvira i preovlađujućih političkih stavova i odnosa institucija državne vlasti prema mjestu i ulozi NVO u izgradnji demokratskog društva, preko dostignutoga stepena stručne osposobljenosti. Struktura NVO u našoj zemlji objektivno se razlikuje u odnosu na NVO u drugim zemljama centralne i istočne Evrope. Razlike su i realno uzrokovane ratnim i poslijeratnim okolnostima u kojima su se NVO razvile u posljednjih deset godina.

5. NEVLADINE ORGANIZACIJE (NVO) U BiH

Prema statističkim podacima u BiH je registrovano 12.189 NVO. Prema podacima Vlade FBiH, izdvajanje za grantove NVO u 2007.godini iznosilo je **46.375.920, 44 KM.**

Podrška lokalnim institucijama i NVO je važan impuls razvoju civilnog društva u BiH. Polazimo od toga na NVO mogu rasteretiti državu, preusmjeriti dio državnih troškova u nove programe i poboljšati zadovoljavanje potreba građana.

- U nevladinom sektoru (u daljem tekstu NVO) zaposleno je 2,3% ekonomski aktivne radne snage što je ukupni broj ekvivalenta aktivne radne snage zaposlenih na puno radno vrijeme 26.668;
- Prosječan broj volontera po NVO-a u BiH iznosi 44 sa prosječnim brojem sedmičnih sati 19, što dalje čini procjenu ekvivalenta volontera zaposlenih na puno radno vrijeme od 63.129, što je 5,36% ekonomski aktivnog stanovništva i visok je po međunarodnim standardima;
- U cjelini gledano NVO sektor ima važan uticaj na ekonomiju u BiH, on pokreće značajnu

- količinu resursa ove zemlje;
- U 40% općina u BiH NVO-e koje pružaju usluge nemaju konkurencije, dakle kada NVO tamo ne bi postojale te usluge ne bi bile ni pružene;
- Veoma mali broj usluga NVO-a se naplaćuje, važan izvor prihoda su donacije, te tako NVO-e ne samo da pružaju usluge nego i učestvuju u prenosu novčanih sredstava od donatora na primaoca usluga;

6. INSTITUCIONALNI OKVIR ZA SARADNJU VIJEĆA MINISTARA BiH I NVO

Sporazum o saradnji sa NVO-ima i Vijeće ministara BiH, donesen je 07.05.2007.godine i u njemu je predviđena institucionalna podrška NVO-u kroz formiranje Ureda za Civilno društvo.

Partnerstva između vladinog i NVO je neophodno i od velike važnosti za svakog od partnera kao i za društvo u cjelini. Izazovi savremenog života, globalna ekonomska kriza stavlja pred Vijeće ministara BiH sve veći broj zadataka kako bi se stanovništvu efikasno objezbjedile neophodne usluge. Sporazum između Vijeća ministara i NVO pruža okvir koji će pomoći usmjeravanju zajedničkog odnosa na svim nivoima vlasti u BiH, od lokalnih zajednica (općina) do nivoa države BiH. Ovim Sporazumom se potvrđuje opredjeljenost Vijeća ministara BiH i NVO da ojačaju svoje obaveze i odgovornosti u ispunjavanju preuzetih uloga u razvoju i pružanju javne politike i da Vijeće ministara BiH preuzima obavezu i ojača svoju ulogu u promovisanju dobrovoljnih i društvenih aktivnosti u svim oblastima našeg državnog života. Vijeće ministara BiH priznaje i podržava nezavisnost NVO, na komentiranje vladine politike i test te politike, nezavisno od bilo kakve vrste finansijskog odnosa koji može postojati, kao i pravo na određivanje i rukovođenje svojih vlastitih poslova. Vijeće ministara BiH će uzeti u obzir preporuke iz *Strateški pravci razvoitka nevladinog sektora u BiH* i unaprijediti bolje propise u skladu sa *Standardima kvaliteta saradnje između vlade i nevladinog sektora u BiH* (koji se odnosi na potrebu za postojanjem bolje proporcionalnosti, usmjerenosti, konzistentnosti i transparentnosti u okvirima finansiranja od vladinih izvora na svim nivoima) i posvetiti posebnu pažnju ideji strategijskog finansiranja, osiguravajući pri tome kontinuiran kapacitet rada nevladinih organizacija koje će reagirati na inicijative Vijeća ministara BiH i nižih nivoa vlasti.

7. ZAKLJUČAK

Krajnje je vrijeme da institucije svih nivoa vlasti i predstavnici vlasti u BiH prihvate NVO-e

kao partnere ili barem kao one koji doprinose uspješnom provođenju širokog spektra nadležnosti propisanih Ustavom.

I pored svih problema NVO u BiH ima dobre mogućnosti, zato one moraju da rade puno više da bi postigle održivost i da se nametnu kao partner predstavnicima vlasti u rješavanju problema građana. Nevladin sektor sigurno ima prostor koji se nalazi negdje između porodice i države i kao takav ima dobru perspektivu zdravog i razvijenog NVO. Država je, za sada, uglavnom deklarativno kroz više strateških i zakonskih akata pozvala organe vlasti i javne institucije na aktivniju saradnju sa NVO. Ovim je implicitno priznata važnost napora koje u socijalnom razvoju zemlje ulažu u NVO iz čega neposredno slijedi i potreba povećanja i struktuiranja buduće podrške države nevladinom sektoru. U procesu implementacije i programiranja predpristupne pomoći EU državna vlast treba pružiti mogućnost NVO da ravnopravno učestvuje u procesima unapređenja i organizacije nevladinog sektora, ta saradnja mora biti dvosmjerna i isključivo na ravnopravnim osnovama, što proizilazi iz Sporazuma potpisanog između Vijeća ministara BiH i NVO-a.

8. LITERATURA

1. Lj.M. "Neprofitni sektor" Centar za razvoj neprofitnog sektora Beograd, str. br. 26-27, Beograd, 2003.godine
2. M.I. "Slika NVO u BiH", Analiza NVO sektora iz perspective socijalnog uključivanja, IBHI Sarajevo, str. 37-42, Sarajevo 2009.godine
3. Lj.L. "Jačanje profesionalnih kapaciteta nevladinih organizacija", Nezavisni biro za humanitarna pitanja, Sarajevo, str. br.17-23, Sarajevo, 2009.godine
4. S.D. "Socijalno pravo", Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.godine,
5. V.P.; G.B.; T.M.; Z.Š. ; S.Z. "Socijalna politika Hrvatske", Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008.godine,
6. N.M. "Ljudska prava ", Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007.godine,

SLIKA O SEBI I PREVENCIJA POREMEĆAJA U PONAŠANJU MLADIH

PICTURE OF ONE SELF AND PREVENTION OF DEVIATIONS IN YOUNG'S BEHAVIOR

Arzija Mahmutović

Javna ustanova Djeca Sarajevo

SAŽETAK

Poznato je da su mladi sa povoljnom slikom o sebi stabilniji u svojim mišljenjima o samim sebi nego mladi sa nepovoljnom slikom o sebi:

Postoji značajna povezanost između pozitivne slike o sebi i socijalnog statusa (porodica, škola, vršnjaci)

Učenik koji realno procjenjuje sebe skoro po pravilu je realno procjenjivan i od nastavnika, roditelja i vršnjaka, a to je jedna od bitnih činilaca koji utiču da je on bolje prihvaćen u grupi, kolektivu – uspješnije teče njegov socijalni razvoj u cjelini.

Realna slika o sebi je pouzdan indikator dobrih odnosa u porodici i školi, kao i podsticaj kakvo bi ono trebalo da bude. Ovo ukazuje na potrebu istraživanja i proučavanja slike o sebi i njen uticaj na razvoj i ponašanje mladih, jer utiče na uspjeh i podsticaj pojedinca, kao i na socijalnu klimu, i naravno ovo nije samo indikator dobrih ili loših odnosa već, čim se formira faktor koji može da unapređuje ili – remeti odnose u kolektivu – nerealna slika o sebi može biti indikator preddelinkventnog ili čak delinkventnog ponašanja.

Postoji izvjesna međuzavisnost između realne slike o sebi i dobrog uspjeha u školi, realne slike o sebi i uspješne socijalizacije ličnosti, realne slike o sebi i povoljnog statusa učenika u grupi.

Ključne riječi: poremećaj ponašanja, slika o sebi, prevencija, preventivni program

Key words: behavioural disturbance, picture of oneself, prevention, preventive programme.

SUMMARY

It is well known that young (people) with good picture of themselves tend to be more stable in their opinions, than young who have a bad picture of themselves.

There is a significant connection between positive picture of oneself and social status (family, school, friends).

Student who realistically evaluates oneself is almost certainly being evaluated realistically by his/her teachers, parents, and schoolmates, and that is important fact, which affects the possibility that the student is better accepted in his/hers group-his/her social development is far more successful.

Realistic picture of oneself is reliable indicator of good relationships in family and school, and an encouragement of what the child should be like. This indicates the need of researching the the picture of oneself, and its affects on development and behaviour of young.

1. UVOD

Prevencija pruža široke mogućnosti kroz preventivne programe koje treba vratiti u sistem i donijeti sistemski rješenja, ali nikako akciono i kampanjski, osim ako se ne radi o trenutnom rješavanju problema. U tom kontekstu se može odrediti: ko će provoditi programe, kako će se oni provoditi i kolika je potrebna finansijska konstrukcija provedbe.

Za realizaciju ovih programa bitna je osposobljenost odgojnoobrazovnog kadra, kao i svih koji su neposredno i posredno uključeni u prevenciju nasilnog ponašanja: roditelji, učitelji, odgajatelji, psiholozi, socijalni radnici, pravnici i drugi. Pitanja sprječavanja nasilja među djecom i omladinom, te ulozi porodice u svemu tome ne treba, dakle, pristupiti putem kampanje.

Prevenciju bi trebalo ugraditi u sistem i raditi svakodnevno i kontinuirano. U prevenciji nasilja nema praznog hoda, ne raditi ništa na polju

prevencije je siguran znak da ćete se prije ili kasnije suočiti sa posljedicama.

Najbitnije je da niko ni na koga ne prenosi svoje nadležnosti: porodica na školu, škola na društvenu zajednicu i obrnuto. Definitivno se to mora izbjeći, svaka razina ima svoje odgovornosti koje su neprenosive. Kada zakaže samo jedna – od prevencije najčešće nema ništa.

2. NASTANAK SLIKE O SEBI

“Osjećaj vlastite vrijednosti je najbolja preventiva koju poznamo, a možda čak i naša jedina nada za bolji svijet”

Dr. Robert Reasoner

Self-koncept ili pojam o sebi, zatim samopoimanje, slika o sebi (self-image), samstvo, Ja – najčešće su pojmovi što označavaju psihološki konstrukt koji bi se mogao definisati kao “fenomenološka organizacija individue i ideja o njoj samoj u svim aspektima njezina života”. (Lacković – Grin, 2005.)

- Slika o sebi formira se pod uticajem socijalne sredine (porodica, drugovi iz razreda, dječije organizacije, škola, kao i pod uticajem rezultata svoje sopstvene aktivnosti)

- Ona može biti realna ili nerealna manje ili više realna ili manje ili više nerealna.

- Realnost procjene sebe utiče na to kako će čovjek shvatiti svoju ličnost, zavisno od toga kako će imati mišljenje o odnosima drugih ljudi prema njemu, o svom statusu u grupi i uticaju na druge. Slika o sebi je činilac koji doprinosi, pod normalnim uslovima, da ličnost realno shvati i prihvati sebe i da time omogući drugima da je shvate onakvom kakvom ona jeste i da je tretiraju kako bi bilo realno.

- Kod djeteta prihvatanje samoga sebe zavisi od toga kako je ono prihvaćeno od značajnih drugih (roditelja, nastavnika i drugova). Kazna, omalovažavanje, nepovjerenje u snage učenika i slični nepedagoški postupci dovode do formiranja nerealne slike o sebi – stavovi su brojnih autora.

- U skladu s tim, položaj djeteta u porodici, školskom kolektivu i široj društvenoj zajednici, sistematsko podsticanje mladih do upoznaju i realno procjenjuju sebe, sposobnosti roditelja, nastavnika i ostalih da upoznaju i objektivno procjene mlade značajni su faktori u razvijanju realne slike o sebi.

- Kada dijete ima uvjerenje da je sposobno za učenje i kada je svjesno da je sposobno za ostale aktivnosti školskog života, to će imati snažan uticaj na motivaciju i drugo njegovo postignuće, a time će

se još više jačati postojeće samopoštovanje djeteta i ostvariti pretpostavke za realnu sliku o sebi.

Poznato je da se ličnost se razvija kroz procese separacije. Proces separacije je “individualizacija” (rano djetinjstvo), a drugi “druga individualizacija” (adolescencija). Tokom procesa individualizacije – roditelji, braća i sestre i vršnjaci trebaju dati adolescentu emocionalnu podršku. Josselson (prema Dacey i Kenny, 1994.) vjeruje da se predodžba o sebi razvija miješanjem starih i novih odnosa. Adolescenti se opisuju prema odnosima s drugima, a ne kao izolirane osobe. Jean Baker Miller (Miller, 1976.) smatra da je za definisanje sebe najvažnije razumijevanje naših odnosa s drugima. Stoga se razvoj samopoimanja odvija u odnosima u kojima su pojedinci potaknuti da se prilagode ili mijenjaju. (Majdak, 2009.)

Mogli bismo reći da na razvoj maloljetnika i njegovog identiteta utječu mnogi elementi koji se nalaze u njegovoj okolini. J. Piaget (predstavnik razvojno-kognitivne teorije) naglašavao je da se razvoj odvija kao interakcija između osobe i okoline, pri čemu se mentalne strukture adolescenata konstruiraju kao rezultat te interakcije. Teorija koju zastupa Piaget potakla je razvoj tehnika za poticanje razvijanja socijalne kognicije i socijalne kompetencije radi boljeg socijalnog prilagođavanja. I ekološko-kontekstualističke teorije usmjeravaju se na proučavanje razvoja pojedinca u njegovu okolinskom kontekstu i u međuzavisnosti utjecaja sistema koji ga okružuju. Najbliži pojedincu je mikrosistem (porodica, škola, vjerska zajednica, sportski tim) u kojem on razvija mnoge odnose koji se tokom vremena mijenjaju, kao što se mijenjaju i karakteristike tog sistema, pa i samog adolescenta. Osim mikrosistema, postoji i mezosistem (sistem odnosa između komponenti mikrosistema), egzosistem (socijalno okruženje u kojem adolescent živi i koje predstavlja udaljeniji okolinski utjecaj u (tom sistemu adolescent ne participira direktno već preko roditelja i škole), te makrosistem (kultura i subkultura u kojoj adolescent živi, taj sistem je stabilniji od drugih sistema).

U objašnjenju razvoja slike o sebi važne su i teorije socijalnog učenja prema kojima se ponašanje uči u interakciji s drugima (roditelji, braća i sestre, značajni drugi, u vrtiću i školi...). Bandura i Walters 1959. (prema Lacković-Grgin, 2005.) proučavali su socijalno učenje adolescenata. Bandura 1979. (prema Lacković-Grgin 2005.) govori da se ličnost bazira na očekivanjima za koja osoba vjeruje da drugi imaju od nje i na promišljanju da li su ta očekivanja razumna. Ako osoba misli da može uspjeti i da drugi misle da će uspjeti, to može imati snažan uticaj na ličnost. Takva očekivanja od sebe

ili vjerovanja u ono što možemo postići svojim zalaganjem Bandura naziva samo-uspjehnost. Vjerovanja utiču na ponašanje pojedinca. Ako vjerujemo da ćemo uspjeti, onda ćemo se više truditi. Ako se više trudimo, to pomaže uspjehu. Zauzvrat, samopouzdanje nam je veće. Ako drugi vide da smo uspješniji, oni će očekivati od nas uspjeh, tada nam mogu više pomagati da uspijemo. Ako vjerujemo da se ljudima sviđamo, pristupat ćemo im mnogo pozitivnije. Razvoj jake i pozitivne samo-uspjehnosti vrlo je važan jer o tome ovisi kako će osoba pristupiti i predstavljanju sebe (ponašanju). Ljudi koji su depresivni ne vjeruju da će bilo šta učiniti dobro. Ne vjeruju da ih ljudi vole. Njihovo ponašanje rezultira neuspjehom, a to nadalje ojačava njihova vjerovanja.

Prema Banduri slika o sebi je naučena. Razvija se iz načina na koji nas drugi tretiraju, uspjeha i/ili neuspjeha i naših mišljenja nakon tih iskustava. U adolescenciji, kada je razvoj identiteta naglašen, ta slika o sebi vrlo je važna. Ona određuje daljnja ponašanja i reakcije drugih ljudi. Taj proces u kojem vjerovanja, ponašanje i okolina utiču jedni na druge Bandura naziva *recipročni determinizam*.

3. SLIKA O SEBI I DELINKVENCIJA

Današnje razumijevanje fenomenologije maloljetničke delinkvencije jasno naglašava potrebu sveobuhvatnog pristupa u procjeni uzročnika takvog delinkventnog ponašanja. Etiološki faktori koji djeluju na mladu osobu, te koji idu u prilog razvoju poremećaja u ponašanju, odnosno "usmjeravaju" maloljetnika prema činjenju kaznenih djela brojni su. Faktori rizika i faktori zaštite interaktivno djeluju prilikom razvoja svakoga djeteta, te stvaraju određeni stepen opasnosti. Te faktore moguće je posmatrati na različitim

tazinama djetetova okruženja:

- individualna razina (individualna psihološka i biološka obilježja),
- razina neposrednog okruženja (porodica, škola, mjesto stanovanja)
- šire socijalno okruženje (lokalna zajednica, država...)

Wil i Rolleston (2004.) iz grupe kriminogenih potreba maloljetnih delinkvenata izdvajaju četiri najznačajnije (u literaturi poznate kao "velika četvorka rizičnih faktora"):

- maloljetnik nema kvalitetne odnose u porodici, te je bez adekvatnog nadzora; mlada osoba je odbačena, možda zlostavljana i u porodici nema kontrolu nad aktivnostima,
- prijatelji ili porodica maloljetnika ima iskustvo u činjenju krivičnih djela, te maloljetniku

nedostaju prijatelji koji učestvuju u normalnim prosocijalnim društvenim aktivnostima,

- prisutan je kolektivni neuspjeh,
- maloljetnik konzumira psihoaktivne tvari koje interferiraju sa normalnim funkcionisanjem maloljetnika.

Teorije socijalnog učenja važne su za razumijevanje nastanka i razvoja delinkventnog ponašanja. Istraživanja pokazuju da se mladi prije odlučuju za društveno neprihvatljivo ponašanje ako su ga imali prilike vidjeti i doživjeti u svojoj bližjoj okolini kao nešto što je najnormalnije, tj. na taj način uče se odgovarajućem ponašanju. Najčešće se takvo ponašanje uči u porodici (ako vide da je sasvim normalna pojava da u porodici postoje fizička razračunavanja, da ostali članovi porodice lažu, krađu, čine kaznena djela i sl.), u školi među vršnjacima i s ostalim bliskim osobama, ali i pod uticajem šire okoline, medija i sl. Društvene reakcije na delinkventno ponašanje mogu dovesti do stigmatizacije, koja negativno utiče na sliku o sebi i može odrediti daljnje ponašanje maloljetnika. Zato je važno da kod maloljetnih počinitelja kaznenih djela svi uticaji za vrijeme trajanja mjere, ali i kasnije, budu usmjereni u cilju smanjenja stigmatizacije i njenih posljedica. Mladi počinitelji kaznenih djela u koje niko ne vjeruje da mogu uspjeti u životu, da mogu prestati s činjenjem kaznenih djela, da mogu učiniti male stvari da bi došli do posljedica vrlo vjerovatno će se pomiriti sa slikom koju okolina ima o njima i neće se ni truditi da uspiju. Nasuprot tome, neko ko je počinio kazneno djelo ili više kaznenih djela, ali ima podršku okoline da popravi svoje ponašanje, ljude koji vjeruju u njega i on to vidi, to mu imponuje, vrlo je vjerovatno da će se truditi da opravda vjerovanje okoline, a tada je i mogućnost za uspjeh izvjesna.

Istraživanja (Herak, Popović) pokazuju da realna ili nerealna slika o sebi ima veze sa delinkventnim ponašanjem. Što je negativnija evaluacija učenikove ličnosti od roditelja i nastavnika, to je vjerovatnije da će oni pokazati oblike ponašanja koji će voditi ka delinkvenciji. Osim toga, negativna slika o učeniku roditelja, nastavnika i vršnjaka utiče na to da isti sam mijenja sliku o sebi. U nekim slučajevima on nastoji da kritički ispita sebe, realno ocjeni svoje vrline i mane i nađe u sebi snage da prebrodi oblike ponašanja koji doprinose formiranju negativne slike o njemu kod drugih ljudi. U drugim slučajevima se dešava da učenici, koji su u osnovi imali pozitivnu sliku o sebi, pod uticajem negativne procjene njihove ličnosti od roditelja i nastavnika i sami formiraju negativnu sliku o sebi.

Ovo ne ide automatski nego je povezano sa velikim brojem drugih objektivnih i subjektivnih faktora. (Mandić, Tanacković, Tanacković, 1984.)

- U ovom razdoblju maloljetnici idu ka razvijanju svoje fizičke snage, a zbog višeznačno neizgrađene ličnosti posebno su podložni asocijalnom i antisocijalnom smjeru.

- Zbog toga maloljetnici imaju umanjenu pravnu i moralnu odgovornost.

- Stepen inteligencije također može da odredi ponašanje jer se procjenjuje da osobe slabije inteligencije ne mogu shvatiti nedopuštenost nekih postupaka i nedoličnost pobuda koje ih na to navode. Na osnovu iznesenog govori se o različitim razinama inteligencije kod delinkvenata i nedelinkvenata.

- Osobe čiju ličnost karakterišu emocionalna nestabilnost, razdražljivost, uznemirenost kao posljedica odbačenosti, inferiornosti i potištenosti, ljubomore i sličnog, ili se teže prilagođavaju društvenim prilikama, često dolaze u konfliktne a naposljetku i kriminalne djelatnosti.

4. ZAKLJUČAK

Novija istraživanja pokazuju da se prevenciji poremećaja u ponašanju mladih treba prići multidisciplinarno, interdisciplinarno i interinstitucionalno. Pravnik, socijalni radnik, pedagog, psiholog, defektolog, ako sami pristupaju ovom problemu, ovu pojavu najčešće sagledavaju jednostrano, što nikako ne može biti odgovarajući pristup.

U odgojno-obrazovnom sistemu uvesti sistem detekcije, procjene pojave i suočavanja sa njom, Reprezentativnim uzorkom se može vidjeti koliki je broj djece i mladih za koje stručnjaci procjenjuju da su rizičnog ponašanja ili žive u rizičnim uslovima ili postoje drugi rizični faktori zbog kojih bi im trebalo osigurati primjerenu pomoć, uključiti u primjerene programe odgoja, školovanja i sl.,

Zbog najrazličitijih aktivnosti u pedagoškim institucijama potrebno je postići dogovor oko primjerenih načina uočavanja, evidentiranja i praćenja pojave, kao i poduzimanja, primjereno potrebama, primjerenih intervencija te praćenja učinkovitosti kojima se na pojavu djeluje, kako multidisciplinarno tako i međuinstitucijskom saradnjom;

Usaglasiti postojeće kriterije za utvrđivanje pojave te evidentirati i kontinuirano pratiti pojavu poremećaja u ponašanju djece i mladih;

Inicirati nove i podržati postojeće naučno-istraživačke projekte usmjerene na istraživanje pojave i poremećaja u ponašanju djece i mladih i načine njezinog suzbijanja;

Provoditi preventivne programe u svrhu prepoznavanja modela dobre prakse;

Obezbjediti naučno praćenje pojave, a dobivene rezultate prosljediti nadležnim koji su zaduženi za donošenje programa prevencije poremećaja u ponašanju.

5. LITERATURA:

1. Bašić J., Hudina B., Koller-Trbović N., Žižak A., *Integralna metoda*. Zagreb: Alinea (1994).
2. Lacković – Grgin, K., *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap (1994).
3. Mandić, P., Tanacković, S., Tanacković, D., *Učeničeva slika o sebi i vaspitni rad u školi*. Sarajevo: Svetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1984).
4. Miković, M., *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*. BiH: EDITIO CIVITAS (2004).
5. Majdak, M., *Disertacija: Stigmatiziranost i slika o sebi maloljetnih delikvenata* Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada (2009).
6. Oljača, M. *Self koncept i razvoj*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Odsjek za pedagogiju (2001).

PENZIJSKO OSIGURANJE SA POSEBNIM OSVRTOM NA STANJE PENZIJSKOG OSIGURANJA U BIH

RETIREMENT INSURANCE SYSTEM WITH SPECIAL REVIEW OF RETIREMENT SYSTEM OF BIH

Boris Jukić

Mentor: prof. dr Mehmed Kenović

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Penzijsko osiguranje predstavlja najznačajniju kariku u sustavu socijalnog osiguranja. Analiza elemenata sustava socijalnog osiguranja je najvažniji uvjet za efikasnu organizaciju ovog vida osiguranja. Reforma penzijskog sustava je svakako najvažniji zadatak u budućem periodu.

Zaključujemo da je reformu sustava penzijskog osiguranja potrebno provesti uzimajući u obzir sve činioce ovog sustava, kao i ustavnopravno uređenje Bosne i Hercegovine sa svim njegovim specifičnostima.

Ključne riječi: penzija, penzijsko osiguranje, reforma penzijskog osiguranja.

Key words: Retirement, Retirement insurance, Retirement insurance reform.

ABSTRACT

Retirement insurance system represent the most important element in social insurance system. Analysis all elements of social insurance system is dominant condition for effective organization of this type insurance. Reform of retirement insurance system is key task in next period.

We also make clear that retirement insurance system reform must be based on review of all factors which create this system, and on constitutional system in Bosne i Hercegovina, with all specific elements which are connected with this system.

1. UVOD

Osnovni zadatak i svrha izrade ovog rada sa naslovnom temom „**Penzijsko osiguranje sa posebnim osvrtom na stanje penzijskog osiguranja u BiH**“ je prikazati osnovne segmente koje sačinjavaju sustav penzijskog osiguranja, kao i aktualno stanje u ovoj oblasti, a zatim utvrđivanje pozitivnih trendova u reformi ove oblasti.

Sustav penzijskog osiguranja u suvremenim društvenim sustavima ima veliki značaj zbog činjenice da je penzijsko osiguranje jedan od stubova socijalne stabilnosti, obzirom da se kvalitetnom organizacijom ovog vida osiguranja postiže zaštita osoba u starijoj životnoj dobi, ali se i kreira određeni vid motivacije i sigurnosti kod radno sposobnih osoba jer tijekom svog radnog procesa oni bivaju oslobođeni opterećenja koje se odnosi na činjenicu da jednoga dana neće biti radno sposobni te da neće biti u mogućnosti sticati prihode.

Oblik organiziranja sustava penzijskog osiguranja posebno je značajan u državama u kojima je primijetan pad nataliteta i povećanje starosne granice stanovništva, što za posljedicu ima veliki nesrazmjer između radno sposobnih i radno nesposobnih osoba, što se direktno reflektira na fond penzijskog osiguranja, pa shodno tome pravilna zakonska regulativa u pogledu ove vrste osiguranja je jedini garant sigurnosti opstanka fonda penzijskog osiguranja.

Opće je poznato da je budžet svake države slika njenog ukupnog stanja, pa kada se uzme u obzir ta činjenica, a zatim izvrši analiza učršća rashoda i prihoda u pogledu penzijskog osiguranja, postaje i na prvi pogled jasno uočljivo koliki značaj zauzima pravilno organiziranje i donošenje propisa iz ove oblasti.

Tokom izrade ovog rada nastojat ću navedenu temu obraditi sa svih aspekata i domena kroz koje se ogleda njena uloga i značaj u nauci socijalnog prava, kao i u aktuelnom zakonodavstvu.

2. POJAM PENZIJSKOG I INVALIDSKOG OSIGURANJA

U naučnoj obradi pojma penzijskog i invalidskog osiguranja javlja se niz definicija, međutim svaka od njih sadrži jedan dio općih elemenata koji karakteriziraju ovaj pojam. Značenje ovog pojma, kao i dijela nauke socijalnog prava koje se njime bavi, najbolje se može sagledati kroz nekoliko osnovnih definicija koje u suštini sadrže sve bitne elemente.

Penzijsko i invalidsko osiguranje predstavlja jedan od najznačajnijih i istovremeno najefikasniji oblik organizirane zaštite radnika i njihovih obitelji, u okviru koje ostvaruju određene socijalne prestacije u slučaju osiguranog rizika.(1)

U objektivnom smislu, penzijsko i invalidsko osiguranje se definira kao skup pravnih pravila kojima se određuju prava, obveze i odnos osiguranih lica koji su obuhvaćeni tom granom socijalnog osiguranja.

Za razliku od ranijeg sustava, današnji sustav penzijskog invalidskog osiguranja je predmet pažnje i posebnog interesa čitave društvene zajednice, jer bi on trebao garantirati odnose u ovom segmentu socijalnog osiguranja, kako bi više ljudi bez straha i sa što više povjerenja gledalo u budućnost. S obzirom na izmijenjeni karakter sustava penzijskog i invalidskog osiguranja u suvremenim zemljama, prisutna je tendencija da se materija ovog osiguranja što detaljnije i bolje regulira i istovremeno osigura odgovarajuća zakonska zaštita interesa, kako društva tako i građana u njemu.(1)

Obzirom na ovako veliki značaj ovog vida osiguranja kao oblika socijalne sigurnosti po osnovu rada, ova oblast na veoma širokom nivou regulirana je i na polju međunarodnog zakonodavstva.

Socijalno osiguranje osigurava socijalnu sigurnost po osnovu rada. Ta sigurnost „pokriva“ rizike starosti, invalidnosti, bolesti, smrti, nezaposlenosti i drugih socijalnih opasnosti, a zasniva se na tri fundamentalna principa: općenitost, jedinstvenost i solidarnost. Ideja socijalne sigurnosti jer materijalizirana standardima Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. g. i Europske socijalne povelje iz

1966. g. Opća konferencija MOR-a (Međunarodna organizacija rada) je usvojila više konvencija o socijalnom osiguranju, ali je najvažnija konvencija MOR-a broj 102 o socijalnom osiguranju, koja ustanovljava minimalne norme socijalne sigurnosti: za slučaj starosti, za slučaj nesreće na poslu i profesionalne bolesti, za slučaj invalidnosti, za slučaj smrti hranioca obitelji, za slučaj bolesti i zdravstvene zaštite, za slučaj materinstva, radi obiteljske potpore. Usvojeno je više preporuka MOR-a, ali se sve odnose na socijalnu sigurnost u pojedinim oblastima rada.(2)

3. EKONOMSKI I SOCIJALNI EFEKTI PENZIONOG OSIGURANJA

U većini suvremenih zemalja zapaženo je da se broj užiivatelja penzijskog i invalidskog osiguranja stalno povećava. Iz podataka o demografskim promjenama vidljivo je da se prosječan ljudski vijek stalno produžava, što ima za posljedicu sve veći broj lica koja uživaju prednosti koje suvremeni sistem ovog osiguranja pruža. Ovome doprinosi i smanjenje trajanja radnog vremena i povećanje slobodnog vremena. Dakle, penzija postaje sve interesantnija i značajnija kategorija za svako suvremeno društvo, koja se sve duže koristi i od strane sve većeg broja ljudi. Zbog toga se ispravno ukazuje da su prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja značajna i kao ekonomska i socijalna kategorija. Iz tog razloga pitanje osiguravanja materijalnih sredstava za funkcioniranje ovog sustava predstavlja ozbiljno i najteže pitanje, jer se, u pravilu, u svakoj državi radi o relativno velikim iznosima koji čine sve veći dio u raspodjeli i preraspodjeli nacionalnog dohotka. Posebno je pitanje valorizacije i revolarizacije primanja po osnovu penzijskog i invalidskog osiguranja, koja ima veliki socijalni, ekonomski i politički značaj.(1)

Značaj penzijskog osiguranja kao ekonomske kategorije znakovito se ogleda i u trenucima kada država zapada u krizu i kada se pojavljuju negativni ekonomski faktori, pa tako u takvim periodima čak i laiku zapada za oko činjenica da se promjene u sustavu penzijskog osiguranja javljaju kao jedan od prvih pokazatelja krize, i to sa dva aspekta: prvo, sa aspekta nemogućnosti države da ispoštuje svoje obveze korisnicima prava penzijskog osiguranja, a drugo, sa aspekta socijalne nesigurnosti i smanjenja potrošnje u oblasti privatnog sektora zbog umanjenja novčanih sredstava i povećanja štednje ove kategorije stanovništva.

Nije slučajno da se u ekonomski najstabilnijim državama pravo penzijskog osiguranja najbolje razvijalo, pa onda javlja se određeni privid o tome

kako fondovi penzijskog osiguranja tih država izdrže u ekonomskom pogledu, uzimajući u obzir činjenicu da su građani ovih država osigurani na najvećem stupnju. Taj pozitivni efekt koji ujedno štiti građane, a time poboljšava ekonomske faktore i kvalitet života u državi, postiže se usklađivanjem sustava penzione zaštite sa drugim sustavima koji čine prihode i rashode određene zemlje.

4. MODELI PENZIJSKOG I INVALIDSKOG OSIGURANJA

Svaka država kreira sopstvene oblike penzijskog osiguranja shodno stanju i faktorima na njenoj teritoriji. Ovaj zadatak postiže se zakonodavnom procedurom donošenjem propisa iz ove oblasti. Prilikom reguliranja i donošenja pravnih pravila koje se odnose na sustav penzijskog osiguranja država mora voditi računa i o preuzetim obvezama u pogledu međunarodnog prava. Ipak, bez obzira na ovu činjenicu, određeni vidovi i zajedničke crte mogu se pronaći u svim pojedinačnim zakonodavstvima iz ove oblasti.

Zapaženo je da se najčešće radi o javnim opće obveznim sustavima i privatnim penzijskim sustavima sa veoma različitim modelima i „podsustavima“. Osnovna im je karakteristika da je predviđeno opće obvezno penzijsko-invalidsko osiguranje različitog domena. U teoriji socijalnog prava navodi se da u državama zapada postoje dva tipa penzijsko-invalidskog osiguranja:

- Europski-kontinentalni tip javnog sustava
- Anglosaksonski tip penzijskog osiguranja.

Europski-kontinentalni tip javnog sustava je tip osiguranja koji je karakterističan kako po organizaciji koja je u pravilu odvojena od državne vlasti, tako i po većem ili manjem stupnju autonomije u pogledu unutarnjeg organiziranja i upravljanja.

Bliže karakteristike ovog sustava su:

- finansira se doprinosom uposlenih i poslodavaca po načelu 50:50% i zajednički sa njima upravljaju.
- kao organi upravljanja javljaju se skupštine, razni odbori i druga tijela po načelu samouprave,
- organizacione jedinice za provođenje osiguranja su zavodi ili posebno blagajna na čelu sa direktorom,
- osiguranje se provodi za cijelu državnu teritoriju ili po regijama, odnosno užim političko-teritorijalnim ili administrativnim jedinicama.

Anglosaksonski tip penzijskog osiguranja je specifičan sustav penzijsko-invalidskog osiguranja. On se javlja kao dio javne uprave, s tim što se različito organizira. Organizacijski može biti uspostavljen na centralnom ili lokalnom nivou ili pak kao integralni dio jedinica centralne ili lokalne uprave.

Kao posebna karakteristika ovog sustava navodi se da osiguranjem upravljaju državni službenici. Penzije su u pravilu niske i jednake, ali postoji mogućnost dopunskih penzija.(1)

5. ELEMENTI PRAVNIH ODNOSA PENZIJSKO-INVALIDSKOG SOCIJALNOG OSIGURANJA

Elementi pravnog odnosa penzijskog i invalidskog osiguranja, kao i u drugim granama socijalnog osiguranja su:

- subjekti pravnih odnosa penzijskog i invalidskog osiguranja
- prava i obveze iz pravnog odnosa penzijskog i invalidskog socijalnog osiguranja
- objekt, odnosno socijalne prestacije iz pravnog odnosa penzijskog invalidskog socijalnog osiguranja.

Subjekti pravnog odnosa penzijsko invalidskog socijalnog osiguranja su:

- osigurana lica
- nositelji odnosno zavodi , fondovi, odnosno druge organizacije, kao i poduzeća odnosno poslodavci predviđeni zakonom.

Prava i obveze penzijsko invalidskog socijalnog osiguranja su :

- pravo na starosnu penziju
- pravo na invalidsku penziju
- pravo na obiteljsku penziju
- pravo osiguranika sa promijenjenom radnom sposobnošću.

6. STANJE PENZIJSKOG OSIGURANJA

U ovom dijelu rada izložit ću određene činjenice koje se odnose na sustav penzijskog osiguranja u BiH, a do kojih sam došao koristeći zaključke sa Savjetovanja vezanih za ovu oblast.

Penzijski sustav u BiH je naslijedio sve karakteristike tipičnih sustava zemalja u tranziciji, uključujući i relativno visoka stečena prava i stope doprinosa i brzo opadajući obuhvat obveze plaćanja doprinosa.

Nakon rata su uspostavljena tri penzijska fonda, po jedan za svaku od tri etničke grupe. U siječnju 2002. g. mostarski i sarajevski fond su spojeni u Fond mirovinskog / penzijskog i invalidskog osiguranja FBIH, a taj fond je stavljen pod nadzor Ministarstva rada i socijalne skrbi FBIH. Fond penzijsko invalidskog osiguranja RS ostaje odvojen, pod općim nadzorom Ministarstva rada i boračko invalidske zaštite RS.

Kako bi se pomoglo pri sprečavanju nagomilavanja zaostalih neizmirenih obveza za isplatu penzija, OHR je u studenom 2002. g. nametnuo izmjene i dopune oba entitetska zakona i uveo tzv. Pravilo koeficijenta. To pravilo zahtjeva da, ako mjesečni prihodi PIO ne dosežu do iznosa neophodnog za plaćanje davanja i administrativnih troškova, onda administrativni troškovi i dio penzijskih davanja koji je jednak zakonom određenim minimumom imaju prednost u odnosu na sve druge rashode.

Prihodi penzijskog fonda u FBIH sastojali su se gotovo od uplata doprinosa, dok se penzijski fond RS u znatnoj mjeri oslanjao na transfere entitetske vlade pri ispunjavanju penzijskih obveza.

Budžetski transferi za fond RS iznosili su čak $\frac{1}{4}$ penzijskih rashoda, čak i ako su isplaćene penzije bile niže od pripadajućih prava.

Zakonske odredbe o penzioniranju su u oba entiteta uglavnom u skladu sa regionalnim najboljim praksama, ali niska stvarna dob za odlazak u penziju predstavlja uzrok bojazni. Zakonske odredbe za rani odlazak u penziju i veliki udio invalidskih penzija imaju uticaja na stvarnu starost za odlazak u penziju. Određene mjere koje su od strane entitetskih vlada razmatrane i predlagane u pogledu snižavanja statutarne dobi za odlazak u penziju ne bi trebalo da budu prihvaćene, pošto bi dovele do dodatnog smanjanja stvarne starosti za odlazak u penziju, što bi sa svoje strane povećalo stopu ovisnosti i izložilo fondove dodatnim pritiscima.

Stope sticanja prava, minimalni kriteriji za podobnost korisnika i odredbe za prijevremeno penzionisanje, osiguravaju motivaciju za povlačenje iz formalnog uposlenja nakon kratkog staža osiguranja. Postojeća dinamika sticanja prava rezultira marginalnim stopama zamjene koje u oba entiteta postaju još manje nakon 20 godina staža osiguranja. Prema tome, svaka dodatna godina formalnog uposlenja smanjuje prosječni povrat na doprinose. S ciljem promoviranja dužih karijera u tijeku kojih se plaćaju doprinosi, od ključne je važnosti da postojeća dinamika sticanja prava bude zamijenjena dinamikom koja nagrađuje prve periode plaćanja doprinosa manje u odnosu na kasnije godine.

U narednom periodu oba entitetska penzijska sustava suočić se sa smanjenim brojem onih koji plaćaju doprinose, relativno velikim brojem korisnika penzije i smanjenjem dobnih skupina koji će pristupiti radnoj snazi. Ako entitetski penzijski sustavi ostanu na sadašnjem kursu, prosječna stopa zamjene biće znatno smanjena. Tako nizak nivo penzija neće osigurati dovoljnu zaštitu od siromaštva u starijem dobu i smanjit će stupanj motivacije za plaćanje doprinosa. Smanjit će se motivacija pojedinaca da plaćaju doprinose.

Dostupne opcije za strukturne reforme ovisiće, uglavnom, o tome da li obuhvat i poštivanje obveza kod dobnih skupina u aktivnom životnom periodu može povećati do nivoa koji bi omogućio da penzijski planovi nastave da ispunjavaju funkciju ujednačavanja potrošnje. Inače, one funkcije javnog penzijskog plana, koje idu dalje od izbjegavanja siromaštva u starijoj dobi, trebalo bi da se kroz vrijeme umanje. Rješavanje siromaštva u starijoj dobi može se omogućiti preko više različitih instrumenata, uključujući socijalnu pomoć koja se daje licima ispod određenog nivoa (imovinski cenzus ili garantovane minimalne penzije). Ni jedna od tih opcija ne sadrži davanja vezana za nivo primanja.

Kada bi davanja bila neovisna od nivoa zarada, doprinosi takođe ne bi bili vezani za zarade, pošto bi implicirana preraspodjela u sklopu takog plana demotivirala poštivanje obveza na svim nivoima dohotka iznad statutarne minimuma. Prelazak na paušalni penzijski sustav takođe bi zahtijevao znatan stupanj financiranja u prelaznom periodu.

Bez obzira na dugoročni reformski put koji bude izabran, postojeće potreba za dodatnim parametarskim reformama u postojećem sustavu i za povećanim stupnjem harmonizacije između

dva entitetska penzijska sustava. Preporuke koje se odnose na penzijski sustav sažete su predstavljene u slijedećim zadacima:

- izvršiti administrativna unapređenja s ciljem povećanjem stupnja efikasnosti naplate doprinosa transparentnom sustavu u kojem će konskvence poštivanja poreskih obveza biti svima jasni
- ukinuti prelazne aranžmane vezane za starosne penzije koje omogućavaju penzionisanje prije navršavanja 65 godina starosti
- uvesti indeksaciju penzija zasnovanu na stopi rasta maloprodajnih cijena zasnovanih na zakonu
- ograničiti priznavanje penzijskih prava na one čiji staž osiguranja je u potpunosti pokriven
- modifikovati dinamiku stjecanja prava tako da ona postane ili linearna ili konveksna funkcija godina staža osiguranja, kako bi se više značaja dalo kasnijim godinama staža osiguranja.

7. ZAKLJUČAK

Proučavanje penzijskog osiguranja, sa posebnim osvrtom na stanje penzijskog osiguranja u BiH, predstavlja jedan od najznačajnijih elemenata nauke socijalnog prava zbog činjenice da uloga koju ova oblast ima u suvremenim socijalnim sustavima sve više jača i da se njen uticaj reflektira na veliki broj normi i instituta znanosti socijalnog prava, kao i na radne procese u realnim radnim sredinama.

Značaj proučavanja ove oblasti ogleda se u činjenici da ona svoj uticaj ima na funkcioniranje ekonomskih sistema države, a da se obzirom na tu činjenicu direktno odnosi na sve oblasti ljudskog života i djelovanja.

Ova činjenica se najviše može sagledati kada se uzme u obzir da od sustava penzionog osiguranja ovisi sigurnost gotovo svakog pojedinca u okviru određenog društva, jer je gotovo svaki čovjek u suvremenom dobu zainteresovan za svoju sigurnost u periodu kada ne bude radno sposoban za privređivanje i obezbjeđenje svoje egzistencije. Takođe, u novijim tokovima koji se javljaju u socijalnom zakonodavstvu javlja se sve veća potreba za donošenjem novih zakonskih i podzakonskih akata čiji je cilj reguliranje prava iz oblasti socijalne zaštite i njihove sve obimnije primjene u suvremenim radnim procesima. Obzirom da je socijalno pravo, slobodno možemo reći, jedna od pravnih nauka koja ima veoma veliki značaj u svakodnevnom životu, jer se bavi pitanjima socijalne zaštite koja su u moderno doba neizbježna u svakom obliku ljudskog

organiziranja, kao i da je socijalna zaštita važan segment ove nauke, možemo izvesti zaključak da naučno proučavanje ove oblasti i njena primjena u svakodnevnom životu prestavlja stub modernog pravnog i društvenog uređenja.

Smatram da ovaj rad predstavlja jedan mali ali značajan doprinos u aktualiziranju izučavanja penzionog osiguranja i njegovoj primjeni u razvoju nauke socijalnog prava.

8. LITERATURA

1. Dedić S., Socijalno pravo, treće novelirano i prošireno izdanje, Sarajevo, 2005.
2. Ivošević Z., Radno pravo, drugo dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Beograd, 2006.
3. Wikipedia slobodna enciklopedija

UNIVERZITETSKA HRONIKA

Članice Univerziteta u Travniku:

- Pravni fakultet
- Fakultet za menadžment i turizam
  - Edukacijski fakultet
  - Grafički fakultet

ADRESA: Aleja Konzula br. 5, 72270 Travnik**Tel/fax:** 030/541-061; 061/172-158**E-mail:** rasim.dacic@fmt.ba**NARUDŽBENICA**

Ime i prezime, broj lične karte: _____

Adresa prebivališta: _____

Ustanova: _____

ID/PDV broj (samo za pravna lica): _____

Adresa ustanove: _____

Poštanski broj: _____ Kanton: _____

E-mail: _____

Tel/fax: _____ Mobitel: _____

Ovom narudžbenicom želim:

1. Naručiti časopis broj: _____ Vol.: _____ Kom.: _____
2. Jednogodišnju pretplatu na Vaš časopis _____ kom.

Narudžbenicu zajedno sa kopijom uplatnice poslati na ID broj: 4236382310002; Broj sudskog rješenja: d051-0-Reg-06-000829;

Registar visokoškolskih ustanova KSB/SBK, Registar pod brojem 08 na stranici 00008;

Šifra djelatnosti: 80.302; transakcijski račun UNICREDIT BANK D.D. 338 900 220 149 8236;

Telefon/fax: 030 541 061, Aleja Konzula broj 5, 72270 Travnik, e-mail: rasim.dacic@fmt.ba, web: www.fmt.ba

Za sve dodatne informacije kontaktirati već poznate telefone Univerziteta u Travniku!

